

**ՀԱՄԱՌՕՏ ՈՒՐՈՒԱԳԻԾ
ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՄԲԻՈՆԻ
45ԱՄԵԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ
(1955-2000)**

ԱՐԱ ՍԱՆՃԵԱՆ

1955ին հիմնադրուած Հայկազեան Գոյէճը (ներկայիս՝ Համալսարան) Հայաստանի սահմաններէն դուրս՝ Սփիւռքի բովանդակ տարածքին վրայ հայկական դրամագլուխով եւ որեւիցէ հայկական կազմակերպութեան վերահսկողութեան ներքոյ գործող առաջին եւ առ այսօր իր գոյութիւնը շարունակող միակ բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւնն է:

Գոյէճի հիմնադիրներուն հիմնական նպատակներէն էին չորս տարի երկարող մասնագիտական դասընթացքներ մատուցել երկրորդական վարժարան աւարտած սփիւռքահայ ուսանողներու, Լիբանանի ու Մերձաւոր Արեւելքի հայութեան դպրոցներուն համար ուսուցիչներ պատրաստել, ինչպէս նաեւ սատարել հայագիտական ուսմանց զարգացման ընդհանրապէս հայկական սփիւռքի ու մասնաւորապէս՝ վերոյիշեալ տարածքաշրջանին մէջ: Ըստ այդմ, հայագիտական նիւթերը ի սկզբանէ կարելոր տեղ գրաւած են Գոյէճէն ներս աւանդուող դասանիւթերուն մէջ:

Հայագիտական Ամբիոնը ստեղծուեցաւ Գոյէճին զուգահեռ՝ այդ նիւթերու դասաւանդութիւնը ծրագրելու եւ վերահսկելու համար: Ամբիոնն իր տեսակին մէջ առաջիններէն էր բովանդակ Սփիւռքի տարածքին եւ նպատակ ունէր բարձրագոյն ուսում ստացող սփիւռքահայ երիտասարդներուն առիթ տայ, որ ըմբռնեն ու գնահատեն հազարամեակներէ ժառանգ մնացած հայ մշակութային արժէքները, հաղորդակից մնան հայ ժողովուրդի անցեալի ապրումներուն, դարաւոր գոյապայքարին ու նուաճումներուն, դառնան հայ նոր սերունդներուն համար նուիրեալ դաստիարակներ, առաջնորդներ, ինչպէս նաեւ գրողներ ու մտաւորականներ:

45 տարիներու ընթացքին, սակայն, Հաստատութիւնը՝ համաշխարհային, լիբանանեան եւ լիբանանահայ փոփոխուող քաղաքական, տնտեսական, ընկերային, գիտական եւ այլ պայմաններու բերումով, բազմիցս ստիպուած եղաւ որոշակի ուղղումներ մտցնել իր հետապն-

դած նպատակներուն մէջ, որոնք իրենց հետքը թողուցին նաեւ Հայագիտական Ամբիոնի անմիջական գործունէութեան վրայ:

Հայկազեան Համալսարանի 45ամեակին առթիւ գրուած սոյն ուր-լագիծին նպատակը Հայագիտական Ամբիոնի տասնամեակներու ընթացքին փոփոխուող գործունէութեան ալլազան բնագաւառները ներկայացնելն է: Իր տեսակին մէջ առաջին փորձն ըլլալով, ան բնականաբար ամբողջական ըլլալու յաւակնութիւնը չունի: Եօդուածն առաջին հերթին հիմնուած է Հայկազեանէն ներս պահուող Հայագիտական Ամբիոնի դասախօսական անձնակազմի անհատական թղթածրարներու¹, 1955էն առ այսօր Հայագիտական Ամբիոնէն ներս աւանդուած բոլոր դասանութիւններու աւարտական քննութիւններէն ետք դասախօսներուն կողմէ ներկայացուած պաշտօնական գեկուցագրերու, ինչպէս նաեւ Հայագիտական Գրադարանէն ներս տարիներու ընթացքին կուտակուած հարուստ, բայց դժբախտաբար ոչ-ամբողջական, ալլատեսակ նիւթերու վրայ: Գրաւոր սկզբնաղբիւրներու ոչ-լիակատարութեան հետեւանքով առկայ բացերը կարելի եղաւ մասամբ կամրջել սոյն ուրուագիծին մէջ բազմիցս յիշատակուած Տիգրան Գուլումճեանի, Վեր-Մանուէլ Ծինպաշեանի, Ուիլմա Չոլաքեանի եւ Ջուարթ Դանիէլեանի հետ կատարուած հարցազրոյցներով, Հ. Անդրանիկ Վեպանեանի, Ժիրայր Դանիէլեանի, ինչպէս նաեւ Համալսարանի արձանագրութիւններու բաժնի երկարամեայ պաշտօնեաներ Անայիս Յէրմանեանի եւ Աղաւնի Ատանալեանի տրամադրած գրաւոր կամ բանաւոր տեղեկութիւններով:

Դժբախտաբար, յօդուածի պատրաստութեան ընթացքին, գանազան պատճառներով, հեղինակը չկարողացաւ անհատական հարցազրոյցներ ունենալ միքանի ալ անձնաւորութիւններուն հետ, որոնց Հայկազեանէն ներս փորձէն ու Ամբիոնի պատմութեան առնչուող գիտելիքներէն անգնահատելիորէն կրնար շահիլ սոյն ուսումնասիրութիւնը: Օրինակ, այս գծով ամբիոնի նախկին վարիչներ Գէորգ Խրոբեանին եւ Երուանդ Քասունիին Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսի (ՀՀՀ) խմբագրութեան կողմէ կատարուած գրաւոր դիմումները մնացին անպատասխան: Եօդուածի պատրաստութեան շրջանին, վրայ հասաւ նաեւ Վահէ Օշականի անժամանակ մահը, որուն հետեւանքով նոյնպէս խմբագրութիւնը գրկուեցաւ տեղեկութիւններու արժանահաւատ եւ հարուստ աղբիւրէ մը: Օգտագործուած սկզբնաղբիւրներու եւ բանաւոր տուեալներու անլիակատարութեան եւ ոչ-միակերպութեան պէտք է վերագրել այն, որ Ամբիոնի պատմութեան որոշ ժամանակահատուածներու եւ որոշ բնագաւառներու լուսարանութիւնը յօդուածին մէջ եղած է աւելի մանրամասն քան միւսներունը:

Յօդուածագրի եւ ՀՀՀի խմբագրական կազմի միւս անդամներուն փափաքն է, որ այս առաջին փորձը խիստ հանդիսանայ Հայկազեանի Հայագիտական Ամբիոնին մօտիկէն առնչուած այլ անհատներու եւս (համալսարանի Խնամակալ Մարմնի նախկին ու ներկայ անդամներ, հաստատութեան նախկին նախագահներ, Ամբիոնի նախկին դասախօսներ եւ ուսանողներ, եւլն.), որպէսզի վերջիններս ալ հրապարակ գան իրենց յուշերով կամ իրենց տրամադրութեան տակ գտնուող վաւերաթուղթերով, որոնց հիման վրայ կարելի դառնայ ապագային հրատարակել Ամբիոնի պատմութեան աւելի ամբողջական մէկ այլ տարբերակ: Օրինակ, կարեւոր երեսակ մը, որ ամբողջութեամբ դուրս մնաց սոյն ուսումնասիրութենէն՝ պարզապէս բաւարար սկզբնադրիւններու անմատչելիութեան պատճառով, ամբիոնէն ներս օգտագործուած դասագիրքերու եւ դասաւանդման այլ միջոցներու աստիճանական փոփոխութեան շատ հետաքրքրական եւ ուսանելի հարցն է:

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՄԲԻՈՆԻ ԴԱՍԱԽՕՍԱԿԱՆ ԱՆՁՆԱԿԱԶՄԸ

Տարիներու ընթացքին, Հայկազեան Համալսարանի տնօրէնութիւնը ջանք չէ խնայած, որ հայագիտական նիւթերը դասաւանդուին Լիբանանի մէջ (եւ եթէ երբեմն հնարաւոր եղած է, նոյնիսկ անոր սահմաններէն դուրս) բնակող լաւագոյն հայագէտներու կողմէ: Ամբիոնի պատմութեան ուրուագծումը անառակելիօրէն պէտք է սկսիլ առ այսօր այնտեղ դասաւանդած շուրջ չորս տասնեակ հայագէտներու մասին տուեալներով:

Հայկազեան Գոլէճի Հայագիտական Ամբիոնի հիմնադիրն ու առաջին վարիչն էր Վեր. Տիգրան Խրրոբեանը (1891-1968): Ծնունդով Այնթապէն, Խրրոբեան շրջանաւարտ էր իր հայրենի քաղաքի Աւետարանական Գոլէճէն, ապա՝ Աթէնքի Կրօնական Վարժարանէն: Մինչեւ Հայկազեան Գոլէճի հիմնադրութիւնը, ան երկար տարիներ հովուական, մանկավարժական ու խմբագրական աշխատանք տարած էր Կիլիկիոյ, Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ:

Գոլէճի գոյութեան առաջին չորս տարեշրջաններուն, Վեր. Խրրոբեան միայնակ կ'ուսուցանէր հաստատութենէն ներս աւանդուող հայագիտական բոլոր դասանիւթերը: Գոլէճն այդ շրջանին իր չափերով համեստ էր. ունէր ընդամէնը երկու լսարան՝ Կրտսեր (Freshman) եւ Աւագ (Sophomore)²: Վերապատուելին կ'աւանդէր բոլոր հայերուն համար պարտադիր համարուող գրաբար, մատենագրութեան, ինչպէս նաեւ արդի արդի հայ գրականութեան, եկեղեցական պատմութեան վերաբերող դասանիւթերը:

1959ի աշնան, երբ Գոլէճի ուսանողութեան թիւը զգալի աճ արձանագրած էր՝ հիմնադրութեան տարուան բաղդատմամբ, Հայագիտա-

Վեր. Տիգրան Խրլորեան, դասաւանդութեան պահուն

կան Ամբիոնէն ներս՝ իբրեւ այցելու դասախօս, Վեր. Խրլորեանի միացաւ Բիւզանդ Եղիայեան (1900-95): Վերջինս Իգմիրի Միջազգային Գոլէճի (1922), Աթէնքի Կրօնական Վարժարանի (1927) եւ Ժնեւի Միջազգային Բարձրագոյն Ուսմանց Հիմնարկի (1929) շրջանաւարտ էր: Յետագային, ան երկար տարիներ պաշտօնավարած էր Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքին մէջ: Եղիայեան 1956-59ին պաշտօնի կոչուած էր նաեւ իբրեւ Կիպրոսի Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան տնօրէն: Եղիայեան Հայկազեան Գոլէճէն ներս մինչեւ 1967 ուսուցանեց արդի հայ գրականութիւն «դասընթացքը[՝] տարուէ տարի ճոխացնելով եւ սթէնսիլով բազմագրելով, ամփոփուած երկու հատորներու մէջ»:

Եղիայեանի ներկայութեան, Վեր. Խրլորեան մինչեւ 1968ի սկիզբը շարունակեց դասաւանդել գրարար, մատենագրութիւն եւ հայոց պատմութիւն: 1960ին Հայկազեան Գոլէճն արդէն ունէր 93 հայ ուսանողներ՝ չորս լսարաններու մէջ՝ աւելցած էին Երէց (Junior) ու Երիցագոյն (Senior) լսարանները եւս: 1962ի գարնան, միայն մէկ կիսամեակի համար՝ իբրեւ գրարարի դասախօս, վերջիններուս միացաւ Հմայեակ Գրանեան (1891-1969), որ լիբանանահայ գաղութէն ներս կը համարէր «քաջ գրարարագէտ եւ հմուտ՝ հայ դասական մատենագրութեան,

եկեղեցական պատմութեան, անոր կանոններուն եւ արարողութեանց կարգին» :

1963ի սկիզբը Ամբիոնէն ներս դասախօսական աշխատանքի անցաւ նաեւ Երուանդ Քասունի (ծն. 1937ին)։ Ան 1960ին եղած էր Հայկազեան Գոլէճի առաջին շրջանաւարտներէն՝ մասնագիտանալով Հայոց պատմութեան ու մանկավարժութեան մէջ։ Նոյն տարին, ան վկայուած էր նաեւ Պէյրութի Սէն Ժոզէֆ Փրանսական Համալսարանի Արեւելեան Գաղութեանց Կաճառի Հայագիտական Ամբիոնէն։ Քասունիի վիճակուած էր չափազանց կարեւոր դեր խաղալ Գոլէճի Հայագիտական Ամբիոնի յետագայ պատմութեան մէջ։ Ան Ամբիոնէն ներս ցարդ ամէնաերկար պաշտօնավարած դասախօսն ու Ամբիոնի վարիչն է, ՀՀՀի հիմնադիրն ու առաջին շրջանի խմբագիրը։ Մինչեւ 1969, սակայն, Քասունի՝ իբրեւ այցելու դասախօս, Հայկազեանէն ներս բացառապէս կը դասաւանդէր տարրական հայերէն՝ լեզուն բաւարար չիմացող կրտսեր լսարանի հայ ուսանողներուն համար։

1964ին Ամբիոնի դասախօսական կազմը համալրուեցաւ եւս երկու նոր անուններով։ Վեր. Խըլոբեանի, Եղիայեանի ու Քասունիի միացան Վեր. Զեհաս Իլանճեան (ծն. 1922ին) ու Աշոտ Պատմագրեան (1898-1981)։ Իլանճեան վկայուած էր Պէյրութի Ամբիոնի Համալսարանէն եւ Մերձաւոր Արեւելքի Աստուածաբանական Ճեմարանէն եւ մինչեւ Հայկազեան Գոլէճ հրաւիրուելը, կը դասաւանդէր Թրիփոլիի Մանչեսթրու Վարժարանին մէջ։ Հայկազեանի մէջ պաշտօնավարած միջոցին՝ 1967ին, ան Պէյրութի Ամբիոնի Համալսարանէն ստացաւ նաեւ մագիստրոսի գիտական աստիճան։ Թաւրիզ ծնած Պատմագրեան շրջանաւարտ էր էջմիածնի Գէորգեան Ճեմարանէն եւ ապա ղոկտորական աստիճան ստացած՝ Պերլինի Երաժշտանոցէն։ Երկար տարիներ Թեհրանի մէջ գործելէ ետք, ան Պէյրութ հաստատուած էր 1963ին։ Երկու նոր դասախօսներն ալ Հայագիտական Ամբիոնէն ներս դասաւանդեցին մինչեւ 1968-69 տարեշրջանը, Իլանճեան՝ գրաբար եւ արդի հայ գրականութիւն, իսկ Պատմագրեան (այցելուի հիմունքով)՝ հայ մտքի եւ երաժշտութեան պատմութիւն, երաժշտական մանկավարժութիւն :

Հայկազեան Գոլէճի հիմնադրութիւնն ու գործունէութեան առաջին շրջանը համընկան խորհրդային ղեկավարներ Նիքիթա Խրուշչովի (1953-64) եւ Լէոնիտ Պրեժնեկի (1964-82) իշխանութեան տարիներուն Խորհրդային Հայաստանի եւ սփիւռքահայութեան միջեւ գրօսաշրջութեան, մշակութային ու մարզական փոխյարաբերութեանց սերտացման ժամանակահատուածին։ Գոլէճը՝ սփիւռքահայ շատ կազմակերպութիւններու նման, առաջին իսկ օրէն փորձեց առաւելագոյնս օգտուել այս նոր հնարաւորութիւններէն։ Այս ուղղութեամբ, Գոլէճի առաջին կարեւոր հրապարակային ձեռնարկը 1961ին կազմակերպուած

Գէորգ Խորրեանի դասախօսական շարքն էր, որուն մասին՝ ստորեւ Ասոր յաջորդեցին Հայաստանէն հայագիտութեան դասախօս հրաւիրելու աշխատանքները՝ Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան (ՀԲԸՄ) Պէյրութի Յովակիմեան-Մանուկեան Մանչերու Երկրորդական վարժարանին կից 1963ին հիմնուած Երուանդ Հիւսիսեան Հայագիտական Հիմնարկի պատասխանատուներուն համագործակցութեամբ: Խորհրդային Հայաստանի արտաքին գործոց նախարարութեան արխիւին մէջ պահպանուած է Լիբանանի մէջ Խորհրդային Միութեան դեսպանատան գործերու ժամանակաւոր հաւատարմատար Ն. Սերեկինի 20 Յուլիս 1964ին Խորհրդային Հայաստանի արտաքին գործերու նախարար Բալաբեկ Մարտիրոսեանին ուղարկած նամակը, ուր հաւատարմատարը կը հաղորդէ թէ Հայկազեան Գոլէճի նախագահն ու ՀԲԸՄը խնդրած են մէկ տարի ժամկէտով Լիբանան հրաւիրել Երեւանի Խաչատուր Աբովեանի անուան Հայկական Մանկավարժական Ինստիտուտի արտասահմանեան գրականութեան ամբիոնի վարիչ, բանասէր, փրոֆեսոր Առաքել Առաքելեանը, որպէսզի Հայկազեան Գոլէճէն եւ Հիւսիսեան Հիմնարկէն ներս հայերէն դասաւանդէ եւ համապատասխան հայագիտական ամբիոններու գործերը կարգաւորէ: Ըստ հաւատարմատարին, երկու կրթական հաստատութիւնները պատրաստակամութիւն յայտնած էին ստորագրելու յատուկ պայմանագիր, որմով յանձն պիտի առնէին հոգալ հրաւիրեալին Պէյրութ կեցութեան բոլոր, եւ եթէ հարկաւոր է՝ նաեւ փոխադրութեան ծախսերը: Լիբանանի պետական ապահովութեան մարմինները սկզբունքօրէն թոյլատրած էին ընթացք տալ հրաւերին, կը հաղորդէր հաւատարմատարը՝ աւելցնելով թէ Պէյրութի Խորհրդային դեսպանատունը համաձայն էր սոյն հրաւերին՝ ենթադրելով որ Խորհրդային բանասէրի Լիբանան գործուղումը կրնար նպաստել լիբանանահայ գաղութէն ներս Խորհրդահայ գրականութեան ու մշակոյթի ազդեցութեան տարածման⁸:

Հնարաւոր չեղաւ պարզել թէ ինչու՝ չիրականացաւ Առաքելեանի ժամանումը Պէյրութ, բայց հրաւիրողները Խորհրդային դեսպանատան ի սկզբանէ յայտնած էին, որ եթէ ինչ-որ պատճառով հնարաւոր չըլլար Առաքելեանի գործուղումը, իրենց համար ընդունելի պիտի ըլլային նաեւ գիտական նոյն արժանիքներով օժտուած հայրենի ալլ թեկնածուներ: Եւ ահա այդպիսի բախտ վիճակուեցաւ Հայաստանի Պատմութեան Պետական Թանգարանի տնօրէն ու Գիտութիւններու Ակադեմիայի թղթակից-անդամ, Երեւանի Պետական Համալսարանի շրջանաւարտ Մօրուս Հասրաթեանին (1902-1979): Ան Լիբանան ժամանեց 1965ի Մարտին եւ Հայկազեան Գոլէճէն ներս պաշտօնավարեց շուրջ մէկուկէս տարի: Հասրաթեան Երեւանի բարձրագոյն ուսում-

նական տարբեր հաստատութիւններէն ներս ունէր դասախօսական
երկարամեայ փորձ: Պէյրուսթ կեցութեան միջոցին դասաւանդեց հայ
ժողովուրդի հին ու միջնադարեան, ինչպէս եւ հայ արուեստի պատ-
մութիւն: Միաժամանակ ան կը դասաւանդէր Հիւսիսեան Հիմնարկէն
ներս, ինչպէս նաեւ՝ ՀԲԼՄԻ, Կրօնասէր Տիկնանց Համալսարանի, Թէ-
քէեան Մշակութային Միութեան եւ այլ լիբանանահայ կազմակերպու-
թիւններու հովանիին ներքոյ տեղի ունեցած (ներառեալ՝ Մեծ Եղեռնի
յիսնամեակը ոգեկոչող) ձեռնարկներու ընթացքին ունեցաւ շարք մը
հրատարակային ելոյթներ: Հասարակեան Լիբանանէն մեկնեցաւ 22
Յուլիս 1966ին:

1966ի գարնան, երբ Հասարակեան տակաւին Պէյրուսթ կը գտնուէր,
Հայագիտական Ամբիոնի դասախօսական անձնակազմին միացաւ նա-
եւ գրականագէտ Գրիգոր Շահինեան(ծն. 1930ին), որ 1956ին վկայուած
էր Պրիւքսէյի Ազատ Համալսարանէն: Յաջորդող եօթ տարիներուն՝
իրբեւ այցելու-դասախօս, ան պիտի ուսուցանէր արդի հայ գրականու-
թեան եւ անոր տարբեր սեռերուն (թատրոն, վէպ, բանաստեղծութիւն)
առնչուող դասանիւթեր, որոնք մինչ այդ մասնագիտական նոյն
խորութեամբ չէին աւանդուէր:

1967ին, Բիւզանդ Եղիայեան հեռացաւ Ամբիոնէն: Վեր. Խրլորեան
թեթեւցուց իր դասախօսական բեռը՝ մինչեւ իր մահը (23 Նոյեմբեր
1968) պահելով սակայն, ամբիոնի վարիչի պարտականութիւնները:
Իրբեւ հայ գրականութեան դասախօս, Հայագիտական Ամբիոնէն
ներս Եղիայեանը փոխարինելու եկաւ Լեւոն Վարդան (Պետրիբեան,
1925-97): Ան Հայկազեան Գոյէճին նոր միացած էր իրբեւ մնայուն
դասախօս եւ միաժամանակ անգլերէնով ընդհանուր պատմութիւն կը
դասաւանդէր: Լեւոն Վարդան պսակաւորի (1952) եւ մագիստրոսի
(1963) տիտղոսներու արժանացած էր Պէյրուսթի Ամբիոնեան Համալսա-
րանի Պատմութեան Բաժանմունքէն եւ արդէն շուրջ 15 տարի ուսուց-
չութեամբ զբաղած Հայէպի ու Պէյրուսթի տարբեր վարժարաններու
մէջ: Միաժամանակ, ան հրատարակած էր երկու, արձակ գեղարուես-
տական հատորներ, եւ յետագային իր գրական ու գիտահետազոտա-
կան ուժերը պիտի փորձէր նաեւ բանաստեղծութեան, թարգմանու-
թեան, գրականագիտութեան եւ պատմութեան ասպարէզներէն ներս:

Ընդամէնը երկու կրթական տարեշրջան Հայկազեան Գոյէճի իրբեւ
մնայուն դասախօս պաշտօնավարելէ ետք, Լեւոն Վարդան այցելու ու-
սուցիչ դարձաւ 1969-70էն սկսեալ եւ այդ կարգավիճակով շարունակեց
անընդմէջ Հայագիտական Ամբիոնէն ներս դասաւանդել մինչեւ 1985՝
յետագային միաժամանակ վերադառնալով եւս երկու անգամ՝ 1988-
89ին եւ 1991-92ին: Շնորհիւ հայագիտութեան տարբեր բնագաւառնե-
րու մէջ իր հետաքրքրութեան եւ իմացութեան, Լեւոն Վարդան շուրջ

երկու տասնամեակ երկարող այդ ժամանակաշրջանին տարբեր առիթներով դասաւանդեց հայ միջնադարեան եւ յատկապէս ԺԹ. եւ Ի. դարերու գրականութիւն, հայոց պատմութիւն (մասնաւորապէս՝ Օսմանեան տիրապետութեան ժամանակահատուածը) եւ հայ ժողովրդական բանահիւստութիւն: Անգլերէնի իր լաւ իմացութիւնը Լեւոն Վարդանին հնարաւորութիւն կ'ընձեռէր մերթընդմերթ այդ լեզուով դասաւանդել հայ ժողովուրդի քաղաքական ու մշակութային պատմութիւն: Յետագային, անոր վիճակուած էր նաեւ կարեւոր դեր խաղալ ՀՀՀի խմբագրական աշխատանքներուն մէջ:

Վեր. Խրլորեանի վախճանումէն ետք, Հայագիտական Ամբիոնը ժամանակաւորապէս մնաց առանց պաշտօնական, մնայուն վարիչի եւ անոր աշխատանքները առժամաբար համադրեցին Վեր. Իլանճեան ու Քասունի:

1968ի սկիզբը Հայկազեան Գոլէճի եւ Հիւսիսեան Հիմնարկի յատուկ հրաւերով, ինչպէս նաեւ Խորհրդային Հայաստանի մէջ գործող Սփիւռքահայութեան հետ Մշակութային կապի կոմիտէի համաձայնութեամբ, Երեւանէն Պէյրութ ժամանած էր Գէորգ Խրլորեան (ծն. 1927ին), Վեր. Խրլորեանի որդին: Վերջինս Համաշխարհային Երկրորդ Պատերազմի աւարտէն անմիջապէս ետք՝ իրրեւ ուսանող, միացած էր ներգաղթի կարաւաններուն եւ հայրենիքի մէջ համալսարանական կրթութիւն ստացած հայկական բանասիրութեան ու փիլիսոփայութեան պատմութեան գծով: 1961ին Պէյրութ կատարած իր նախորդ, միամսեայ այցելութեան ընթացքին, ան արդէն շարք մը հրապարակային մասնագիտական դասախօսութիւններ կարդացած էր: Այս անգամ, Խրլորեան (իր ընտանիքով) Պէյրութ մնաց 18 ամիս՝ մինչեւ 1969ի ամառ եւ այդ ընթացքին դասաւանդեց Հայկազեանի եւ Հիւսիսեանի մէջ: 1968-69 տարեշրջանին, ան Հայկազեանի մէջ կը վարէր նաեւ ամբիոնի աշխատանքները:

26 Օգոստոս 1969ին, Հայկազեան Գոլէճի Խնամակալ Մարմնի ատենապետ Դանիէլ Ոսկեան ու նախագահ Ժիլպէր Պիլեգիկեան պաշտօնական նամակով դիմեցին Լիբանանի մէջ խորհրդային դեսպան Սարվար Ազիմովին եւ խնդրեցին, որ յաւելեալ երկու տարիով երկարաձգուի Խրլորեանի եւ անոր ընտանիքին Պէյրութ գործուղման ժամկէտը՝ Դիմումը ընթացք չստացաւ, սակայն: Խորհրդային Հայաստանի ու լիբանանահայ գաղութի տարբեր հատուածներուն հետ օրըստօրէ սերտացող մշակութային կապերը միշտ չէ որ հաշտ աչքով կը դիտուէին Պէյրութի մէջ պաշտօնավարող խորհրդային դիւանագէտներուն կողմէ: Արդէն 1967ին, լիբանանահայ համայնքի մասին Պէյրութի խորհրդային դեսպանատան կազմած տեղեկագրին մէջ նշուած էր թէ Հայկազեան Գոլէճը՝ առհասարակ հայ աւետարանական հա-

մայնքին նման, «կը գտնուէր ամերիկացիներու ազդեցութեան տակ»⁹։ Տարի մը ետք՝ 1968ին, խորհրդային դեսպան Փ. Ս. Տետուշինը արդէն իսկ դէմ արտայայտուած էր ԽՐԼԲԵԱՆԻ գործուղման ժամկէտի երկու տարիով երկարաձգման՝ իր տեղեկագրին մէջ նշելով թէ վերջինիս ընտրութիւնը իբրեւ Երեւանէն գործուղուած հայագիտութեան դասախօս որոշակի խտրականութեան արդիւնք եղած էր. ան լուկ Հայկազեանի Հայագիտական Ամբիոնի հիմնադիրի Հայաստան ներգաղթած որդին էր։ ԽՐԼԲԵԱՆ, տեղեկագրած էր դեսպանը, մշտապէս կը բնակէր իր հօրենական տան մէջ եւ ամէն օր կը շփուէր օտարերկրացիներու հետ. ան գործնականօրէն մեկուսացած կը մնար քաղաքի խորհրդային միւս քաղաքացիներու համայնքէն։ Դեսպանը միաժամանակ նշած էր թէ տուեալներ կային թէ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու (ԱՄՆ) յատուկ ծառայութիւնները հետաքրքրուած են ԽՐԼԲԵԱՆՈՎ եւ «կարելի չէ բացառել անոր դէմ սաղրանքները»¹⁰։

ԽՐԼԲԵԱՆԻ Հայաստան վերադարձէն ետք, Քասունի՝ այս անգամ արդէն իբրեւ Հայկազեան Գոյէճի մնայուն դասախօս, 1969-71ին վերստին դարձաւ Հայագիտական Ամբիոնի վարիչի պաշտօնակատար։ 1969-70ին, իբրեւ այցելու աշխատանքի հրաւիրուեցաւ նաեւ Պէյրութի Ecole Supérieure des Lettresէն շրջանաւարտ Յարութիւն Քիւրքճեան (ծն. 1943ին), որ մինչեւ 1975ի Մարտ ամիսը ամբիոնէն ներս կանոնաւորաբար դասաւանդեց ժամանակակից արեւմտահայերէն։ Ամբիոնի այցելու դասախօսներ շարունակեցին մնալ Շահինեան ու Լեւոն Վարդան։

Դարձեալ 1969-70ին Վեր. Մանուէլ Ժինպաշեան (ծն. 1939ին) Մերձաւոր Արեւելքի Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու Միութեան հրաւէրով Հայկազեան Գոյէճի մնայուն դասախօս դարձաւ եւ այլ պատմագիտական դասանիւթերու կողքին Հայագիտական Ամբիոնէն ներս դասաւանդեց Հայ Եկեղեցւոյ պատմութիւն։ Ժինպաշեան 1963ին պսակաւորի տիտղոս ստացած էր Մերձաւոր Արեւելքի Աստուածաբանական Ճեմարանէն եւ Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանէն, 1966-69ին հետեւած՝ Փահիրէի Ամերիկեան Համալսարանի իսլամական պատմութեան գծով մագիստրոսական դասընթացքին։ Մէկ տարի Հայկազեանի մէջ դասախօսելէ ետք, ան մեկնեցաւ Օքսֆորտ Համալսարանի Փեմպրոք Գոյէճը՝ շարունակելու համար իր մասնագիտական ուսումնառութիւնը։

1971-72ին՝ Հայկազեան Գոյէճի նախագահ Ժիլպէր Պիլեգիլեանի հրաւէրով, Հայագիտական Ամբիոնի վարիչի պաշտօնն ստանձնեց ամերիկահայ երիտասարդ մասնագէտ Տիգրան Գոլյումճեան (ծն. 1934ին)։ Վերջինս պսակաւորի տիտղոսն ստացած էր Մետիսըն քաղաքի Ուիսթանսընի Համալսարանէն եւ առաջին անգամ Լիրանան այցելած

1958ին՝ իրրեւ լրագրող: Յետագային՝ 1961ին, Գույումճեան արարագիտութեան գծով մագիստրոսական կոչում ստացած էր Պէշրուժի Ամերիկեան Համալսարանէն: Հայկագիտանէն ներս սոյն պաշտօնն ստանձնելէն առաջ, Գույումճեան կը դասաւանդէր Գահիրէի Ամերիկեան Համալսարանին մէջ:

Տիգրան Գույումճեան

Գույումճեան անձամբ անդերէնով դասաւանդեց Հայ ժողովուրդի եւ մշակոյթի պատմութիւն եւ միաժամանակ փորձեց արդիականացնել ու համալրել առկայ Հայագիտական համընդհանուր դասընթացքը: Իր օրօք, Ամրիոնէն ներս դասաւանդել շարունակեցին Քասունի, Լեւոն Վարդան, Քիւրքճեան ու Շահինեան: Ամրիոնի անձնակազմին այդ տարուան համար միացաւ նաեւ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեւանքի շրջանաւարտ, յետագային՝ նոյն հաստատութեան ուսուցիչ եւ խմբավար Գէորգ Գանտահարեան (ծն. 1925ին)՝ իրրեւ գրաբարի այցելու-դասախօս:

Երկար չեղաւ Գոլյումճեանի պաշտօնավարութեան շրջանը: Ընդամէնը մէկ տարեշրջան ետք, ան նիւթական պատճառներով նախընտրեց աշխատանքի անցնիլ Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանէն ներս¹¹:

Նախքան Հայկազեանէն հեռանալը, սակայն, ան Մարգարեանին ներկայացուց Հայագիտական Ամբիոնի անցեալ գործունէութեան վերաբերեալ ընդարձակ զեկուցագիր մը՝ ներառեալ շարք մը յանձնարարականներ յետագայ աշխատանքները բարելաւելու համար:

27 Յունիս 1972ին Հայկազեան Գոլէճի հրաւերով Պէյրութ ժամանեց ու հաստատութեան աւարտական հանդիսութեան ընթացքին բանախօսեց ծագումով հայ ամերիկացի աշխարհահռչակ արձակագիր Ուիլիլմ Սարոյեան: Այս այցելութեան ընթացքին է, որ Գոլյումճեան առաջին անգամ հանդիպեցաւ Սարոյեանին: Ծակատագրի հետաքրքրական թելադրանքով, ան 1977ին պիտի հաստատուէր Ֆրեզնօ՝ Սարոյեանի ծննդավայրը, յանձն առնէր Քալիֆորնիոյ Նահանգային Համալսարանի տեղւոյն մասնաճիւղի հայագիտական բաժանմունքի պատասխանատուութիւնը եւ 1980-90ականներուն շարք մը աշխատութիւններ հրատարակէր Սարոյեանի գրական ժառանգութեան մասին՝ դառնալով ժամանակակից ամէնանշանաւոր սարոյեանագէտներէն մէկը:

1972-73ին Հայագիտական Ամբիոնի վարիչի պաշտօնը իր վրայ իբրեւ պաշտօնակատար ժամանակաւորապէս վերցուց Հայկազեան Գոլէճի տեսուչ (dean), 1967ին Ուաշինկթըն մայրաքաղաքի Ամերիկեան Համալսարանէն ներս Ալեքսանտրէթի սանճաքի պատմութեան մասին թեզ պաշտպանած եւ արեւելագիտութեան գծով դոկտորական կոչման արժանացած Ուոլթըր Վարդան Պանտազեան (ծն. 1932ին)՝ առանց, սակայն, հայագիտական որեւէ նիւթ դասաւանդելու: Ամբիոնէն ներս շարունակեցին դասախօսել Քիւրքեան, Քասուհի եւ Լեւոն Վարդան: Շահինեանի փոխարէն, նոր անուն էր Գրիգոր Պըլտեան (ծն. 1945ին), որ 1972-73ին Հայկազեանի մէջ մնալուն դասախօսի կարգավիճակ ունէր: Ան 1970ին Սորպոնի համալսարանին մէջ ձեռնարկած էր փիլիսոփայութեան գծով դոկտորական թեզի մը պատրաստութեան, սակայն լեզուի անբաւարար իմացութեան հետեւանքով անգլերէնով ուսուցանելու իր անկարողութիւնը պատճառ դարձաւ, որ մնալուն դասախօսին ընորոշ բաւարար ծանրաբեռնուածութիւն ունենալու համար ստիպուի նաեւ տարրական ֆրանսերէն դասաւանդել՝ այդ լեզուին մէջ սկսնակներուն համար: Հայկազեանի տնօրէնութիւնը ըմբռնումով կը մօտենար Պըլտեանի մօտ բնականաբար յառաջացած հոգեկան անբաւարարուածութեան, բայց անկարող էր գոհացուցիչ լուծում մը գտնել: Գոլէճին մէջ ուսուցման հիմնական լեզուն անգլերէնն

էր եւ այդ լեզուով կ'աւանդուէր դասանիւթերուն բացարձակ մեծամասնութիւնը: Պրլտեան Հայկազեանէն հեռացաւ ընդամէնը մէկ տարի ետք՝ 1973ի Յուլիսին: Ան յետագային պիտի հաստատուէր Փարիզ, արժանանար դոկտորի կոչման եւ աւելի բարենպաստ պայմաններուն ներքոյ հռչակի հասնէր իբրեւ ժամանակակից սփիւռքահայ լաւագոյն գրականագէտներէն մէկը:

Ի վերջոյ, 1973ի Յունիսին Հայագիտական Ամբիոնի նոր վարիչ նշանակուեցաւ Վահէ Օշական (1921-2000), որ Սորպոնի համալսարանէն գրականութեան գծով դոկտորական աստիճան ստացած էր 1967ին եւ մինչեւ Հայկազեան աշխատանքի հրաւիրուելը դասաւանդած Պէյրուսի Ամբիոնի համալսարանին ու Պէյրուսի Կանանց Գոյէճին (ներկայիս՝ Լիբանանեան Ամբիոնի համալսարան) մէջ: Օշականի օրով է, որ Հայկազեանէն ներս «Հայագիտական Ամբիոն» եւ «Հայագիտական Ուսմանց Կեդրոն» (Center for Armenian Studies) անուանումները սկսան փոխարինարար գործածուիլ: Յետագային՝ աւելի քան մէկ տասնամեակ՝ Քասունիի պաշտօնավարութեան շրջանին, պիտի գերակշռէր «Կեդրոն» անուանումը: Օշական Հայկազեանէն ներս դասաւանդելու պատրաստակամութիւն յայտնած էր դեռեւս 1970ին, իսկ իր թեկնածութիւնն իբրեւ Հայագիտական Ամբիոնի յաջորդ վարիչ առաջարկած էր նոյնինքն Գույումճեան՝ նախքան այդ պաշտօնէն իր հեռանալը 1972ին:

Միաժամանակ՝ 1973ի ամառը, Հայկազեան վերադարձաւ Վերձինպաշեան՝ Օքսֆորտի համալսարանէն հայ եկեղեցական պատմութեան գծով «Պսակաւոր Գրականութեան» (B.Litt.) աստիճանին տիրանալէ ետք: Յաջորդ երկու տարեշրջաններուն, ան Հայագիտական Ամբիոնէն ներս կանոնաւորաբար դասաւանդեց հայ ժողովուրդի եւ Հայ Եկեղեցոյ պատմութիւն, ինչպէս նաեւ «Հայաստան արարական տիրապետութեան շրջանին» եւ «Հայկական Սփիւռքի պատմութիւն» մասնագիտական նիւթերը:

Օշականի վարիչ եղած ժամանակաշրջանին, Ամբիոնէն ներս իբրեւ գրաբարի դասախօս աշխատանքի հրաւիրուեցաւ նաեւ Հոգշ. Տ. Արամ Վրդ. Քէչիշեան (ներկայիս՝ ՆՍՕՏՏ Արամ Ա. կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, ծն. 1947ին), որ մինչ այդ ուսուցչութեամբ զբաղած էր Անթիլիասի ազգային Մարտիկեան վարժարանին ու Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքին մէջ: Արամ վարդապետ միաժամանակ մաս կը կազմէր կաթողիկոսարանի Հասկ պաշտօնաթերթի խմբագրութեան եւ աստուածաբանութեան գծով իր մասնագիտական համալսարանական կրթութիւնը կը ստանար Մերձաւոր Արեւելքի Աստուածաբանական Ճեմարանին մէջ: Ան Հայկազեանի մէջ դասաւանդեց երկու տարեշրջան¹²:

Վահէ Օշակյան

Այդ միջոցին աշխարհարարի դասաւանդումը կը շարունակէր կատարել Քիւրքճեան, բայց երբ վերջինս 1975ի Մարտին հիւանդութեան հետեւանքով ստիպուեցաւ աշխատանքէն հեռանալ, այդ կիսամեակ՝ մինչեւ 1975ի դարնան Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի բռնկումը զինք փոխարինեց Վաչէ Սիմոնեան (ծն. 1936ին)։

1975ին՝ Հայոց Մեծ Եղեռնի 60ամեակի ոգեկոչման նախօրէին, Հայագիտական Ամբիոնը ձեռնարկեց նաեւ 1915ի ցեղասպանութենէն վերապրող Հայերու բանաւոր յուշերը ձայնբերիզներու վրայ արձանագրելու աշխատանքին։ Այս պարտականութիւնը՝ փոխան յատուկ նիւթական վարձատրութեան, յանձնարարուեցաւ ամբիոնի երկարամեայ դասախօս Լեւոն Վարդանին։ Այս առթիւ, Գոլէճի Հայագիտական Ուսմանց Կեդրոնի տնօրէնութիւնը կը գրէր-- «Այս տարի Ամպիոնը (Գոլէճի տնօրէնութեան գործակցութեամբ) լծուեցաւ խիստ կարեւոր ու ցարդ անտեսուած գործի մը - ձայնբերիզի վրայ արձանագրել 1915ի եղեռնէն վերապրող ականատեսներու յուշերը ու այսպէսով ստեղծել կենդանի վկայութիւններու համապարփակ ու մանրամասն Արխիւ-Դիւան մը որ կրնայ մեծապէս օգտակար ըլլալ Զարդերու պատմութեամբ զբաղող ոեւէ բանասէրի ու պրպտողի։ Հաւաքական այս աշխատանքը պիտի շարունակուի գալիք տարիներուն ալ մինչեւ որ ե-

ղեռնի հետ կապուած վկայութիւններու բոլոր տրամադրելի աղբիւրները սպառած ըլլան»¹³ :

Հնարաւոր եղաւ ձայնագրել այս կարգի 58 վկայութիւն, որոնցմէ 50ը՝ հայերէնով, 7ը՝ թրքերէնով, իսկ վերջինը՝ հայերէն-թրքերէն խառն: Աշխարհագրականօրէն անոնք կ'ընդգրկէին Խարբերդի, Կարնոյ, Կիւրնի, Ակնի, Կեսարիոյ, Տիարպեքիւրի, Ուրֆայի, Մալաթիոյ, Պանտրմալի, Պողազլեանի, Սիսի, Ատանայի, Այնթապի, Հաճնոյ, Մարաշի, Ձէյթունի, Մերսինի, Ճէպէլ Մուսայի, Հասանպէյլի եւ միքանի այլ շրջաններ: Քաղաքացիական պատերազմի բռնկումը խանգարեց այս աշխատանքի շարունակման¹⁴ :

Օշական Ամբիոնի վարիչի պաշտօնին վրայ մնաց երկու կրթական տարեշրջան: Ան հայերէնով եւ անգլերէնով կը դասաւանդէր հայ գրականութեան առնչուող նիւթեր: Օշական սոյն պաշտօնէն եւ ընդհանրապէս Լիբանանէն հեռացաւ առողջական պատճառներով, ինչպէս նաեւ քաղաքացիական պատերազմի բռնկման հետեւանքով: Իր մեկնումէն ետք, Ամբիոնի վարիչի պաշտօնը առժամաբար կատարեց Վերձինպաշեան, որ 1976-79ին կը վարէր նաեւ Հայկազեան Գոլէճի ուսումնական տեսուչի (academic dean) պաշտօնը, իսկ ամբիոնէն ներս կը շարունակէր դասաւանդել Հայ Եկեղեցւոյ պատմութիւն¹⁵ : Հայկազեան Համալսարանի արխիւին մէջ պահպանուած են տուեալներ, ըստ որոնց նոյնիսկ 1977 Օգոստոսին, Գոլէճի նախագահ Մարգարեան տակաւին յոյս կը փայփայէր, որ Օշական կրնայ վերադառնալ իր նախկին աշխատանքին:

1977-78ին Հայագիտական Ամբիոնի վարիչի պաշտօնակատար նշանակուեցաւ Քասունի: Քիչ ետք, ան օրինականապէս ստանձնեց ամբիոնի վարիչի պաշտօնը, մանաւանդ որ մինչ այդ՝ 1971-72ին, ան շարունակած էր իր բարձրագոյն կրթութիւնը՝ դառնալով Երեւանի Պետական Համալսարանի հայ ժողովուրդի պատմութեան ամբիոնի ասպիրանտ՝ փրոֆ. Լեւոն Պաչիկեանի գիտական ղեկավարութեան ներքոյ: Քասունի 1973-74 կրթական տարեշրջանի երկրորդ կիսամեակին նոյնիսկ ազատ կացուցուած էր Հայկազեանի մէջ իր դասախօսական պարտականութիւններէն, որպէսզի կարողանայ աւարտին հասցնել իր թեկնածուական ատենախօսութիւնը, զոր յաջողութեամբ պաշտպանած էր քիչ ժամանակ ետք՝ 11 Դեկտեմբեր 1974ին: Լիբանանի մէջ դոկտորական կոչման համազօր Քասունիի ստացած պատմագիտութեան թեկնածուի տիտղոսը խորհրդային համապատասխան մարմիններուն կողմէ վաւերացուած էր 11 Մարտ 1975ին: Պաշտօնի այս բարձրացումէն ետք, Քասունի մեծապէս նպաստեց Հայկազեանի հայագիտական բաժանմունքի յետագայ զարգացման՝ ՀՀՀի խմբագրման աշխատանքներուն կողքին, նախապատրաստելով ու դասաւանդելով շարք

մը նոր դասանիւթեր՝ յատկապէս հայոց պատմութեան բնագաւառէն ներս:

Դոկտ. Երուանդ Քասունի

1978-79ին Հայկազեան Գոյէճի դասախօսական անձնակազմին միացաւ նաեւ Յակոբ Պարսումեան (1936-անհետացած՝ 1986), որ միջազգային առեւտուրի եւ տնտեսութեան եւ Միջին Արեւելքի պատմութեան գծով իր համալսարանական կրթութիւնն ստացած էր յաջորդաբար Սան Ֆրանսիսքոյի եւ Նիւ Եորքի համալսարաններուն մէջ: 1980ին ան հայագիտութեան գծով դոկտոր դարձաւ՝ Քոլումպիայի Համալսարանէն՝ յաջողութեամբ պաշտպանելէ ետք «Կոստանդնուպոլսոյ հայ ամիրա դասակարգը» աւարտաճառը: Պարսումեան Հայկազեանի մէջ կը դասաւանդէր ընդհանուր պատմութիւն, իսկ Հայագիտական Ամբիոնէն ներս՝ վեց տարեշրջան շարունակ՝ անգլերէնով ու հայերէնով հայոց պատմութիւն, ինչպէս նաեւ՝ «Հայերը Օսմանեան կայսրութեան մէջ» մասնագիտական դասանիւթը:

Նոյն տարեշրջանին, Հայագիտական Ամբիոնին մէջ այցելու դասախօսի պաշտօն վերցուց նաեւ Հ. Անդրանիկ վ. Կոանեան (ծն. Չագրճեան, 1929ին), որ շրջանաւարտ էր Հռոմի Գրիգորեան Կաթողիկէ համալսարանէն: Կոանեան վարդապետ կը շարունակէ Հայկազեանի մէջ պաշտօնավարել առ այսօր՝ անցած աւելի քան քսան տարիներուն ընթացքին Հայագիտական Ամբիոնէն ներս յաճախակի դասաւանդելով

գրաբար, մատենագրութիւն, հայ կրօնի եւ երաժշտութեան պատմութիւն:

Հայագիտական Ամբիոնէն ներս՝ Քասունիի վարիչի պարտականութիւնները կատարած տարիներուն՝ նոյնինքն Քասունիի, Լեւոն Վարդանի, Պարսումեանի եւ Կուանեանի համարեա մշտական ներկայութեան կողքին, տարրեր առիթներով այլ հայագիտական դասանիւթեր աւանդեցին Երեւանի Գեղարուեստա-Թատերական Ինստիտուտի շրջանաւարտ, բեմադրիչ Վաչէ Ատրունի (ծն. 1949ին), Լիրանանեան Համալսարանի Գեղեցիկ Արուեստներու Հիմնարկի եւ Լիրանանեան Ակադեմիայի դասախօս, գեղանկարիչ Յարութիւն Թորոսեան (ծն. 1933ին), Լենինականի (այժմ՝ Գիւմրի) Միքայէլ Նալբանդեանի անուան Պետական Մանկավարժական Ինստիտուտի շրջանաւարտ Տիգրան Փաշապէզեան, Պէյրութի Համալսարանական Գոլէճի, Ամերիկեան Համալսարանի եւ ապա Լոնտոն քաղաքի Արուեստից Դպրոցի շրջանաւարտ, հայ փիլիսոփայական մտքի զարգացման մասնագէտ Սեդա Պարսումեան-Տատոյեան¹⁶ (ծն. 1942ին), Հայկազեան Գոլէճի շրջանաւարտ, մատենագէտ եւ հաստատութեան Հայագիտական Գրադարանի պատասխանատու Ժիրայր Դանիէլեան (ծն. 1941ին) եւ Պէյրութի Սէն Ժոզէֆ Համալսարանի ու Փարիզի Գեղարուեստիցի շրջանաւարտ, ճարտարապետ, հայ ճարտարապետութեան պատմաբան ու տեսարան Փասքայ Փապուճեան (1912-1991):

Այս այցելու-դասախօսներու շարքին անհրաժեշտ է առանձնացնել հայրենի բանասէր եւ թատերագէտ, Երեւանի Թատերական Ինստիտուտի շրջանաւարտ Լեւոն Հախվերդեանը (ծն. 1924ին), որ 1981ի վերջաւորութեան՝ լիրանանեան քաղաքացիական պատերազմի համեմատաբար խաղաղ մէկ ժամանակաշրջանին, Երեւանէն Պէյրութ ժամանեց Գոլէճի յատուկ հրաւերով եւ հրապարակային շարք մը դասախօսութիւններու կողքին Հայկազեանի ուսանողութեան համար աւանդեց «Սովետահայ գրականութիւն 1920-1970 թթ.» մասնագիտական դասանիւթը: Պատերազմի վերասաստկացումը խանգարեց Հայաստանէն այլ մասնագէտներ եւս հրաւիրելու Գոլէճի ծրագիրներու իրականացման:

Լիրանանի մէջ ապահովական կացութիւնը աւելի վատթարացաւ 1980ականներուն: Պէյրութի հայութեան մեծամասնութիւնը կ'ապրէր մայրաքաղաքի հիմնականապէս քրիստոնէաբնակ արեւելեան շրջանին մէջ, մինչ Հայկազեանի շէնքերը կը գտնուէին արեւմտեան շրջանին մէջ, ուր մեծամասնութիւն կը կազմէին մահմետականները: Քաղաքացիական պատերազմի ընթացքին, Գոլէճի 630ի հասած ուսանողութեան ընդհանուր թիւը անկում կրեց: Միաժամանակ, շարունակուող ռազմական ընդհարումները յաճախ պատճառ կը դառնային, որ Գոլէճի

հայ եւ ոչ-հայ, բայց քրիստոնեայ ուսանողները ղժուարութիւն ունենային անցնելու ռազմական սահմանագիծերը եւ հասնելու իրենց ուսման վայրը: Նոյն ատեն, համարեա անհնար դարձաւ ԱՄՆէն կամ արեւմտեան երկիրներէ - թէկուզ եւ հայ - բարձրաստիճան պաշտօնեաներ կամ դասախօսներ հրաւիրելը, որովհետեւ իսլամական քաղաքական հոսանքներու հովանաւորութիւնը վայելող զինեալ խմբաւորումներու կողմէ Պէյրութ գտնուող ամերիկացի եւ արեւմտահարօպացի քաղաքացիներու առեւանգումները շատ սովորական երեւոյթ դարձած էին: 1982ին հանգստեան կոչուեցաւ երկարամեայ նախագահ Մարգարեան, բայց վերջինս փոխարինելու կոչուած Պերճ Ենուքեան երկիրը լքեց այդ պաշտօնին նշանակուելէ ընդամէնը միքանի օր ետք՝ 1982ի Յունիսին սկիզբ առած իսրայէլեան ներխուժման հետեւանքով, որուն ընթացքին Պէյրութ ժամանակաւորապէս գրաւուեցաւ ներխուժող բանակին կողմէ: Երկու տարի Գոյէճի նախագահի պաշտօնը վարեց ամերիկացի Վեր-Վեռն Ֆլեչըր: Վերջապէս, 1984ին՝ նախագահի փոխարէն, Գոյէճի ամէնօրեայ գործերը տնօրինելու պաշտօնը յանձնուեցաւ Ուիլյամ Չոլաքեանին՝ իրրեւ վարչական տեսուչ (administrative dean): Այս ընթացքին, Հայագիտական կեդրոնի կառուցը որեւէ փոփոխութիւն չկրեց եւ շարունակեց գործել Քասունիի վերահսկողութեան ներքոյ:

Սակայն, երբ Գոյէճի Խնամակալ Մարմինը որոշեց 1985-86 տարեշրջանէն սկսեալ առժամապէս՝ մինչեւ քաղաքական եւ ապահովական վիճակի խաղաղեցումը, աստիճանաբար ղաղըեցնել Հայկազեանի գործունէութիւնը Արեւմտեան Պէյրութի մէջ եւ փոխադրուել մայրաքաղաքի քրիստոնէաբնակ, արեւելեան հատուածը, Հայագիտական Ամբիոնը կանգնեցաւ լուրջ ղժուարութեան առջեւ: Քասունի մերժեց անցնիլ Արեւելեան Պէյրութ եւ նախընտրեց գործել իրրեւ Հայագիտական Ուսմանց կեդրոնի տնօրէն Արեւմտեան Պէյրութի իր նախկին նստավայրէն: Այս դիրքորոշումը գոնէ մասամբ պայմանաւորուած ըլլալու էր տակաւին Արեւմտեան Պէյրութի մէջ բնակիլ շարունակող հայութեան (որոնցմէ էր նաեւ Քասունի) ղժգոհութեամբ, որոնք տեղափոխութեան այս որոշման կ'ընդդիմանային՝ Արեւմտեան Պէյրութի համայնքայնօրէն բազմատարր դիմագիծը չկորսնցնելու եւ պատերազմէն առաջ այդ շրջանին մէջ կառուցուած հայկական հաստատութիւններուն տէր կանգնելու մտահոգութեամբ:

Գոյէճի ղեկավարութիւնը որոշած էր Արեւմտեան Պէյրութի մէջ եւս երկու տարեշրջան շարունակել դասաւանդութիւնները՝ մինչեւ որ Արեւելեան Պէյրութ անցնիլ չփափաքող ուսանողները աւարտեն իրենց ուսման ընթացքը: Այդ ժամանակաշրջանին, Քասունի շարունակեց Արեւմտեան Պէյրութի մէջ ուսուցանել անհրաժեշտ հայագիտական նիւ-

թերը՝ առաջին տարին իրրել պաշտօնակից ունենալով Երեւանի Պետական Համալսարանի շրջանաւարտ հայագէտներէն Պարոյր Աղպաշեանը (ծն. 1945ին), որ Հայկազեանի մէջ դասաւանդել սկսած էր 1983ին:

1988-87ին Հայկազեան Արեւմտեան Պէյրութի մէջ ունէր ընդամէնը 32 ուսանող, մինչ Արեւելեան Պէյրութի մէջ՝ 169: Այդ տարեշրջանի աւարտին, Արեւմտեան Պէյրութի մէջ գտնուող Գոլէճին շէնքերը վարձու տրուեցան: Քասունի ինքնաբերաբար դադրեցաւ Հայկազեանի մէջ դասաւանդելէ: Այդուհանդերձ, Գոլէճի Խնամակալ Մարմինը տարի մը եւս գինք պահեց իրրել Հաստատութեան լիարժէք պաշտօնեայ: Իրմէ խնդրուեցաւ այդ միջոցին հրատարակութեան պատրաստել ՀՀՀի հերթական հատորն ու վեր-Եղիա Քասունիի եւ Հայ Աւետարանական Եկեղեցւոյ 140ամեակին մասին երկու հատորներ՝ Հայագիտական Կեդրոնին կից Հայ Աւետարանական Ուսմանց Հիմնարկի (տե՛ս՝ ստորեւ) աշխատանքներու ծիրէն ներս: Ի վերջոյ, Խնամակալ Մարմինը 1988ի Սեպտեմբերին վերջ տուաւ Քասունիի հետ պայմանագրային յարաբերութեան, բայց դուռը բաց թողուց յետագային անոր հետ առանձին հարցերու շուրջ մասնաւոր պայմանագրութիւններ կնքելու վերաբերեալ:

Քասունիի բացակայութեան՝ 1985ի աշունէն սկսեալ, Արեւելեան Պէյրութի մէջ գործող Հայկազեանի շէնքէն ներս Հայագիտական Ամբիոնի գործերը եւս օրը օրին տնօրինել սկսաւ տեսուչ Չոլաքեան, որ սակայն հայագիտական մասնագիտական կրթութիւն չունէր: Գոլէճի այս մասնաճիւղը Հայագիտական Ամբիոնի նոր վարիչով մը օժտելու յոյսերը ծանր հարուած ստացան երբ այդ պաշտօնն ստանձնելու համար ամէնահաւանական թեկնածուներէն նկատուող Յակոբ Պարսումեան առեւանգուեցաւ 21 Դեկտեմբեր 1986ին: Պարսումեան Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան (ՀԾԴ) ակնառու անդամներէն էր Լիբանանի մէջ եւ իր առեւանգումն ու անյայտացումը ամենայն հաւանականութեամբ առնչուած էր այդ օրերուն ՀԾԴի եւ «Հայաստանի Ազատագրութեան Հայ Գաղտնի Բանակ»ի միջեւ ընթացող խուլ պայքարին, որուն զոհ գացին այլ անձինք եւս: Առեւանգողները - որոնց ինքնութիւնը ի վերջոյ հնարաւոր չեղաւ հաստատապէս պարզել - սկզբնական շրջանին կը պահանջէին Պարսումեանի փոխարէն ազատ արձակել իրենց համախոհ շարք մը հայ անձինք: Գոլէճն ու Պարսումեանի տիկինը ապարդիւն փորձեցին ուղղակի կապ հաստատել առեւանգիչներուն հետ եւ իմանալ իր ուր գտնուելու վայրը: Այսօր, շուրջ 15 տարիներ ետք, դժբախտաբար, ստիպուած ենք Պարսումեանն ալ համարել լիբանանեան քաղաքացիական պատերազմի անիշխանական

տարիներուն անհետ կորած եւ հաւանաբար սպաննուած հազարաւոր քաղաքացիներէն մէկը:

Պատերազմական անկայուն վիճակը կը դժուարացնէր առաջուան նման մշակութային մեծածախս եւ մասնագիտական շատ ջանք պահանջող ծրագիրներու մասին մտածելը: Գոյէճի գոյատեւումն ապահովելը եւ դասաւանդութիւնները բնականոն՝ գինեալ խմբաւորումներու բացասական ազդեցութիւններէն հեռու, շարունակելն անգամ ինքնին մեծ յաջողութիւն կը նկատուէր: Հայագիտութեան բնագաւառէն ներս, օրինակ, տեսուչ Չոլաքեանի գլխաւոր (թերեւս միակ) նպատակը դարձած էր ուսանողութեան համար անհրաժեշտ դասանիւթերու կանոնաւոր դասաւանդումն ապահովելն ու անոնց համար համապատասխան դասախօսներ գտնելը: Վերստին, այցելուի կարգավիճակով Հայկազեան Գոյէճ աշխատանքի հրաւիրուեցաւ Գրիգոր Շահինեան, որ 1972ին Հայկազեանէն հեռանալէ որոշ ժամանակ ետք՝ 1979ին, Սորպոնի համալսարանէն բաղդատական գրականութեան գծով ստացած էր դոկտորական տիտղոս: 1985-86ին, Շահինեան Արեւելեան Պէյրութի մէջ հայագիտական դասանիւթերու, յատկապէս՝ հայերէնի ու հայ գրականութեան հիմնական դասախօսն էր: Աւելի ուշ, հայագիտութեան վերաբերող բոլոր հարցերով Չոլաքեանի գործնականօրէն գլխաւոր խորհրդականը դարձաւ Հայր Կոստան: Հաստատութենէն ներս աւանդուող հայագիտական դասանիւթերու որակը թարմ ու շինիչ պահպանելու ուղղութեամբ վերջինիս այդ տարիներուն մատուցած նպաստը անփոխարինելի էր եւ առ այսօր կը յիշուի խոր երախտագիտութեամբ:

Լիրանանեան քաղաքացիական պատերազմի վերջին տարիներուն համապատասխանող այս շրջանին, Կոստան կը շարունակէր դասաւանդել զբարար, մատենագրութիւն, հայ կրօնի եւ երաժշտութեան պատմութիւն: Միւս նիւթերը ուսուցանելու համար հրաւիրուեցան Երեւանի Պետական Համալսարանի Հայկական Բանասիրական Ֆակուլտէտի շրջանաւարտներ Կարօ Առաքելեան (ծն. 1957ին), Նիկոլ Սալխանեան (ծն. 1958ին) ու Պարոյր Աղպաշեան, Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանի ու Հիւսիսեան Հիմնարկի շրջանաւարտ Կարօ Յովհաննէսեան (ծն. 1948ին)¹⁷, Երեւանի Պետական Համալսարանի Արեւելագիտութեան Բաժանմունքի շրջանաւարտ եւ Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադեմիայէն ներս արեւելագիտութեան գծով թեկնածուական աւարտաճառ պաշտպանած Արշալոյս Թոփալեան (ծն. 1948ին), Պէյրութի Սէն Ժոզէֆ եւ ապա Սորպոնի համալսարաններէն շրջանաւարտ, գրականագէտ Շուշիկ Տասնապետեան (ծն. 1955ին), Ժիրայր Դանիէլեան, Լեւոն Վարդան եւ Երեւանի Գեղարուեստա-Քատերական

ինստիտուտի շրջանաւարտ, Պէյրուսի, Երեւանի եւ Լոնտոնի մէջ բեմադրական աշխատանք տարած Մուշեղ Մուղալեան (1952-2000):

Այս շրջանին Հայագիտական Ամբիոնի դասախօսական կազմին մաս կազմած վերոյիշեալ մասնագէտներէն ամէնաերկարը Հաստատութեան ծառայեց Թոփալեան: Ան 1986էն առ այսօր կանոնաւորաբար Հայկազեանի մէջ կը դասաւանդէ հայոց պատմութեան ընդհանուր դասընթացքը, ինչպէս նաեւ մերթըմերթ «Հայաստան արարական տիրապետութեան շրջանին», «Հայեր Օսմանեան կայսրութեան մէջ», «Հայկական Հարցը Արեւելեան Հարցի եւ հայ յեղափոխական շարժումներու լոյսին տակ», «Կիլիկիոյ հայոց պատմութիւն, ԺԱ.-ԺԴ. դարեր», «Հայկական գաղթավայրերու պատմութիւն (մինչեւ առաջին համաշխարհային պատերազմը)» եւ «Հայ պատմագրութեան պատմութիւն» մասնագիտական դասանիւթերը:

Առաքելեան եւս ցայսօր կը շարունակէ Հայագիտական Ամբիոնէն ներս դասաւանդել ժամանակակից արեւմտահայերէնի քերականութիւն՝ իւրաքանչիւր անգամ որ այդ դասանիւթը մատուցելու անհրաժեշտութիւն զգացուի՝ յատկապէս մանկավարժութեան ու քրիստոնէական դաստիարակութեան բաժանմունքներու ուսանող-ուսանողուհիներուն համար:

Ի վերջոյ, 1993էն ի վեր Հայագիտական Ամբիոնի դասախօսական աշխատանքներուն երբեմն կը մասնակցի նաեւ Հայկազեան Համալսարանի ուսանողական կեանքի պատասխանատու Անդրանիկ Տագէսեանը (ծն. 1960ին), որ Երեւանի Պետական Համալսարանի Հայկական Բանասիրական Ֆակուլտետէն ու Պէյրուսի Ամերիկեան Համալսարանէն ներս ստացած է մասնագիտական կրթութիւն եւ միաժամանակ ՀՀՀի խմբագրական կազմի անդամ է:

1996ին, ԺԹ.-ի. դարերու հայ բանաստեղծութեան մասին մասնագիտական դասանիւթը մատուցուեցաւ հայրենի բանաստեղծ եւ գրականագէտ, Երեւանի Պետական Համալսարանի շրջանաւարտ ու վերջինիս Արտասահմանեան Գրականութեան եւ Գրականութեան Տեսութեան Ամբիոնի վարիչ, փրոֆ. Հենրիկ Էդոյեանի (ծն. 1940ին) կողմէ, որ այդ շրջանին Պէյրուսի կը գտնուէր՝ Համազգային Մշակութային Միութեան Հայագիտական Բարձրագոյն Հիմնարկի հրաւերով:

Քաղաքացիական պատերազմի աւարտէն (1990) ետք, Հայկազեան Համալսարանական Գոլէճի¹⁸ տնօրէնութիւնը աստիճանաբար ձեռնարկեց Հաստատութիւնը վերականգնելու, իր նախապատերազմեան մակարդակին հասցնելու եւ նոյնիսկ զայն գերազանցելու աշխատանքներու, ընդ որում աւելցնելով նաեւ անոր մնայուն դասախօսներուն թիւը: 1995ին՝ աւելի քան մէկ տասնամեակ ընդմիջումէ մը ետք, Հայկազեան օժտուեցաւ նոր նախագահով մը: Այդ պաշտօնին նշանակ-

լած Վեր. Ժան Խանճեան նախապատերազմեան շրջանին երկար տարիներ ուսանած ու բնակած էր Լիբանան:

Նախագահ Խանճեան՝ վարչական տեսուչի պաշտօնը վարել շարունակող Ջոլաքեանի աջակցութեամբ, շարունակեց տարրեր բաժանմունքներէն ներս մնալուն դասախօսներ ապահովելու աշխատանքը: Հայագիտական Ամբիոնին համար, այս կապակցութեամբ յատկանշական էր պատմութեան գծով Երեւանի Պետական Համալսարանէն եւ ապա Լոնտոնի Համալսարանի Արեւելեան եւ Ափրիկեան Ուսմանց Դպրոցէն շրջանաւարտ Արա Սանճեանի (ծն. 1968ին) պաշտօնակոչումը: Վերջինս Հայկազեանէն ներս իրրեւ այցելու-դասախօս աշխատիլ սկսած էր 1995ին եւ առաջին անգամ հայագիտական նիւթ (անգլերէնով հայոց պատմութիւն) դասաւանդած 1995-96 տարեշրջանին: 1996ի աշնան ան դարձաւ մնալուն դասախօս եւ իրեն յանձնուեցաւ Հայագիտական Ամբիոնի վարիչի պաշտօնը՝ ուսանողութեան համար աւանդուող դասանիւթերը համակարգելու հիմնական առաջադրանքով: Այս ընթացքին, Հայագիտական Գրադարանն ու ՀՀՀ մնացին անկախ միաւորներ: Այդ տարեշրջանին, Սանճեան ամբիոնէն ներս որեւէ նիւթ չդասաւանդեց: Հայագիտական դասանիւթերը շարունակեց աւանդել Թոփալեան: Նոյն տարեշրջանին, սակայն, կատարուեցաւ որոշակի նախապատրաստական աշխատանք, որուն հիմամբ 1997-98ին Հայագիտական Ամբիոնէն ներս դասաւանդեցին Երեւանի բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւններէ շրջանաւարտ երկու երիտասարդ մասնագէտներ՝ բանասէր Արմէն Իւրնէշլեան (ծն. 1967ին) եւ Գասպար Յ. Տէրտէրեան (ծն. 1968ին):

Մինչ այդ, 1997ի աշնան նախագահ Խանճեան Հայկազեան Համալսարան աշխատանքի հրաւիրած էր Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանի դասախօսներէն, նոյն հաստատութեան շրջանաւարտ եւ յետագային Սորպոնէն դոկտորական աստիճանի արժանացած, հնագէտ Արտա Արսէնեան-էքմէքճին (ծն. 1951ին): Վերջինիս յանձնուեցաւ հումանիտար գիտութիւններու բաժանմունքի ղեկավարութիւնը: Էքմէքճի միաժամանակ նշանակուեցաւ Հայագիտական Ուսմանց Կեդրոնի տնօրէնի պաշտօնակատար: «Անշուշտ ես հայագէտ չեմ,- կը յայտարարէր ան նոյն տարուան Նոյեմբերին կատարուած հարցազրոյցի մը ընթացքին,- բայց վարչական մեքենան եմ, որ պիտի փորձէ գտնել ճիշդ ու յարմար անձը, որպէսզի Հայագիտականը վերականգնի»¹⁹: Էքմէքճի եւս՝ ամբիոնը ղեկավարած միամեայ միջոցին, հայագիտական որեւէ նիւթ չդասաւանդեց: Այդ պարտականութիւնն իրագործեցին Թոփալեանը, Սանճեանը, Իւրնէշլեանն («Սփիւռքահայ գրականութիւն») ու Տէրտէրեանը («Սովետահայ շարժարուեստի պատմութիւն»):

1998-99ին Սանճեան վերադարձաւ Հայագիտական Ամբիոնի վարիչի պաշտօնին: Այս անգամ ան ո՛չ միայն պատասխանատու էր ուսանողութեան համար դասաւանդուող Հայագիտական նիւթերու համադրման, այլեւ պիտի վերահսկէր հանրութեան համար կազմակերպուող դասախօսութիւններու կազմակերպումը, մասնակցէր ՀՀՀի խմբագրման գործին եւ սատարէր Հայագիտական Գրադարանի հետ կապուած աշխատանքներուն: Այս նշանակումը փորձ մըն էր Հայագիտական Ամբիոնի նախապատերազմեան կեդրոնական դերը վերականգնելու ուղղութեամբ եւ այս նորաստեղծ կառույցն է որ կը գործէ առ այսօր: Այսուհանդերձ, այս ուղղութեամբ որոշակի փոփոխութիւններ բացառուած չեն յառաջիկայ միջանի տարիներու ընթացքին:

ԱՄԲԻՈՆԻ ԱԻԱՆԴԱԾ ԴԱՍԱՆԻԹԵՐՆ ՈՒ ՇՐՋԱՆԱԻԱՐՏՆԵՐԸ

Հայկազեանի գոյութեան առաջին երեք տարեշրջաններուն, կրթուսեր ու աւագ լսարաններու հայ ուսանողներուն համար կը դասաւանդուէին ընդհանրական նիւթեր: Գիտական եւ արուեստից բաժանմունքներու կրթուսեր ուսանողները կը հետեւէին հայ նոր գրականութեան (ԺԹ. դար-Ի. դարու առաջին քառորդ) եւ Գրաբարի դասընթացքներուն, իսկ աւագները՝ երկու կիսամեակի վրայ երկարող հայ մատենագրութեան (Դ.-ԺԴ. դարեր): 1959ի սկիզբը, աւելցուեցաւ հայագիտական նոր դասանիւթ մը՝ երէց դասարանի ուսանողներուն համար:

Սա առաջին քայլն էր Հայկազեանէն ներս հայագիտութեան գծով «Պսակաւոր Արուեստից» գիտական աստիճանի հասցնող յատուկ ծրագրի մը հաստատման ուղղութեամբ: Սկզբնական տարիներուն, այդ ծրագրին հետեւիլ փափաքող ուսանողներէն կը պահանջուէր, որ երկրորդական վարժարանի շրջանաւարտ ըլլային: Անոնց յաւելեալ մասնագիտացման համար նախատեսուած էին երկուքական կիսամեակի վրայ երկարող հայոց ընդհանուր պատմութեան եւ հայ եկեղեցւոյ պատմութեան դասընթացքներ: Հայագիտութեան մէջ մասնագիտացող ուսանողներուն միաժամանակ կը յանձնարարուէր հետեւիլ նաեւ անգլերէնի, գիտութեան, փիլիսոփայութեան, հոգեբանութեան, ընկերաբանութեան, մանկավարժութեան ու կրօնագիտութեան գծով Գոլէճէն ներս աւանդուող որոշ նիւթերու:

1960ին Գոլէճի առաջին շրջանաւարտները դարձան Հոգշ. Տ. Սըմբատ Վրդ. Լափաճեան ու Երուանդ Քասունի, որոնք Հայկազեանի մէջ իրենց ուսումնառութեան ընթացքին հայագիտական որոշակի պաշար կուտակած էին՝ հետեւելով այդ գծով շարք մը դասանիւթերու:

1960-65ին Գոլէճի հայագիտական ուսումնական ծրագիրը հիմնովին փոխուեցաւ ու ճոխացաւ մասնագիտական նոր նիւթերու յա-

ւելումով: Հայագիտական բաժանմունքը պայմանականորէն բաղկացած էր չորս՝ լեզուագիտական, պատմագիտական, գրականագիտական ու մշակութային ենթաբաժանումներէ: Իւրաքանչիւր ենթաբաժին ունէր իր ուրոյն՝ երեք տարի կամ վեց կիսամեակ երկարող դասընթացքը: Հայագիտութեան մէջ «Պսակաւոր Արուեստից» տիտղոսին ձգտող ուսանողները այլեւս պարտաւոր էին ընտրել յիշեալ չորս ենթաբաժիններէն մէկը եւ պահանջուած հայագիտական ընդհանուր 30 վարկանիշերէն (credit)²⁰ 18ը ձեռք բերել իրենց ընտրած ենթաբաժինէն: Միեւնոյն ենթաբաժնի ծիրէն ներս, ուսանողը պարտաւոր էր ներկայացնել շուրջ 50 մեքենագիր էջնոց աւարտական ուսումնասիրութիւն մը:

Այդ տարիներուն, սակայն, ուսանողները կրնային ոչ միայն մասնագիտանալ բացառապէս հայագիտութեան մէջ, այլեւ՝ միաժամանակ ընտրել երկու տարբեր մասնագիտութիւն (ներառեալ՝ հայագիտութիւնը), իւրաքանչիւր բնագաւառէ ներս հետեւիլ 5-7ական դասանիւթերու եւ Գոյճճն աւարտել իրրեւ խմբային մասնագիտութեան (group major) տէր: Այս երկրորդ այլընտրանքը մասամբ պայմանաւորուած էր Գոյճճէն ներս այդ տարիներուն քիչ մասնագիտութիւններու առկայութեամբ եւ իւրաքանչիւր մասնագիտութեան գծով համեմատաբար քիչ նիւթերու դասաւանդութեամբ: 1966ին, երբ լիբանանեան պետութիւնը ճանչցաւ Հայկազեան Գոյճճի «Պսակաւոր Արուեստից» վկայականները, խմբային մասնագիտութեամբ Հաստատութիւնն աւարտելու սովորոյթը անկում կրեց, որովհետեւ պետութիւնը այդպիսի մօտեցում պաշտօնապէս չէր ճանչնար եւ ըստ այդպիսին Գոյճճն աւարտած ուսանողներու անհատական վկայականները չէր վաւերացնէր:

1960էն ի վեր, Հայկազեանի աւելի քան 1700 շրջանաւարտներէն շուրջ 35ը միայն աւարտած են Հաստատութեան Հայագիտութեան Բաժանմունքէն՝ իրրեւ միակ կամ խմբային մասնագիտութիւն, ընդ որում անոնցմէ շուրջ 15ը՝ 1960ական, շուրջ 10ը՝ 1970ական, իսկ մնացեալը՝ 1980ական եւ 1990ականներուն: Այսօրուան դրութեամբ, հայագիտական ամբիոնի վերջին շրջանաւարտը, դժբախտաբար 1993 թուականէն է: Այդ թուականէն ի վեր, հայագիտութեան մէջ մասնագիտանալ փափաքող որեւէ ուսանող չէ եղած:

Շրջանաւարտներու այս փոքրիկ խումբին մէջ կան անուններ, որոնք յետագային Լիբանանի մէջ թէ՛ այլուր գրադած են ուսուցչութեամբ, եղած մամուլի խմբագիրներ, տարբեր հայագաղութներէ ներս տարած հոգեւոր կամ հասարակական գործունէութիւն, հրատարակած հայագիտական կամ գեղարուեստական հատորներ: Իրրեւ օրինակ, անոնցմէ կարելի է յիշատակել Պետրոս Շեմմէսեանը, Փանոս Ճե-

րանեանը, Ալիս Գազանճեանը, Ռուբէն Գիւլիսանճեանը, Լուսին Թապազեանը, Սարգիս Մահսերէճեանը, Սոնա Համայեանը, Վաչէ Պարսուճեանը, Վաչէ Բրուտեանը, Վեր-Գրիգոր Եղմուշաքեանը, Վեր-Աւետիս Պոյնէրեանը եւ ուրիշներ: Ինչ խօսք՝ քիչ չէ թիւը նաեւ այլ մասնագիտութիւններով շրջանաւարտ այն հայկազեանցիներուն, որոնք նոյնպէս տարած են ու կը տանին հոգեւոր թէ հասարակական գործունէութիւն:

Ակնյայտ է սակայն, որ վերոյիշեալներու յաջողութեամբ եւ յետագայ գործունէութեամբ հպարտանալէ աւելի, այս յօդուածի սահմաններուն մէջ պէտք է քննարկել թէ ինչո՞ւ լիբանանեան պայմաններուն մէջ հայկազեանցի ուսանողին համար հայագիտութիւնը մնացած է անհրապօք մասնագիտութիւն մը:

Պատճառներէն հիմնականը՝ հայագիտութեան հանդէպ ընդհանուր առմամբ սահմանափակ հետաքրքրութիւնն է, որ բնորոշ է ո՛չ միայն Հայկազեանի, այլ հայագիտութեան ընդհանրապէս՝ Լիբանանի եւ սփիւռքահայ միւս հիմնական համայնքներուն մէջ: Միքանի աշխարհահռչակ մեծ համալսարաններու մէջ, ինչպիսիք են Հարվըրտը, Քոլումբիան կամ Սորպոնը, հայագիտութիւնը պարզապէս հասարակական գիտութիւններու բազմաթիւ, բայց համեմատաբար երկրորդական համարուող ենթաճիւղերէն մէկն է: Այս կարգի համալսարաններ՝ ըստ իրենց նախասիրութեանց, շեշտը կը դնեն կա՛մ դասական հայագիտութեան (լեզուաբանութիւն, մատենագրութիւն, եւլն...) վրայ՝ իբրեւ դասական ուսմանց կցորդ եւ կա՛մ ժամանակակից քաղաքական ու տնտեսական խնդիրներու վրայ (յատկապէս՝ 1991ին Հայաստանի անկախութեան վերականգնումէն ետք)՝ իբրեւ շրջանային, աշխարհաքաղաքական համապատկերը հասկնալու եւ մօտիկ ապագան կանխատեսելու ազդակներէն մէկը: Երկու պարագային ալ, շեշտը կը դրուի մագիստրոսական ու դոկտորական դասընթացքներու վրայ, որոնց սովորաբար կը հետեւին շատ սահմանափակ թիւով ուսանողներ: Երկու պարագային ալ, հետաքրքրուողներուն թիւը մեծ չի կրնար ըլլալ, որովհետեւ Հայաստան միջազգային շափանիչերով շատ փոքր եւ տակաւին բաւական աղքատ երկիր մըն է, որ շատ չի հետաքրքրեր միջազգային տնտեսական մեծ ուժերը:

Կան նաեւ հայաբնակ վայրերու (օրինակ՝ Քալիֆորնիոյ կամ Միչիկոնի) մէջ կարեւոր համալսարաններ, ուր հայագիտական դասընթացքները հաստատուած են տեղւոյն հայ համայնքներու նուիրատուութեամբ, որպէսզի այդ համալսարանները յաճախող հայազգի ուսանողները կարենան իրենց ուսումնառութեան շրջանին միքանի հայագիտական նիւթերու հետեւիլ՝ իբրեւ ընտրովի դասեր: Նոյնիսկ այս կարգի հայագիտական ծրագիրներու պարագային, մասնագիտացումը

սովորաբար տեղի կ'ունենայ միայն մագիստրոսական կամ դոկտորական մակարդակի վրայ: Որպէս կանոն, այս համալսարանները պսակաւորի տիտղոս շնորհող հայագիտական մասնագիտական ծրագիրներ չեն ունենար:

Վերոյիշեալ հայագիտական ծրագիրները կարելի չէ համեմատել Հայկազեանի ստանձնած առաքելութեան հետ: Հայկազեանի մէջ հայագիտութեան գծով մասնագիտացումը տեղի կ'ունենայ պսակաւորի մակարդակին վրայ եւ շրջանաւարտներէն կ'ակնկալուի որ առաջին հերթին հայագաղութներէն ներս աշխատանք փնտոեն իբրեւ ուսուցիչ խմբագիր կամ ընտրեն հոգեւորականի ասպարէզ: Հնարաւոր է, որ Հայկազեանէն հայագիտութեան գծով պսակաւորի վկայական ստացած շրջանաւարտը որոշէ իր ուսումը շարունակել լիբանանեան կամ օտար համալսարանի մը մէջ՝ մագիստրոսական կոչում ստանալու համար մօտիկ մասնագիտութեան մը (օրինակ՝ անգլերէն գրականութեան, ընդհանուր պատմութեան, եւլն.) գծով, բայց այս ուղին ընտրողներ շատ քիչ եղած են անցած 45 տարիներուն:

Հայկազեան Գոլէճն ու անոր հայագիտական ծրագիրը հաստատուեցան, երբ պէյրութահայութիւնը կ'ապրէր իր վերելքի շրջանը: Եգիպտոսի մէջ 1952ին Կամալ Ապտ ալ-Նասիրի գլխաւորած յեղափոխութեան եւ վերջինիս գործադրած պետական կապիտալիզմին ու սոցիալիզմին բնորոշ տնտեսական միջոցառումներուն հետեւանքով Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւնն ու ՀԽՍՀ Գահիրէէն դեռ նոր Պէյրութ տեղափոխած էին իրենց գերագոյն մարմիններուն կեդրոնատեղիները: Լիբանան տեղափոխուած էր նաեւ Սոցիալ-Դեմոկրատ Հնչակեան Կուսակցութեան կեդրոնական վարչութիւնը: Պէյրութ այսպիսով ձեւով մը դարձած էր Սփիւռքի «մայրաքաղաքը»: Միաժամանակ, Սուրիոյ մէջ եւս համարաբարական եւ ճախակողմեան իշխանութեան հաստատման առընթեր, ազատ առեւտրական ասպարէզը նախընտրող տասնեակ հազարաւոր հայեր կը գաղթէին յատկապէս Հալէպէն դէպի Պէյրութ: Լիբանահայութիւնը թուապէս կ'ուռճանար եւ համապատասխանաբար կ'աւելնային ու կը մեծնային լիբանահայ վարժարանները՝ աւելցնելով նաեւ հայերէնի եւ հայագիտական այլ նիւթերու լաւորակ ուսուցիչներու կարիքը: 1960ականներն ու 1970ականներու սկիզբը Լիբանանի մէջ կը բնորոշուէին հայագիտական նոր դասընթացքներու հաստատումով: Հայկազեանի կողքին կը գործէին Հիւսիսեան Հայագիտական Հիմնարկն ու Սէն Փոզէֆ համալսարանի հայագիտական ծրագիրը, որոնց վրայ շուտով կու գար աւելնալու նաեւ Համագալանի Հայագիտական Հիմնարկը: Այս ծրագիրները կու գային լրացնելու նախապէս առկայ բաց մը: Հայկազեան, սակայն, ի տարբերութիւն միւսներուն՝ ըլլալով պետականօ-

րէն պաշտօնապէս ճանչցուած կրթական հաստատութիւն, պարտաւոր էր հետեւելու բարձրագոյն դպրոց ընդունուելու պետական, աւելի խիստ պայմաններուն: Այսուհանդերձ, ան կը գտնէր որոշակի թիւով մասնագիտացող ուսանողներ, որոնք կը նախընտրէին պետականօրէն ճանչցուած գոյճ մը աւարտել, կը դիմէին Հայկազեան եւ երբեմն ալ հայագիտութիւնը կ'ընտրէին իրրեւ մասնագիտութիւն, որովհետեւ Գոյճը տակաւին իրենց սրտին աւելի խօսող այլ մասնագիտութիւններ չունէր: Շուկայական պայմաններու թելադրանքով հաստատուած եւ լիբանահայ հասարակութենէն ներս հետզհետէ աւելի յարգանք վայելող առեւտրական վարչագիտութեան, համակարգիչներու ծրագրաւորման եւ շարք մը այլ մասնագիտութիւններու հաստատումը Հայկազեանէն ներս՝ աստիճանաբար պակսեցուցին հայագիտութեամբ հետաքրքրուող ուսանողներուն թիւը: Հայագիտութեամբ մասնագիտացող ուսանողներու թիւի շարունակաբար նուազման մէջ կարեւոր դեր ունեցաւ Միջին Արեւելքի հայութեան համար Խորհրդային Հայաստանէն ներս բարձրագոյն ուսում ստանալու հնարաւորութեանց ընդլայնումը: Երեւանէն ձեռք ձգուած համալսարանական վկայականները եւս արժանացած էին Լիբանանի պետութեան պաշտօնական վաւերացման²¹: Ի դէպ, ինչպէս պարզ դարձաւ վերելք, Հայաստանէն վերադարձած բանասէրներն ու պատմաբանները շուտով պիտի հանդիսանային Հայկազեանի մէջ հայագիտական դասանիւթերու կարեւորագոյն դասախօսներէն:

Հայկազեանի Հայագիտական Ամբիոնը եւս ծանրօրէն ազդուեցաւ լիբանանեան քաղաքացիական պատերազմէն: Այդ 15 տառապալից տարիներու ընթացքին՝ արտագաղթի հետեւանքով կիսով չափ նօսրացաւ լիբանանահայութիւնը, որուն հետեւանքով փակուեցան բազմաթիւ հայկական վարժարաններ՝ իրենց հետ տանելով համապատասխան թիւով հայերէնի ուսուցիչներու վերապահուած աշխատատեղեր: Միաժամանակ, երրորդ եւ չորրորդ սերունդի լիբանանահայ ծնողները սկսան աւելի եւ աւելի նախընտրել իրենց զաւակները ուղարկել ոչ հայկական վարժարաններ՝ յոյս փայփայելով, որ այդպիսով իրենց զաւակները յետագային, իրենցմէ աւելի հեշտ պիտի կարողանան համակերպիլ հիւրընկալ, լիբանանեան միջավայրին: Այս հետզհետէ շեշտուող միտումը կը շարունակէ աւելի եւս ծանրացնել լիբանանահայ դպրոցի վիճակը եւ հայերէնի ուսուցիչի ասպարէզը կը պահէ անհրապուրիչ: Գուցէ այդ իսկ պատճառով, նոյնիսկ երբ Հայաստանի մէջ՝ անկախութեան վերահաստատումէն ետք, տնտեսական ու կենցաղային դժուարութիւններու հետեւանքով, Երեւանի մէջ ուսանող լիբանահայերու թիւը կտրուկ նուազեցաւ, երբ փակուեցան Հիւսիսեանի եւ Սէն Ժոզէֆ համալսարանի հայագիտական ծրագրերը, Հայկազեանի

մէջ հայագիտական մասնագիտական կրթութեան ձգտող ուսանողներ դարձեալ չյայտնուեցան: Հայկազեանի մէջ իբրեւ ուսանող ընդունուելու համար, լիբանանեան պետութիւնը իր քաղաքացիներէն անպայմանօրէն կը պահանջէր պետական «պաքալորէա» վկայականն ունենալ, իսկ այդ մակարդակին հասած երկրորդական վարժարանի հայ շրջանաւարտը կը նախընտրէր այլ մասնագիտութիւն ձեռք բերել²²: Լիբանահայ երիտասարդները (բացի միջանի «ծուռերէ»)՝ տարիներու փորձով, համոզուած ըլլալ կը թուին, որ հայկական վարժարանի մէջ հայերէնի ուսուցիչ դառնալը բաւարար եկամուտ ու յարգանք չ'ապահովեր համայնքէն ներս: Վերջին տարիներուն, նոյնիսկ պատահեցան դէպքեր, երբ Հայկազեանի հայագիտական բաժինն աւարտած եւ արդէն ուսուցչական ասպարէզ մուտք գործած շրջանաւարտը նախընտրեց վերադառնալ համալսարան եւ ձեռք ձգել երկրորդ մասնագիտութիւն մը՝ որպէսզի իր դասաւանդած դպրոցէն ներս հայերէնի դասաժամերու կրճատման հետեւանքով չկորսնցնէ իր ուսուցչական պաշտօնը: Դժբախտաբար, յոբելեանական այս օրերուն, գրեթէ անյուսալի կը թուի, որ այս վիճակը կրնայ մօտիկ ապագային կտրուկ փոխուիլ ու դրական միտում ստանալ:

Վերադառնալով անցեալին, պէտք է յիշել նաեւ որ հայագիտական նիւթերով Հայկազեանէն ներս «Պսակաւոր Արուեստից» տիտղոսին համար աւարտաճառեր պատրաստած են այլ բնագաւառներու, յատկապէս՝ պատմութեան մէջ մասնագիտացող շարք մը հայագիտական ուսանողներ: Այդ աւարտաճառերուն կարելորդ մէկ մասը առ այսօր կը պահպանուի Հայկազեանի Հայագիտական Գրադարանին մէջ:

1996ին, երբ լիբանանեան պետութիւնը Հայկազեանը բարձրացուց լիարժէք համալսարանական կարգավիճակի, հաստատութեան իրաւունք տուաւ սկսելու շարք մը մասնագիտութիւններու (ներառեալ՝ հայագիտութեան) գծով մագիստրոսական գիտական աստիճան շնորհող դասընթացքներ: Սակայն, երբ հայագիտութեան գծով նոյնիսկ պսակաւորի տիտղոսին ձգտող բաւարար ուսանող չկայ, այս իրաւունքը կենսագործելու մասին մտածելը վստահարար վաղաժամ է: Յոյս կայ, սակայն, որ հոգեբանութեան ու մանկավարժութեան գծով մագիստրոսական դասընթացքներուն հետեւող կարգ մը ուսանողներ իբրեւ իրենց աւարտական թեզի նիւթ ընտրեն հայագիտութեան առնչուող թեմաներ:

Այսուհանդերձ, հակառակ որ վերջին տասնամեակին Հայկազեանէն ներս հայագիտութեան մէջ մասնագիտացող ուսանողներ համարեալ չեն եղած, հայագիտական նիւթեր կը շարունակեն կանոնաւորապէս դասաւանդուիլ իւրաքանչիւր կիսամեակ, որովհետեւ հաստատութեան տնօրէնութիւնը ի սկզբանէ բոլոր հայագիտական ուսանողներէն

պահանջած է որ - անկախ իրենց մասնագիտութենէն - իրենց ուսումնառութեան շրջանին հետեւին որոշակի թիւով հայագիտական դասանիւթերու ²⁸ :

Սկզբնական շրջանին, բոլոր հայ ուսանողները պարտադրաբար պէտք է հետեւէին արդի եւ հին հայ գրականութեան, ինչպէս նաեւ տարրական գրաբարի դասընթացներուն, իսկ ոչ-հայկական երկրորդական վարժարաններէ եկող հայ ուսանողները՝ հայերէնի լրացուցիչ դասընթացներու: Համալսարանական քառամեայ դասընթացներու հաստատումէն ետք, Հայկազեանի հայ ուսանողութեան համար հայագիտական պարտադիր դասանիւթերու քանակը հասաւ հինգի, որոնցմէ երկուքը՝ կրտսեր, երկուքը՝ աւագ, իսկ վերջինը՝ երէց կամ երիցագոյն լսարաններուն համար: 1969-70էն սկսեալ, այս շարքէն ներս, երկու կիսամեակի վրայ երկարող (այսինքն՝ վեց վարկանիշի համազօր) «Հայ ժողովուրդի պատմութիւն» նիւթը պարտադիր դարձաւ կրտսեր դասարանի ուսանողներուն համար (բացի այն ուսանողներէն, որոնց հայերէնի իմացութիւնը տկար էր):

Հիմնականը այս պարտադիր նիւթերու հաշուին է, որ հետզհետէ բարձրացաւ Հայկազեանի մէջ դասաւանդուող հայագիտական նիւթերու քանակը: 1955-56ի առաջին կիսամեակին կ'աւանդուէր միայն երեք դասանիւթ (ընդամէնը՝ 27 ուսանողով): 1960ականներու երկրորդ կիսուն եւ 1970ականներու սկիզբը, սակայն, իւրաքանչիւր կիսամեակ արդէն կը դասաւանդուէր 10-12 նիւթ՝ միջին հաշուով մօտ 100-120 ուսանողներով: Այս շրջանին, մրցանիշային էր 1968-69ի երկրորդ կիսամեակը, երբ վեց դասախօսներ կ'աւանդէին 12 տարբեր լսարաններու բաժնուած 190 ուսանողներու:

1971-72ին, ամբիոնը նոյնիսկ միտք յղացաւ Գոյէճէն ներս հայագիտական դասանիւթները մատուցել անվճար՝ քաջալերելու համար երէց եւ երիցագոյն դասարաններու հայ ուսանողները որպէսզի աւելի խիտ շարքերով այս նիւթերուն հետեւին՝ իրրեւ ընտրովի դասանիւթ: Տնօրէնութեան առաջարկ ներկայացուեցաւ նաեւ, որ նոյն դասանիւթերը բաց ըլլան նաեւ Հայկազեանի շէնքերէն ոչ շատ հեռու տեղակայուած Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանի եւ Պէյրութի կանանց Գոյէճի հայ ուսանողութեան, ինչպէս նաեւ՝ խորհրդանշական վճարման փոխարէն, երկրորդական վարժարանի վկայական ունեցող լիբանահայ անհատներու: Այս առաջարկը, սակայն, ի վերջոյ դրական ընթացք չգտաւ:

Յետագային, սակայն, համալսարանական կրտսեր դասարանին համար երբ պաշտօնական ծրագիր հաստատուեցաւ լիբանանեան կառավարութեան կողմէ, եւ այդ ծրագրին մէջ յատուկ տեղ վերապահուեցաւ արարելէնով արարական մտքի պատմութեան ուսուցման,

Հայկազեանի ղեկավարութիւնը ստիպուեցաւ 1975-76էն սկսեալ այս դասարանէն ներս վերացնել Հայագիտական նիւթերու (ներառեալ տարրական հայերէնի) ուսուցումը: Մինչ այդ, 1972-73էն ի վեր արդէն, հայոց պատմութեան պարտադիր ուսուցումը փոխադրուած էր աւագ դասարան: Այսպիսով, հայագգի ուսանողութենէն պահանջուած հայագիտական դասանիւթերու քանակը բնականաբար իջաւ երեքի, եւ յետագայ տարիներուն դասաւանդուող հայագիտական նիւթերուն քանակն ու անոնց հետեւող ուսանողութեան թիւը զգալիօրէն նուազեցան: Լաւագոյն պարագային, այլեւս Հայկազեանի մէջ մէկ կիսամեակի ընթացքին կը դասաւանդուէր 7-8 հայագիտական նիւթ՝ շուրջ 130 ուսանողներով: Միջինը բնականաբար աւելի ցած էր՝ սովորաբար կիսամեակէ կիսամեակ տարուբերելով 60էն 85 ուսանողի միջեւ: Այս անկման վրայ իր զգալի ազդեցութիւնն ունեցան նաեւ քաղաքացիական պատերազմի հետեւանքով անապահով կացութիւնը, լիբանահայութեան մեծագանգուած արտագաղթն ու Հայկազեանի հայ ուսանողութեան ընդհանուր թիւի նուազումը:

Աւելի ուշ՝ 1980ականներու կիսուն, երբ համակարգիչներու օգտագործումն ուսուցանող պարտադիր նիւթ մըն ալ մտցուեցաւ Գոլէճի ուսումնական ընդհանուր ծրագրէն ներս, իւրաքանչիւր հայ ուսանողէ պահանջուեցաւ որ այլեւս անհրաժեշտաբար հետեւի միայն երկու հայագիտական դասանիւթերու, որոնք կրնային լլլալ կա՛մ հայոց պատմութեան եւ կա՛մ արեւմտահայերէնի երկու-կիսամեականի դասընթացքները: Հայագիտութեան մէջ մասնագիտացող ուսանողներու բացակայութիւնը հետզհետէ պատճառ դարձաւ, որ այս երկու հայագիտական նիւթերը դառնան գրեթէ միակը, որ կը դասաւանդուէին Հայկազեանէն ներս: 1990ականներու առաջին կիսուն, արդէն սովորական դարձած էր իւրաքանչիւր կիսամեակ դասաւանդել ընդամէնը հայագիտական երեք-չորս դասանիւթ՝ միջին հաշուով 45 ուսանողներու: Ուստի, Հայագիտական Ամբիոնը 1997-98էն սկսեալ վերացուց հայոց պատմութեան կամ արեւմտահայերէնի հետեւելու սահմանափակումը եւ հայագգի ուսանողներէն սկսաւ պահանջել, որ հետեւին նոյն ամբիոնի հովանիի ներքոյ դասաւանդուող որեւէ երկու նիւթի: Այս է ներկայիս կիրարկուող դրութիւնը, որ առիթ կ'ընծայէ ուսանողական պահանջարկի եւ Համալսարանի նիւթական հնարաւորութիւններու սահմաններէն ներս կարելի եղածին չափ բազմաբնոյթ դարձնել եւ ժամանակակից հնչեղութիւն տալ աւանդուող հայագիտական նիւթերուն: Ուսանողներու միջին թիւը, սակայն, դժբախտաբար որեւէ դրական տեղաշարժ չէ արձանագրած այս փոփոխութենէն ետք:

Հայկազեանէն ներս 45 տարիներու ընթացքին մատուցուած հայագիտական նիւթերուն ջախջախիչ մեծամասնութիւնը աւանդուած է

հայերէնով: Ի սկզբանէ, սակայն, որոշակի թիւով հայագիտական նիւթեր աւանդուած են նաեւ անգլերէնով՝ բաւարարելու համար ոչ-հայ կամ բաւականաչափ հայերէն չիմացող հայազգի ուսանողներու պահանջները: Ներկայիս, որովհետեւ հետզհետէ Լիբանանի մէջ կը բազմանան հայկական երկրորդական վարժարան չյաճախած հայազգի ուսանողները, սովորաբար անգլերէնով հայագիտական նիւթեր կը դասաւանդուին իւրաքանչիւր կիսամեակ: Այս վերջիններուն իրենց փափաքով կրնան ներկայ ըլլալ հայկական դպրոցներէ շրջանաւարտ ուսանողները եւս:

Բացի հայազգի ուսանողներու համար պարտադիր նիւթերէն, Հայկազեան Համալսարանէն ներս հայագիտական յաւելեալ նիւթերու կը հետեւին նաեւ մանկավարժութեան մէջ մասնագիտացող եւ հայերէն իրրել ուսուցման նիւթ ընտրած ուսանողները: Ընդ որում, այս բնագաւառէն ներս, յետագային նախակրթարաններու մէջ դասաւանդել փափաքող թեկնածուները պարտադրաբար պէտք է հետեւին առնուազն հայագիտական յաւելեալ երեք դասանիւթերու, իսկ երկրորդական վարժարաններու ուսուցիչ դառնալ փափաքողները՝ առնուազն վեց հայագիտական նիւթի: Իսկ, Մերձաւոր Արեւելքի Հայ Աւետարանական Միութեան հաւանութեամբ քրիստոնէական դաստիարակութեան մէջ մասնագիտացող ուսանողուհիներէն կը պահանջուի յաւելեալ հայագիտական դասանիւթերու հետեւիլ, որովհետեւ անոնք յետագային աշխատելու են հայկական միջավայրի մէջ եւ իրենցմէ կ'ակնկալուի, որ համեմատաբար աւելի քաջատեղեակ ըլլան հայերէնին ու հայ մշակոյթին:

Սոյն յօդուածին իրրել յաւելուած կը ներկայացնենք անցած 45 տարիներու ընթացքին Հայկազեանի Հայագիտական Ամբիոնին կողմէ աւանդուած դասանիւթերու ամբողջական եւ մանրամասն ցուցակը, որուն պատրաստութեան կարեւորագոյն բաժինը ունեցաւ Անայիս Ֆէրմանեանը:

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՄԲԻՈՆԻ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱՑԻՆ ԶԵՌՆԱՐԿՆԵՐԸ

Որպէսզի հայագիտականի աշխատանքները չսահմանափակուին միայն Գոլէճի ուսանողութեան ծիրէն ներս եւ որպէսզի միաժամանակ հնարաւոր ըլլայ հասնիլ իրանանահայ լայն հասարակութեան, վերջինիս ծանօթացնել հայ ժողովուրդի հոգեւոր եւ մշակութային ժառանգութեան տարբեր երեսակները, Հայագիտական Ամբիոնը գրեթէ առաջին իսկ տարիներէն սկսաւ՝ իր դասաւանդութիւններու կողքին, եւ առ այսօր կը շարունակէ անուանի հայագէտներու մասնակցութեամբ պարբերաբար կազմակերպել հրապարակային դասախօսութիւններ եւ այլ միջոցառումներ:

Գժբախտարար, օրը օրին դասաւորուած, համապարփակ նիւթի չգոյութեան հետեւանքով հնարաւոր չէ ներկայացնել Հայագիտական Ամբիոնի 45 տարիներու ընթացքին կազմակերպած բոլոր ձեռնարկներուն ամբողջական ցանկը: Այս առթիւ, լիբանանահայ մամուլին մէջ տարիներու ընթացքին լոյս տեսած հրատարակային հրաւերներն ու թղթակցութիւնները միայն մասամբ կը լրացնեն առկայ բացը, որովհետեւ երբեմն՝ նիւթական բաւարար միջոցներու չգոյութեան հետեւանքով, Ամբիոնը նոյնիսկ չէ կրցած իր կազմակերպելիք հրատարակային դասախօսութիւններու մասին մամուլով ծանուցանել: Այդ իսկ պատճառով, յօդուածի սոյն բաժնին մէջ պիտի սահմանափակուինք ուշադրութիւն սեւեռելով Ամբիոնին կողմէ կազմակերպուած միայն ամէնակարեւոր դասախօսական շարքերուն եւ հրատարակային այլ միջոցառումներուն վրայ: Զի բացառուիր որ, կամքէ անկախ, եղած ըլլան որոշակի բացթողումներ:

Հայկազեանի մէջ հանրութեան համար կազմակերպուած միջոցառումներուն վերաբերող պահպանուած հնագոյն տուեալները Խորհրդային Հայաստանի Գիտութիւններու Ակադեմիայի գիտաշխատող, Երեւանի Պետական Համալսարանի դասախօս, փիլիսոփայական գիտութիւններու թեկնածու Գէորգ Խրլորեանի 1961 Մարտին կարդացած հրատարակային դասախօսութիւններուն մասին են:

Խրլորեան Հայաստանէն ուղեւորուած զբօսաշրջիկներու խումբով Պէյրութ ժամանած էր Մարտ ամսու կիսուն: Նախատեսուած էր, որ զբօսաշրջիկները Պէյրութ մնային ընդամէնը երկու օր, բայց Խրլորեան շուտով հրաժարեցաւ շարունակելէ զբօսապտոյտը եւ յաջորդող մէկ ամսուան ընթացքին հայ փիլիսոփայութեան պատմութեան վերաբերեալ շարք մը դասախօսութիւններ տուաւ եւ հրատարակային հանդիպումներ ունեցաւ Թէքէեան Մշակութային Միութեան, Վերածնունդ Միութեան, Նոր Սերունդ Մշակութային Շարժման, ՀԲԸՄ-ՀԵԸ Հայ Համալսարանական Ուսանողաց Միութեան, ՀԲԸՄի Դարուհի Յակոբեան ու Յովակիմեան-Մանուկեան Երկրորդական Վարժարաններու Շրջանաւարտից միութիւններու հովանիի ներքոյ:

Հայկազեանէն ներս, ծրագրուած էր, որ հիւր բանախօսը 20-25 Մարտ 1961ին՝ վեց յաջորդական երեկոններու ընթացքին հանդէս գայ «Ակնարկներ հայ փիլիսոփայական մտքի պատմութեան վրայ» ընդհանուր խորագրին ներքոյ տարբեր դասախօսութիւններով: Հելլենիստական շրջանի, ազատագրական պայքարի եւ հայ նոր-պղատոնական փիլիսոփայութեանց, ինչպէս նաեւ հայ բնափիլիսոփայական միտքին վերաբերող դասախօսութիւնները տեղի ունեցան ըստ նախատեսուածին, մինչ վերջին երկուքը՝ «Հայ փիլիսոփայական միտքը եւ Շիրակացին» եւ «Գլաձորի եւ Տաթեւի դպրոցներու փիլիսոփայութիւնը» յետաձգ-

ւեցան՝ դասախօսի անհանգստութեան հետեւանքով եւ տեղի ունեցան միայն Ապրիլ Յին եւ Մին :

Լիբանանի խորհրդային դեսպանատան հիւպատոսական բաժնի 10 Ապրիլ 1961ին պատրաստած հաշուետուութեան մէջ նշուած է թէ «փիլիսոփայական գիտութիւններու թեկնածու Գէորգ Խրլորեանը՝ Պէյրութ ժամանելով խորհրդային զբօսաշրջիկներու խմբով, տեղական հայկական ուսումնական հաստատութիւններու խնդրանքով Լիբանան մնաց՝ հայագիտական դասախօսութիւններ կարդալու համար: Իր դասախօսութիւնները մեծ յաջողութիւն ունեցան: Այդ մասին կը վկայէ տեղական հայկական եւ արտասահմանեան մամուլը, որ զրական գնահատական տուաւ անոր ելոյթներուն»²⁴:

Յաջորդ՝ 1961-62 կրթական տարեշրջանի ամբողջ տեւողութեան՝ հայոց այրուքների գիւտարար Մեսրոպ Մաշտոցի ծննդեան 1600ամեակին առթիւ համազգային տօնակատարութեանց ծիրէն ներս, Հայագիտական Ամբիոնը՝ տեղական ուժերու մասնակցութեամբ գրեթէ իւրաքանչիւր Երկուշաբթի երեկոյեան կազմակերպեց հայագիտական դասախօսութիւններ՝ պատմական, գրական, իմաստասիրական, երաժշտական, արուեստի, ճարտարապետական, եկեղեցւոյ պատմութեան եւ այլ թեմաներով: Այս շարքին մէջ ելոյթ ունեցան լիբանանահայ բազում հայագէտներ ու կրթական մշակներ՝ Վեր-Տիգրան Խրլորեան Արտաշէս Տէր Խաչատուրեան²⁵, Զարեհ Մելքոնեան, Բիւզանդ Եղիայեան, Մուշեղ Իշխան, Սիմոն Սիմոնեան, Գրիգոր Շահինեան, Գեղամ Սեւան, Յարութիւն Գալայեան, Երուանդ Քասունի, Վահէ-Վահեան, Հրաչ Տասնապետեան, Լեւոն Վարդան, Գարեգին Պուճիգանեան, Ասպետ Տօնապետեան, Երուանդ Պապայեան, Գերսամ Ահարոնեան, Երուանդ Փամպուկեան եւ ուրիշներ:

1963-64 կրթական տարեշրջանի կարեւորագոյն միջոցառումներէն էր Գոյէճի հայագիտական բաժնի ուսանողութեան կողմէ կազմակերպուած հայ գիրքի եւ մամուլի ցուցահանդէսը, որուն ընթացքին հանրութեան ներկայացուեցան 1919-64ին Լիբանանի մէջ տպուած շուրջ 1000 հայտառ գիրքերու եւ Արտաշէս Տէր-Խաչատուրեանի մամուլի անձնական հաւաքածոյին մաս կազմող լիբանանահայ շուրջ 120 անուն թերթերու եւ պարբերականներու նմուշներ: Ցուցահանդէսի բացումը տեղի ունեցաւ 13 Դեկտեմբեր 1963ին:

Աւելի նշանակալից էր 2-10 Ապրիլ 1964ին՝ Հայկազեան Գոյէճի հրաւէրով Պէյրութ ժամանած, Փարիզի Արեւելեան կենդանի Լեզուներու Ազգային Հիմնարկի հայագիտական ամբիոնի վարիչ Փրոֆ. Ծրետերիկ Ֆէյտիի հայերէնով կարդացած լեզուագիտական վեց դասախօսութիւններու շարքը, որուն ընթացքին Ֆրանսացի լեզուաբանը մանրամասնօրէն անդրադարձաւ գրաբարի հոլովման ու խոնարհման

դրույթեանց, պատմութեան ընթացքին անոնց կրած փոփոխութիւններուն, դասական շրջանի գրաբարի վիճակին, անոր կարեւորութեան, արդի հայերէնի տրամաբանական կառուցուածքին, ինչպէս նաեւ միջազգային գրականութեան մէջ հայ մատենագրութեան դիրքին:

Օրո՞ւս Հասարակեան եւս՝ Պէյրութ ժամանելէն գրեթէ անմիջապէս ետք՝ 1965ի Մարտ 31էն Յունիս 16 երկարող ժամանակամիջոցին, Հայկականէն ներս հանդէս եկաւ հայոց պատմութեան վերաբերեալ շարք մը հարցերու մասին առաւելաբար մեկնաբանական ընդլիճ հրապարակային դասախօսութիւններով²⁶:

Հայագիտական Ամբիոնի կազմակերպած հրապարակային ձեռնարկներու տեսակէտէն բեղմնաւոր էր 1967-68 կրթական տարեշրջանի երկրորդ կիսամեակը: 23 Փետրուար 1968ին, Հ. Անդրանիկ վ. Չազճեան (Կոստան) Գոյճէն ներս դասախօսեց «Վարդանանց պատերազմը եւ անոր ազդեցութիւնը հայ գրականութեան յետագայ զարգացումին վրայ» թեմայով: Ապա՝ Ապրիլ-Յունիս ամիսներուն, Խորհրդային Հայաստանէն այս անգամ իրրել ամբիոնի հիւր-դասախօս ժամանած Գէորգ Խրլոբեան շարթական դրույթեամբ ներկայացուց հրապարակային եօթ բանախօսութիւններու շարք մը: Ան հանրութեան ներկայացաւ արուեստի կառուցուածքին ու դերին, Մխիթար Գօշին եւ հայ իրաւաբանական միտքին, ինչպէս նաեւ նախնադարեան հայ մշակոյթին վերաբերող ելոյթներով: «Արիստոտէլը հայ մշակոյթէն ներս» եւ «Անանիա Շիրակացի. Արեւելէն գիտնականը» դասախօսութիւնները մատուցուեցան անգլերէնով: Ուրբաթ, 14 Յունիսին, սոյն դասախօսական շարքի վերջին թեմայի՝ «Հայկական վերածնունդը որպէս արեւելեան վերածնունդի տարբերակ» ներկայացումէն անմիջապէս ետք, տեղի ունեցաւ նաեւ հրապարակային քննարկում՝ մասնակցութեամբ Արհ. Տ. Մեսրոպ Եպս. Թերզեանի, Հոգչ. Տ. Գէորգ Մ. Վրդ. Կարպիսեանի, ինչպէս նաեւ գրողներ Սիրան Սեզայի եւ Վահէ-Վահեանի:

Միաժամանակ, 1968ի Մայիս ամսուն, խումբ մը լիբանանահայ տնտեսագէտներ՝ Հայագիտական Ամբիոնին հետ համագործակցաբար, Գոյճէն ներս կազմակերպեցին հայ տնտեսագիտական միտքի զարգացման նուիրուած չորս դասախօսութիւններու շարք մը՝ Շաւարշ Թորիկեանի, Յարութիւն Յովսէփեանի եւ ուրիշներու մասնակցութեամբ:

Խրլոբեանի ներկայութեան, նոյնքան արգասաբեր էր յաջորդ՝ 1968-69 կրթական տարեշրջանը: 11 Հոկտեմբեր 1968ին, Հայագիտական Ամբիոնը՝ լիբանանահայ երեք համայնքապետերու՝ Գերշ. Տ. Տաճատ Արք. Ուրֆայեանի, Արհ. Տ. Մեսրոպ Եպս. Թերզեանի եւ Վեր. Արամ Հատիտեանի համանախագահութեամբ նշեց Սրբոց Թարգմանչաց

տօնը: Հանդիսութեան բացման խօսքը կատարեց Գոլէճի նորանշանակ նախագահ ժիլպէր Պիլեգիլեան: Ապա, երեք տարբեր աղօթքներով Հանդէս եկան նախագահող համայնքապետերը, իսկ Պրլորեան կարդաց «Թարգմանչաց շարժման դերը հայ մշակոյթի պատմութեան մէջ» խորագրով դասախօսութիւն մը: Հանդէսի գեղարուեստական բաժնին մասնակցեցան Լ. Պեզեան, Գէորգ Կակոսեան, Վ. Գարձեան եւ Արփինէ Փեհլւանեան: Հանդիսութենէն առաջ, Գոլէճի տնօրէնութիւնը հրաւիրեալ լիբանահայ թերթերու խմբագիրներուն, դպրոցի տնօրէններուն, հայագէտներուն եւ այլ մտաւորականներուն համար կազմակերպած էր ընդունելութիւն-ասուլիս մը:

Շուտով՝ Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր ամիսներուն, նորահաստատ Հայագիտական ժողովրդական լսարաններու շարքէն ներս, երկշաբաթեայ դրութեամբ, հայ փիլիսոփայութեան պատմութեան ծիրէն ներս Պրլորեան Հանդէս եկաւ Եզնիկ Կողբացիի, Դաւիթ Անյաղթի, Ե.-Ը. դարերու հայ ազատագրական շարժման գաղափարախօսութեան եւ Յովհաննէս Օձնեցիի *Կանոնագրքի* իրաւագիտական արժէքին մասին չորս տարբեր դասախօսութիւններով:

20-25 Յունուար 1969ին Հայագիտական Ամբիոնը կազմակերպեց «Սփիւռքահայ գրականութեան շաբաթ» մը, նպատակ հետապնդելով այդ Շաբաթը սփիւռքահայ գրական կեանքին վերաբերող հարցերու ամէնալայն եւ բազմակողմանի քննարկման շրջանի մը վերածել: Վեց յաջորդական երեկոներու ընթացքին կազմակերպուած տարբեր նիստերուն նախագահեցին Պէյրութի Հայագիտական երեք հաստատութիւններուն վարիչները՝ Հ. Մորիս վ. Թալոն (Մէն ժողէֆ), Վահէ-Վահեան (Հիւսիսեան) եւ Գէորգ Պրլորեան (Հայկազեան): Զեկուցումներով Հանդէս եկան Գերշ. Տ. Գարեգին Եպս. Սարգիսեան (յետագային՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ եւ Ամենայն հայոց կաթողիկոս), Սիմոն Սիմոնեան, Գէորգ Աստարճեան, Արմէն Դարեան, Հ. Վարդան վ. Աշգարեան, Պէպօ Սիմոնեան, Յարութիւն Գեղարդ (Գագանճեան), Օննիկ Սարգիսեան, Լեւոն Վարդան, Գառնիկ Աղղարեան, Երուանդ Քասուրի, Վահէ Օշական ու Գէորգ Աճեմեան: Շաբաթուան ընթացքին – որուն Յունուար ծին նախորդած էր ծանօթացման թէյասեղան մը – կազմակերպուեցաւ նաեւ սփիւռքահայ գրողներու գիրքերու վաճառք:

Սփիւռքահայ Գրականութեան Շաբաթէն անմիջապէս ետք՝ Փետրուար-Ապրիլ ամիսներուն, երկշաբաթեայ դրութեամբ շարունակուեցաւ Հայագիտական ժողովրդային լսարանի շարքը: Պրլորեան շարունակեց դասախօսել հայ միջնադարեան փիլիսոփայական միտքի տիտաններուն՝ Գրիգոր Նարեկացիի, Յովհաննէս Երզնկացիի (Պլուզ) եւ Յովհաննէս Իմաստասէրի մասին: Աչոտ Պատմագրեանի դասախօսու-

թիւնը հայկական մանրանկարչութեան մասին էր, Լեւոն Վարդանինը՝ միջնադարեան տաղերգու Յովհաննէս Թլկուրանցիի:

Վերջապէս, 19 Մարտ 1969ին, Հայկազեան Գոլէճի շէնքին կից գրտնուող Պէյրութի հայ աւետարանական Ա. եկեղեցւոյ սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Ս. Ներսէս Շնորհալի կաթողիկոսին նուիրուած դասախօսական երեկոյ, որուն կազմակերպիչներն էին Հայկազեան Գոլէճի Հայագիտական Ամբիոնը, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան դպրեվանքը, Սէն Ժոզէֆ համալսարանի Հայագիտական Ամբիոնն ու ՀԲԼՄի Երուանդ Հիւսիսեան Ուսմանց Կեդրոնը: Երեկոյի ընթացքին խօսք առին Վեր. Մանուէլ Ծինպաշեան, Վահէ-Վահեան, Հ. Անդրանիկ վ. Կոստեան եւ Հոգշ. Արամ Վրդ. Քէշիշեան:

Հայագիտական ժողովրդային լսարանի շարքը որոշակի ընդհատումներով շարունակուեցաւ Խրլորեանի Հայաստան վերադարձէն ետք եւս: Հայկազեանի արխիւներուն մէջ պահպանուած են տուեալներ 18 Մարտ 1970ին, Գրիգոր Շահինեանի «Սովետահայ նոր վիպերգութիւնը եւ Զօրայր Խալափեան» դասախօսութեան²⁷ եւ շուրջ տարի մը ետք՝ 31 Մարտ 1971ին, «Գեղարուեստական նոր հրատարակութիւններու քննարկման երեկոյ»ի մը վերաբերեալ: Այս վերջին միջոցառման ընթացքին, Յարութիւն Գեղարդ, Օննիկ Սարգիսեան ու Երուանդ Քատուհի զեկուցեցին Վահէ Հայկի Հայրենի ծխան (Ե. հատոր), Ժագ Յակոբեանի Հայատրոփ, Սիմոն Սիմոնեանի Միհրանայ քաջեր (Բ. հատոր), Յովհաննէս Աղպաշեանի Մեր խմբագիրները եւ Պօղոս Մնապեանի Կորստական թոյներ հատորներուն մասին: Քննարկման կից տեղի ունեցաւ նաեւ գեղարուեստական նոր հրատարակութիւններու ցուցադրութիւն: Տիգրան Գուլումեանի Հայագիտական Ամբիոնի վարիչ եղած միամեայ ժամանակաշրջանին, 1972ի Յուլիսին Հայկազեանէն ներս արարա-հայկական միջնադարեան մշակութային կապերուն մասին դասախօսելու հրաւիրուեցաւ Հայաստանէն հիւրաբար Պէյրութ գտնուող Արամ Տէր-Ղեւոնդեան, իսկ 21 Նոյեմբեր 1973ին, Վահէ Օշականի համադրութեամբ տեղի ունեցաւ «Լիբանանահայ գրականութիւնը ներկայիս» թեմայով գրական զրոյց մը՝ մասնակցութեամբ Գէորգ Աճեմեանի, Նուպար Չարխուտեանի, Օննիկ Սարգիսեանի եւ Լեւոն Վարդանի: 1974ին տեղի ունեցաւ հայ բփիշկներու համագումարը, որուն առթիւ բժշկագիտական հրատարակութիւններու, լուսանկարներու, նոյնաբնոյթ արխիւային նիւթերու, ձեռագիր մատեաններու, հայկական հիւանդանոցներու լուսանկարներու ցուցահանդէս մը կազմակերպուեցաւ Գրադարանին մէջ:

Աւելի հետեւողական եղած ըլլալ կը թուի 1974-75 կրթական տարեշրջանի հայագիտական ժողովրդային լսարանի շարքը, որու ընթացքին հրապարակային դասախօսութիւններով հանդէս եկան Կարապետ Փօ-

լատեան («Շահնուրի տեղը եւ դերը արդի հայ գրականութեան մէջ»), Տիգրան Գուլումճեան («Հայկական ճարտարապետութեան կազմութեան շրջանը (Դ.-է. դար)»), Հրաչ Պետոյեան («Հայերու մասնակցութիւնը Լիբանանի քաղաքական կեանքին»), Ռաֆֆի Սէթեան («Ժամանակակից պոլսահայ բանաստեղծութիւնը») եւ Վեր. Մանուէլ Ճինպաշեան («652 թուականի արարա-հայկական հաշտութեան պայմանագիրը արարական պատմական տուեալներու լոյսի ներքոյ»): Գուլումճեանի ու Ճինպաշեանի դասախօսութիւնները տեղի ունեցան անգլերէնով:

Քաղաքացիական պատերազմի տարիներուն անգամ, Հայագիտական Ամբիոնի վարիչ Քասունի եւ վերջինիս համագործակիցները ջանք չէին խնայեր ժամանակաւոր հանդարտութեան իւրաքանչիւր պատեհ առիթ օգտագործելու Գոլէճէն ներս հայագիտական հրապարակային գործունէութիւնը վերակենդանացնելու համար:

1979ի սկիզբը, օրինակ, Հայկագեանի մէջ նշուեցաւ բանաստեղծ Վահան Թէքէեանի ծննդեան 100ամեակը: Յորեինական հանդիսութեան գլխաւոր բանախօսն էր երկարամեայ ուսուցիչ եւ Շիրակ գրական հանդէսի խմբագիր Օննիկ Սարգիսեան: Հանդիսութիւնն ունէր գեղարուեստական բաժին: Միաժամանակ, կազմակերպուած էր Թէքէեանի կեանքին ու գրական գործունէութեան նուիրուած ցուցահանդէս մը: Ընդամէնը միքանի շաբաթ ետք, «Հայ գիրքի քննարկման ցերեկոյթ»ի ընթացքին զեկուցեցին Հ. Անդրանիկ վ. Կուսեան, Շաւարշ Թորիկեան ու Լեւոն Վարդան: Այս անգամ եւս, Գոլէճի Հայագիտական Գրադարանը հանդիսութեան կից կազմակերպուած էր 1977-78ին լոյս տեսած հայերէն գիրքերու ցուցահանդէս-վաճառք:

Յաջորդ՝ 1979-80 կրթական տարեշրջանին, Քասունի եւ Տատոյեան դասախօսեցին «Լիբանանահայ մանկական գրականութիւնը» թեմայով: Միաժամանակ, տեղի ունեցաւ մանկապատանեկան հայ գրականութեան ցուցահանդէս եւ գնահատանքի ափսէներ մատուցուեցան այս մարզէն ներս բեղուն ծառայութիւն ունեցած Հ. Աւետիք վ. Թալաթիսեանին եւ Վեր. Մանասէ Շնորհօքեանին: Միքանի ամիս ետք, Տատոյեան Հայկագեանէն ներս հանդէս եկաւ երկրորդ դասախօսութեամբ մը՝ այս անգամ լիբանանահայ ժամանակակից նկարչութեան մասին: Դարձեալ դասախօսութեան առթիւ կազմակերպուած էր լիբանանահայ ժամանակակից նկարչութեան նուիրուած ցուցահանդէս մը:

1980-81 կրթական տարեշրջանին Հայկագեանի կողմէ կազմակերպուած հրապարակային դասախօսութիւններուն ընթացքին ելոյթ ունեցողներն էին Յակոբ Պարսումեան («Հայ ամիրաներու դերը օսմանեան պետութեան մէջ»), Նուպար Չարխուտեան ու Գէորգ Աճեմեան: Վերջիններս 1 Մարտ 1981ին զեկուցեցին «Լիբանանահայ գրականու-

թեան (1979-1980) քննարկման ցերեկոյթ»ի ընթացքին: Այս ձեռնարկին կից կրկին տեղի ունեցաւ 1979-80ին հրատարակուած հայերէն գիրքերու ցուցահանդէս:

1981-82 կրթական տարեշրջանի բարձրակէտը Լեւոն Հախվերդեանի Պէշրութ կատարած երկամսեայ այցելութիւնն էր: Գոյէճը հայրենի հիւրին համար 25 Հոկտեմբեր 1981ին կազմակերպեց ծանօթացման ցերեկոյթ մը: Ապա՝ յաջորդող ութ շաբաթներուն ընթացքին, իւրաքանչիւր Կիրակի առաւօտ, հիւր հայագէտը հանդէս եկաւ այլաբնոյթ հրապարակային դասախօսութիւններով, որոնց ընթացքին ան Յովհաննէս Թումանեանի, Լեւոն Շանթի, Գուրգէն Մահարիի, Համօ Սահեանի, Հրանտ Մաթեւոսեանի եւ Պարոյր Սեւակի գրական ժառանգութեան այլազան երեսակներու, ինչպէս նաեւ արեւելահայ եւ արեւմտահայ լեզուներու փոխյարաբերութեան, հայ թատրոնի եւ կինօարուեստի անցած ուղիին մասին իր գիտելիքներն ու դատողութիւնները հանրութեան հետ կիսեց: Հախվերդեանի դասախօսական շարքը մեծ խանդավառութեամբ ընդունուեցաւ լիբանանահայ գրասէր հանրութեան կողմէ: Հայկազեան Գոյէճը հայրենի հիւրը ճանապարհեց 20 Դեկտեմբեր 1981ին կազմակերպուած ողջերթի ճաշկերոյթով մը:

Իսրայէլեան բանակի Պէշրութէն քաշուելէն ետք՝ 17 Ապրիլ 1983ին, գրող Արմէն Դարեան Հայկազեանէն ներս բանախօսեց Անդրանիկ Մառուկեանի ծննդեան 70ամեակի եւ անոր խմբագրած Նայիրի շաբաթաթերթի 40ամեակին նուիրուած յարգանքի հանդիսութեան ընթացքին: Յորեկեանական այս հանդիսութեան կից կրկին կազմակերպուած էր Մառուկեանի գրական ու հրատարակչական վաստակին նուիրուած ցուցահանդէս մը:

Վերջապէս, 1984-85 կրթական տարեշրջանի Հայագիտական Ամբիոնի հրապարակային գլխաւոր միջոցառումներէն էին Քասունիի «Գլաձորի Համալսարանը» դասախօսութիւնը՝ վերջինիս 700ամեակը նշող համազգային տօնակատարութեանց ծիրէն ներս, Ժիրայր Դանիէլեանի դասախօսութիւնը՝ «Հայ նոր պարբերական մամուլը (1967-81)» թեմայով, ինչպէս նաեւ Մուշեղ Իշխանի ծննդեան 70ամեակին նուիրուած յարգանքի հանդիսութիւնը: Վերջինիս բանախօսներէն էին Յարութիւն Գեղարդ ու Լեւոն Վարդան: Ըստ սովորութեան, իւրաքանչիւր հրապարակային ձեռնարկի առթիւ, Հայագիտական Գրադարանը կազմակերպեց Գլաձորի Համալսարանին, 1982-84ին լոյս տեսած հայագիտական գիրքերու, հայ նոր պարբերական մամուլին եւ Մուշեղ Իշխանի գրական վաստակին նուիրուած համապատասխան ցուցահանդէսներ:

Քաղաքացիական պատերազմի սաստկացման հետեւանքով Հայկազեանի ժամանակաւորապէս Արեւելեան Պէշրութի մէջ աւելի նեղ

յարմարութիւններ ունեցող վայր փոխադրուին ու Քասունիի Հայկազեանը լքելը ամբողջ տասնամեակ մը համարեա անշարժացուցին Հայագիտական Ամբիոնի հրապարակային գործունէութիւնը (բացառութեամբ ՀՀՀի իւրաքանչիւր հատորի լոյս ընծայման առթիւ կազմակերպուած հաւաք-հիւրասիրութիւններէն): Այդ տարիներուն հաստատութեան միակ առաջադրանքը գոյատեւելն էր՝ ի հեճուկս առկայ քաղաքական եւ ապահովական ծանր պայմաններուն, ինչպէս նաեւ՝ գոնէ հայագիտական եւ այլ դասանիւթերու կանոնաւոր աւանդումը Գոլէճի ուսանողութեան համար:

Միայն, պատերազմական դրութեան աւարտէն եւ 1995ի Հոկտեմբերին Վեր. Խանճեանի Հայկազեանի նախագահի պաշտօնն ստանձնելէն ետք է որ Հաստատութիւնն սկսաւ տակաւ վերագտնել իր դերը իբրեւ լիբանահայ գաղութի մշակութային եւ հայագիտական կարեւորագոյն կեդրոններէն մէկը:

10 Յունուար 1996ին, Հայկազեանի մէջ տեղի ունեցաւ Հաստատութեան նախկին դասախօսուհիներէն Նուարդ Եաղլեանի «Սիւսանթոյի ներաշխարհը (Կարմիր լուրեր բարեկամէս հատորի թարգմանութեան ընդմէջէն)» բանախօսութիւնը, ուր շեշտը դրուեցաւ Եաղլեանի կողմէ՝ ամերիկահայ գրող Փիթըր Պայաքեանի հետ համատեղ, Սիւսանթոյի նշուած հատորը անգլերէն թարգմանելու փորձին վրայ:

Ընդամէնը միքանի շաբաթ ետք՝ 27 Փետրուարէն 13 Մարտ, Լիբանանի մէջ Հայաստանի նորանկախ Հանրապետութեան առաջին դիւանագիտական ներկայացուցիչ (յետագային՝ դեսպան), մասնագիտութեամբ լեզուարան Երուանդ Մելքոնեան իր նախաձեռնութեամբ շաբաթական դրութեամբ կարդաց չորս դասախօսութիւններ՝ հայոց լեզուի պատմութեան նախագրային, դասական, միջնադարեան ու ժամանակակից հանգրուաններուն մասին:

Այս շաբթին յաջորդեցին Հայ Աւետարանական համայնքի հիմնադրութեան 150րդ տարեդարձին առթիւ ԱՄՆէն հրաւիրուած Վեր. Պարգեւ Տարագճեանի Մարտ 20-22ին տեղի ունեցած երեք յաջորդական դասախօսութիւնները՝ «Հայ Բարեպաշտական Շարժում, Հայաստանեայց Աւետարանական Եկեղեցի եւ Հայ աւետարանական համայնք», «Հայ Աւետարանական Եկեղեցիին առանձնաբնութիւնները» եւ «Հայ Աւետարանական Եկեղեցիին ապագան» թեմաներով:

1995-96 կրթական տարեշրջանի երկրորդ կիսամեակին, ինչպէս նշուեցաւ սոյն յօդուածի առաջին բաժնին մէջ, հայրենի գրականագէտ Հենրիկ Էդոյեան Հայկազեանի ուսանողներուն դասախօսեց «Հայ բանաստեղծութիւնը 1850-1920 թթ.» նիւթը: Համալսարանի թոյլտուութեամբ սոյն դասախօսական շաբթը բաց էր նաեւ հանրութեան հա-

մար եւ աւելի քան 50 լիբանանահայ գրասէրներ ներկայ կ'ըլլային անոր:

1997ի սկիզբը, պէյրութահայ գրասէր հասարակութիւնը անգամ մը եւս բախտն ունեցաւ լսելու Լեւոն Հախվերդեանը, որ այս անգամ Լիբանան ժամանած էր անձնական հրաւերով: Օգտուելով Հախվերդեանի ներկայութենէն, ՀԲԸՄը եւ հայրենի գրականագէտին լիբանահայ շարք մը բարեկամները կազմակերպեցին նոր դասախօսական շարք մը, որու հրապարակային 10 ելոյթներէն կէսը՝ նախագահ Պանճեանի հաւանութեամբ, տեղի ունեցաւ Հայկազեանի հանդիսասրահին մէջ: Հայկազեանէն ներս 21 Յունուարէն 18 Փետրուար 1997ի միջեւ տեղի ունեցած Հախվերդեանի հինգ դասախօսութիւններուն խորագիրերն էին. - «Միտք եւ խօսք (յեզու եւ մտածողութիւն)», «Ժամանակ եւ տարածութիւն (արուեստի եւ գրականութեան մէջ)», «Կատակերգական իբրեւ կեանքի ճանաչողութիւն», «Հայ թատրոնի եւ կինօարուեստի անցած ճանապարհը» եւ «Թումանեանն իբրեւ մարդկային գոյութեան մեկնարան»:

14 Նոյեմբեր 1997ին, երբ Հայկազեանն արդէն վերադարձած էր Քանթարիի շրջանի իր նախապատերազմեան, սեփական մասնաշէնքերը, Լիբանանի մէջ Հայաստանի դեսպանատան, Լիբանանի Արար Գրողներու Միութեան, ինչպէս նաեւ Համազգային, Նոր Սերունդ եւ Թէքէեան Մշակութային միութիւններու համատեղ ջանքերով Եղիշէ Չարենցի ծննդեան հարիւրամեակին առթիւ կազմակերպուած գիտաժողովին երկրորդ նիստը տեղի ունեցաւ Համալսարանի հանդիսասրահին մէջ: Այդ օր Լիբանանէն ելոյթ ունեցան Պէպօ Սիմոնեան ու Շուշիկ Տասնապետեան, իսկ Հայաստանէն՝ Դաւիթ Գասպարեան ու Սամուէլ Մուրադեան:

Հայագիտական Ամբիոնը Հայկազեանէն ներս տեղի ունեցող հրապարակային ձեռնարկներու նախապատրաստութեան մէջ աւելի նախաձեռնող դեր կարողացաւ ստանձնել 1998-99 տարեշրջանի սկիզբը սոյն յօդուածի առաջին բաժնին մէջ նկարագրուած վարչական նոր մօտեցման որդեգրումէն ետք: Այդ տարեշրջանին, Հայկազեան Համալսարանը մասնակիօրէն նպաստեց իմաստասիրութեան բնագաւառի հայրենի մասնագէտներ Գէորգ Բրուտեանի եւ Հրաչեայ Միրզոյեանի, ինչպէս նաեւ Վենետիկէն Հ. Լեւոն Պօղոս վ. Զէքիեանի Պէյրութ այցելութիւններու կարգաւորման: Բրուտեան ու Միրզոյեան (որոնք Համալսարանի նախկին դասախօս Տատոյեանի մասնաւոր հիւրերն էին) 21 Յունուար 1999ին Հայկազեանի մէջ հայագիտութեան ներկայ խնդիրներուն վերաբերեալ հրապարակային սրտբաց զրոյց մը ունեցան հանրութեան հետ, իսկ 12 Փետրուարին, Զէքիեան անգլերէնով կարդաց դասախօսութիւն մը հայ քրիստոնէական «գաղափարախօ-

սուլթան» կազմաւորման ժամանակաշրջանին մասին: Նոյն տարեշրջանի Հայագիտական Ամբիոնի միւս հիւր բանախօսներն էին Ռաֆայէլ Մաթեոսեան (Հայաստան), Շուշան Փեթի-Չիլինկիրեան (Անգլիա) եւ Գէորգ Խրիտեան (ԱՄՆ), որոնք բոլորն ալ Պէյրութ կը գտնուէին անձնական նախաձեռնութեամբ: Անոնց հայերէնով կարդացած հրապարակային դասախօսութիւնները համապատասխանաբար կը կրէին «Հայոց պատմութեան արտացոլումը գինանշաններում», «Սփիւռքը՝ ազգագրական տեսանկիւնէն. Սեփական փորձառութիւններ կիպրոսէն, Լոնտոնէն եւ Քեսապէն» եւ «Վաղ Քրիստոնէութիւնը Հայաստանի մէջ (Ա.-Դ. դարեր)» խորագիրերը:

1999-2000 կրթական տարեշրջանին Հայագիտական Ամբիոնը Հայկազեանէն ներս հրապարակային դասախօսութիւններ կարդալու համար հիւրընկալեց լիբանանահայ երիտասարդ իւմրավար Զաքար Քէշիշեանն («Մշակութային կեանքն ու իրավիճակը ժամանակակից Արցախի մէջ») ու Քայլֆորնիայի Լոս Անճելոսի Համալսարանի Հայոց արդի պատմութեան ամբիոնի վարիչ Ռիչըրտ Յովհաննէսեանը («Պատմական յիշողութիւնն ու Հայաստանի Հանրապետութեան արտաքին քաղաքականութիւնը»): Վերջին բանախօսութիւնը տեղի ունեցաւ անդրերէնով եւ կազմակերպուած էր Համազգային Մշակութային Միութեան համագործակցութեամբ: Մինչ այլ՝ 9 Մարտ 2000ին, Հայագիտական Ամբիոնի հովանաւորութեամբ Համալսարանի հանդիսասարահին մէջ տեղի ունեցած էր նաեւ լիբանանահայ երիտասարդ Ֆիլմարտադրիչ Գասպար Յ. Տէրտէրեանի «Մախթո Սերգէյ Փարաջանով» ֆրանսերէն վաւերագրական ֆիլմին առաջին հրապարակային ցուցադրութիւնը:

Ընթացիկ՝ 2000-2001 կրթական տարեշրջանին, Հայագիտական Ամբիոնի կողմէ կազմակերպուած հրապարակային ձեռնարկներու կիզակէտը կը կազմէ Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութեան իրրեւ պետական կրօնք ընդունման 1700ամեակին առթիւ դասախօսական շարքը՝ մասնակցութեամբ Լիբանանէն, Սուրիայէն, Հայաստանէն եւ Անգլիայէն վեց հայագէտներու:

Հրապարակային ձեռնարկներուն վերաբերող այս բաժինն աւարտելէ առաջ, անհրաժեշտ է նաեւ յիշել 1997ի աշնան սկիզբ առած իւրաքանչիւր ամսուայ վերջաւորութեան՝ «Մշակութային ժամ» ընդհանուր խորագրին տակ, կազմակերպուող դասախօսութիւնները: Վերջիններս անմիջականօրէն առնչուած չեն Հայագիտական Ամբիոնին, այլ նկատի առնուած են լիբանանցի ոչ-հայախօս մշակութասէր զանգուածին համար եւ ըստ այդմ սովորաբար տեղի կ'ունենան անգլերէնով: Այսուհանդերձ, սոյն շարքի կազմակերպիչ, Համալսարանի Գիտութիւններու եւ Արուեստից Բաժնի տեսուչ Արտա էքմէքճի ընտ-

րած այլազան նիւթերուն մէջ քիչ չեն անոնք, որոնք անմիջականօրէն կը վերաբերին հայոց պատմութեան եւ մշակոյթին: Իրրեւ օրինակ, յիշենք նոյնինքն էքմէքճիի «Արարատի թագաւորութեան գանձերը», Տատոյեանի «Փաթիմեան հայերը», Ժան Սալմանեանի «Հայ-արաբական յարաբերութիւնները է.ժ. դարերուն», Սիրվիա Աճեմեանի «Հայկական մանրանկարչութեան ակնարկ», Աննա Օհաննէսեան-Շարփէնի «Մասնի (Հարաւային Յորդանան) հայ կանաչ պետեւիներու յիշողութեանց մէջ», Ռոզմերի Սայէդի «Բանաւոր պատմութիւն, տեղահանութիւն եւ ինքնութիւն. հայոց ու պաղեստինցիներու պարագաները» դասախօսութիւնները, Աբրամ Զաաթարիի բանախօսութիւնը եգիպտահայ երեք լուսանկարիչներու՝ Վան Լէոյի, Արմանի եւ Ալպանի մասին, Նարպանտեան հաստատութեան կազմակերպած հայկական եւ կովկասեան գորգերու ցուցահանդէսը, եւլն.:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ

Հայագիտական Գրադարանը Հայկազեան Համալսարանի հպարտութիւններէն է:

Սկզբնական տարիներուն, Գոլէճն իր սեփական հայերէն, անգլերէն, արաբերէն եւ այլայեզու գիրքերուն համար ունէր մէկ, ընդհանուր գրադարան՝ ընդամէնը երեք հազար հատորներէ բաղկացած: Անոնց մէջ, ընդամէնը միքանի հարիւր հաշուող հայագիտական գիրքերուն մէկ մասը կը գրաւէին Գոլէճի այդ ժամանակ միակ՝ Ուէպ կոչւող շէնքի դասարաններէն մէկը, ուր Վեր. Սրլորեան միաժամանակ ուսումնական ծրագրին մաս կազմող հայագիտական դասանիւթերը կ'աւանդէր: Հայագիտական այս փոքրիկ հաւաքածոյին հիմքը կը կազմէին նախկին Կրթական Հաստատութեան եւ ապա Մեսրոպեան Մշակութային Միութեան գրադարաններուն գիրքերը:

Առաջին շրջանին, Գոլէճի գրադարանը նոր գիրքեր ձեռք բերելու համար առանձին պիւտճէ չունէր: Գոլէճի Հայկական Ակումբը աւանդաբար «Հայ Գիրքի Շարաթ» կը կազմակերպէր, որուն ընթացքին հայ ուսանողները կամ ուսումնական հաստատութեան այլ բարեկամները սրտաբուխ նուէրներով կը ճոխացնէին գրադարանի հայագիտական բաժինը: Նոյն նպատակով Հայկական Ակումբը միքանի առիթներով կազմակերպած է նաեւ հասութարքեր ձեռնարկներ, որոնց ընթացքին գոյացած եկամուտին շնորհիւ կարելի եղած է գրադարանին համար կահոյք ու նոր հատորներ գնել: Միաժամանակ՝ շնորհիւ Գոլէճի խնամակալութեան ու գրադարանի պատասխանատուներու ջանքերուն, գրադարանը տեւականօրէն հայագիտական բնոյթի գիրքեր իրրեւ նըւէր կը ստանար ամերիկահայ բարեկամներէ, Լիզպոնի Գալուստ Կիւլպենկեան Հիմնարկութեան Հայկական Բաժանմունքէն, Նիւ Եորքի

«Հայ Գրքի Բարեկամներին», իսկ 1980ականներին սկսեալ՝ Սփիւռքահայութեան հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէին²⁸։ Այս միջոցներով Գոլէճի գրադարանի հայագիտական գիրքերուն քանակը ընդամէնը մի քանի տարիէն հատեց երկու հազարի սահմանը՝ մինչեւ որ 1982ին Գոլէճի գրադարանի անգլերէն, արաբերէն, ինչպէս նաեւ հայագիտական հաւաքածոները տարէցտարի ճոխացնելու նպատակով հաստատուեցաւ յատուկ պիւտճէ։ Պէտք է ընդգծել, որ ի տարբերութիւն Գոլէճի անգլերէն գրադարանին, որուն նպատակը միայն ուսանողներուն կարիքները բաւարարելն է, հայագիտական հաւաքածոն՝ ի սկզբանէ կը համարուէր աւելի համընդգրկուն սկզբունքով՝ նկատի ունենալով վերջինիս կարեւորութիւնը հայագիտական հետազոտութիւնները առհասարակ Լիբանանէն ներս յառաջ տանելու ուղղութեամբ։

1983ի Յունիսին Գոլէճի գրադարանը օժտուեցաւ նաեւ փոքրիկ թանգարանով մը, ուր սկզբնական շրջանին կը ցուցադրուէին Կիլիկիան Հայաստանի մօտ 300 դրամներ եւ հայկական տպագրութեան հնագոյն շրջանի նմուշներ։ Բացման հանդիսութեան ընթացքին ելոյթ ունեցան Վեր-Սըլորեան («Հնութիւններն ու իրենց արժէքը» թեմայով) ու դրամագէտ Ասպետ Տօնապետեան։ Վերոյիշեալ դրամները գրադարանէն ներս ցուցադրուած մնացին մինչեւ քաղաքացիական պատերազմի բռնկումը, իսկ հնատիպ գիրքերը այժմ միացուած են հայագիտական ընդհանուր հաւաքածոյին։

1981ին, գրադարանը փոխադրուած էր Մեխակեան շէնքի երրորդ յարկը։ 1985ին, հայագիտական բաժինը, որ արդէն մօտ 5000 հատոր կը հաշուէր, առանձնացաւ ընդհանուր (այսինքն՝ ընդհանրապէս անգլերէն) գրադարանէն եւ հաստատուեցաւ Մեխակեանի երկրորդ յարկին ընդարձակ լսարաններէն մէկուն մէջ։ Այս միջոցին է, որ գրադարանէն ներս իրրեւ հայագիտական հաւաքածոյի գծով գրադարանապետի օգնական աշխատանքի կոչուեցաւ ընդհանուր պատմութեան մէջ մասնագիտացած Գոլէճի շրջանաւարտներէն ժիրայր Դանիէլեան, որ տակաւին ուսանող եղած ժամանակ սկսած էր աշխատիլ գրադարանէն ներս։ Գրադարանի ընդհանուր պատասխանատուն մնաց Նորա Շիրէճեանը, որ իր մասնագիտական կրթութիւնն ստացած էր ԱՄՆի մէջ։

Յետագային, Դանիէլեան շարունակեց հայագիտական գրադարանի գործերը վարել Շիրէճեանի յաջորդներուն՝ Նուարդ Եաղլեանի (պաշտօնակատար) եւ Նշան Պասմաճեանի անուանական վերահսկողութեան ներքոյ՝ 1987էն ետք իբրեւ օգնական ունենալով նոյնպէս Գոլէճի շրջանաւարտներէն Մովակ Ալթունեանը։ Գործնականօրէն, Հայագիտական Գրադարանը կը գործէր իբրեւ անկախ միաւոր՝ Հայագի-

տական Ամբիոնի իրարայաջորդ վարիչներուն հետ համագործակցա-
րար:

Ժիրայր Դանիելեան

Այս ընթացքին, Գոյէճի գրադարանին հայագիտական մասը միջին հաշուով տարեկան կը համայրուէր 500 նոր գիրքերով, որոնց շուրջ կէսը՝ արդէն Գոյէճին կողմէ հաստատուած պիւստճէին հաշուոյն: Ան միաժամանակ կանոնաւորաբար կը ստանար 50 անուն հայրենի եւ սփիւռքահայ ընթացիկ թերթ ու պարբերական, սակայն գրադարանի հայագիտական օտարալեզու գիրքերու հաւաքածոն տակաւին չատ սահմանափակ կը մնար:

19 Յունուար 1968ին, Գոյէճը կազմակերպեց Հայագիտական Գրադարանի ծանօթացման հանդիսութիւն, ուր Գերշ. Տ. Գարեգին Եպս. Սարգիսեան հանդէս եկաւ «Հայագիտութիւնը Սփիւռքի մէջ» դասախօսութեամբ: Նոյն օրը՝ Փրոֆ. Ալեքսան Պեգճեանի մահուան 30ամեակին առթիւ, գրադարանէն ներս տեղի ունեցաւ վերջինիս դիմանկարի բացման արարողութիւնը:

Շուտով հայագիտական գիրքերու շարունակական աճը պարտադրեց, որ գրադարանի այդ բաժինը 1968-69 տարեշրջանի ընթացքին կրկին փոխադրուի՝ այս անգամ Ուէպ շէնքի երրորդ յարկը, որ յատուկ կերպով կառուցուեցաւ իրրեւ գրադարան ծառայելու համար: Հայագիտական Գրադարանին կից տեղադրուեցաւ նաեւ Հայագիտական Ամբիոնի գրասենեակը: Միւս կողմէ, ընդհանուր գրադարանա-

վար Պասմաճեանի Հայկազեանէն հեռանալէն ետք, անգլերէն ու հայագիտական գրադարանները լրիւ անջատուեցան իրարմէ: Դանիէլեան դարձաւ Հայագիտական բաժնի լիարժէք գրադարանապետ՝ շարունակելով իրրել օգնական ունենալով Ալթունեանը:

1971ի Գեկտեմբերին, Գոլէճը՝ Ուէպի եւ Մեխակեանի կողքին, ձեռք ձգեց երրորդ շէնք մը, որ կոչուեցաւ նուիրատու Ստեփան Մուկարի անունով: Այս վերջինս վերանորոգուեցաւ եւ Գոլէճին կողմէ սկսաւ օգտագործուիլ 1973ի Հոկտեմբերին: Հայագիտական գրադարանը, որ մինչ այդ ունէր շուրջ 12,500 գիրքերէ եւ 2000 կազմուած հատոր (շուրջ 300 անուն) պարբերականներէ բաղկացած հաւաքածոյ մը, այժմ փոխադրուեցաւ Մուկար շէնքի երկրորդ յարկը, ուր կը մնայ ցարդ (ի բացառեալ քաղաքացիական պատերազմի հետեւանքով տեղափոխութեան տարիներէն): Այս շրջանին, հայագիտական օտարալեզու գրականութիւնը արդէն զգալիօրէն աճած եւ աւելի քան 600 հատոր կը կազմէր:

1973ի Փետրուարին Հայագիտական Գրադարանը որոշեց՝ աշխատանքի սովորական ժամերէն դուրս, իր դուռները հանրութեան առջեւ բաց պահել նաեւ Երեքշաբթի ու Հինգշաբթի օրերը՝ մինչեւ երեկոյեան ժամը ինն: Այդ առթիւ գրադարանի աշխատանքը լիբանահայութեան աւելի ծանօթացնելու համար յօդուածներ լոյս տեսան Ազգակ, Երիտասարդ Հայ, Զարթօնք, Պատանեկան Արձագանգ եւ Զանաչէր պարբերաթերթերուն մէջ: Հանրութեան համար այս դրութիւնը շարունակուեցաւ մինչեւ քաղաքացիական պատերազմի բռնկումը:

1974ին հրապարակուեցաւ նաեւ Հայկազեան Գոլէճի Հայագիտական Գրադարանի պարբերական մամուլի առաջին մատենագիտական ցանկը, որ կազմեր էր Ժիրայր Դանիէլեան՝ իր օգնականուհի Ալթունեանի հետ: 1982ին, սոյն ցանկը ունեցաւ վերափոխուած, երկրորդ հրատարակութիւն մը:

1975ին սկիզբ առած քաղաքացիական պատերազմի ընթացքին, Հայագիտական Գրադարանը քանիցս հարուածուեցաւ կոյր հրթիռներէ: Գրադարանին ծանր վնասներ հասցուց Հայկազեանի Քանթարիի շէնքերուն մօտ լիբանանեան քաղաքական գործիչ Ուալիտ Ժումպլաթի դէմ 1982ին գործադրուած մահափորձը՝ ականուած ինքնաշարժի մը միջոցով, որուն զոհ գնաց նաեւ Գոլէճի ուսանողներէն մէկը: Բարեբախտաբար, գրադարանի հայագիտական հաւաքածոն կարողացաւ այս բոլոր վտանգներն անցնել առանց մեծ վնասներ կրելու:

Պատերազմի հետեւանքով թուլցան տարիներու ընթացքին գրադարանին մշակած արտասահմանեան սերտ կապերը Երեւանի Ալեքսանդր Միասնիկեանի անուան Հանրային Գրադարանին (ներկայիս՝ Հայաստանի Ազգային Գրադարան), Եղիշէ Զարեհի անուան Գրակա-

նութեան եւ Արուեստի Թանգարանին, Գիտութիւններու Ակադեմիայի Ֆունդամենտալ (Հիմնակազմ) Գրադարանին, Մաշտոցեան Մատենադարանին, Երեւանի Պետական Համալսարանի Գրադարանին, Վենետիկի ու Վիեննայի Մխիթարեան միաբանութիւններուն, Փարիզի Նուպարեան Գրադարանին, Նոր Զուղայի Սուրբ Ամենափրկիչ վանքի մատենադարանին, Զմմառու վանքի Մատենադարանին ու Հայագիտական այլ կեդրոններու հետ²⁹։ 1980ականներու սկիզբը, օրինակ, լուրջ մտահոգութիւն դարձած էր այն, որ Հայաստանէն կանոնաւորաբար չէին ստացուեր Հայագիտական նոր հրատարակութիւններ։ Այս բացը մասամբ լրացնելու համար, Հայագիտական Ամբիոնի վարիչ Քասունի ու Հայագիտական Գրադարանի պետ Դանիէլեան Հայաստան կատարած իրենց բազմաթիւ անձնական կամ պաշտօնական այցելութիւններուն ընթացքին, կ'աշխատէին հայրենի նոր գիրքերով եւ այլազան երեւանեան պարբերականներու Հայկազեանի մէջ նախապէս պակսող թիւերով համալրել գրադարանի հաւաքածոն³⁰։ Այսպիսի հետեւողականութեան շնորհիւ է, որ Հայագիտական Գրադարանի հաւաքածոն նոյնիսկ ապահովական ծանր օրերուն շարունակեց կանոնաւոր աճ արձանագրել՝ 1978-79ին հասնելով 13,000, 1984-85ին՝ 16,500 հատորի։ Միաժամանակ, գրադարանի կազմուած հայերէն պարբերականները 1978-79ին գերազանցեցին 2,500, իսկ 1984-85ին՝ 4,000 հատորը։

Պատերազմի ընթացքին, Հայկազեանի Հայագիտական Գրադարանը համալրելու իւրապատուկ միջոց դարձաւ անձանօթ հայ տուներէ գինեալ տարրերու կամ աւագակներու կողմէ կողոպտուած եւ փողոցներու մայթերուն աժանօրէն վաճառուող հայերէն ձեռագիր մատենաներու (թիւով՝ 14), հնատիպ եւ հազուադիտ թանկարժէք գիրքերու գնումները Դանիէլեանի ու Քասունիի կողմէ։ Երբ առիթով մը ակնյայտ դարձաւ որ այդ միջոցով «փրկագնուած» հատորներուն մէկ մասը նախապէս եղած էր Համազգային Մշակութային Միութեան ականաւոր գործիչ Վահէ Սէթեանի սեփականութիւնը, նախագահ Մարգարեանի համաձայնութեամբ վերջիններս վերադարձուեցան տիրոջը։

Պատերազմի սկզբնական շրջանին, Հայկազեանի գոյգ գրադարաններու պաշտօնեաները, թիւով՝ եօթ, ցրուեցան։ Դանիէլեան ժամանակաւորապէս ստանձնեց երկու գրադարաններուն պետի համատեղ պարտականութիւնները։ Երբ յայտնի դարձաւ, սակայն, թէ քաղաքական անապահով վիճակը երկար կրնայ տեւել եւ ըստ այնմ պէտք է անոր յարմարիլ, գրադարանները եւս սկսան նոր պայմաններուն համեմատ վերակազմակերպուիլ։ Այժմեան որոշ ժամանակ շարունակեց մնալ Հայագիտական գրադարանապետի օգնական, իսկ անոր Ֆրանսա մեկնելէն ետք, կարճ ժամանակով գայն փոխարինեց Միմի Միհրան-

եան: Ապա՝ մինչեւ 1987, Դանիէլեան Հայագիտական Գրադարանէն ներս մնաց միակ պաշտօնեան:

1985ին Հայկազեան Գոլէճը փոխադրուեցաւ Արեւելեան Պէյրուսթ եւ ժամանակաւորապէս տեղաւորուեցաւ Մար Միխայէլ թաղամասին մէջ գտնուող հայ աւետարանական Բեթանիա կեդրոնին մէջ: Քանի որ այս շէնքը բաւական փոքր էր, Հայագիտական Գրադարանի ուսանողութեան համար անմիջականօրէն անհրաժեշտ չեղող բազմաթիւ գիրքեր սնտուկներու մէջ մնացին մինչեւ որ Գոլէճը կարողացաւ ձեռք ձգել Արեւելեան Պէյրուսթի Ժէյթաուի թաղամասի նախկին «Քրիստոնէական Բժշկական կեդրոն» (C.M.C.) հիւանդանոցի շէնքը եւ հոն տեղափոխուել 1987ին: Գոլէճի այս նոր, ժամանակաւոր շէնքը համեմատաբար աւելի լայն էր քան նախորդը եւ այստեղ հնարաւոր եղաւ, որ Հայագիտական Գրադարանը մասամբ վերագտնէ իր նախկին դերը եւ Գոլէճի ուսանողութեան եւ լիբանանեան հասարակութեան համար:

1987ին, Ժիրայր Դանիէլեան հեռացաւ Հայկազեանէն՝ ստանձնելու համար ՀԲԸՄի Յովակիմեան-Մանուկեան Մանչերու Երկրորդական վարժարանի տնօրէնի պաշտօնը: Զինք իրրեւ անգլերէն ու հայագիտական գոյգ գրադարաններու համատեղ վարիչ փոխարինեց իր տիկինը՝ Զուարթ Դանիէլեանը, որ նոյնպէս Հայկազեան Գոլէճի չրջանաւարտ էր եւ Հայկազեանի անգլերէն գրադարանէն ներս առաջին անգամ աշխատիլ սկսած էր 1964ին: Նոյն տարին, իրրեւ Հայագիտական Գրադարանի օգնականուհի աշխատանքի ընդունուած էր նաեւ Վերա Կոստանեան:

Զ. Դանիէլեան ու Կոստանեան առ այսօր կը շարունակեն նոյն հանգամանքով պաշտօնավարել Հայկազեան Համալսարանի գրադարանին մէջ, թէեւ վերջին տարիներուն լուրջ ծրագիրեր կը մշակուին Համալսարանի անգլերէն ու հայագիտական գրադարանները վարչականօրէն վերստին տարանջատելու եւ Հայագիտական Գրադարանը առանձին, մասնագէտ գրադարանավարով մը օժտելու ուղղութեամբ:

Ի վերջոյ, Հայկազեան Համալսարանն ու Հայագիտական Գրադարանը 1997ին վերադարձան Պէյրուսթի Քանթարի թաղամասի նախապատերազմեան իրենց կեդրոնատեղին: Քաղաքական համեմատաբար խաղաղ իրավիճակը, գրադարանային աւելի յարմարաւէտ պայմանները եւ միջազգային հաղորդակցութիւնը հեշտացնող նորանոր միջոցները առիթ ընծայեցին, որ կամաց-կամաց վերահաստատուին արտասահմանեան կապերը: Հայագիտական Գրադարանը վերստին մատչելի դարձաւ լիբանանցի եւ յատկապէս լիբանանահայ մտաւորականութեան ու գիտահետազօտողներուն: 1998ին եւ 1999ին Հայաստան կատարած իր գոյգ այցելութիւններուն ընթացքին, Հայագիտական Ամբիոնի նոր վարիչը կարողացաւ Հայագիտական Գրադարանին համար

Հաւաքել վերջին տասնամեակին լոյս տեսած շուրջ 1000 անուն նոր գիրքեր եւ բազում թերթերու եւ պարբերականներու Գրադարանին պակտող Համարներ:

Չուսք Դանիէլեան

Հայկազեան Համալսարանի Հայագիտական Գրադարանը ներկայիս գործող Մերձաւոր Արեւելքի ամէնահարուստ եւ ամէնակազմակերպուած մասնագիտական գրադարաններէն է: 2000ին ան ունի շուրջ 24,000 անուն գիրք եւ աւելի քան 5,500 կազմուած հատոր պարբերական: Այս հաւաքածոյին մէջ իրենց կարեւոր բաժինն ունին նախապէս լիբանանահայ հասարակական գործիչներ Գերսամ Ահարոնեանի, Գրիգոր Պողարեանի, Սիրան Սեզայի եւ ըծիշկ Անդրանիկ Մանուկեանի անհատական գրադարաններուն մաս կազմած գիրքերը, որոնք անձամբ կամ իրենց հարազատներուն կողմէ նուիրաբերուած են Հայկազեանին: Հայագիտական Գրադարանի յաջորդական պատասխանատուները հաւաքածոն ճոխացնելու համար միաժամանակ տարիներու ընթացքին կարեւոր հաւաքական գնումներ կատարած են Արտաշէս Տէր-Գէորգեանէն, Արտաշէս Տէր Խաչատուրեանէն, Կարօ Գէորգեանէն, Տիգրան Թոսպաթէն, Գառնիկ Գիւզարեանի հարազատներէն, Գուրգէն Գապաքեանէն, Հրանդ Գանգրունիէն եւ այլ գրքահաւաքներէ:

Գիրքերու ներկայ հաւաքածոյին մէջ կան բազմաթիւ հնատիպեր, որոնցմէ հնագոյնը 1666ին Ոսկան Երեւանցիի կողմէ Ամսթերտամի

մէջ հայերէնով տպագրուած Աստուածաշունչի մէկ օրինակն է: Գրադարանի սեփականութիւնն է նաեւ Մովսէս Խորենացիի Հայոց պատմութեան 1895 թուականի առաջին հրատարակութեան մէկ օրինակը: Միաժամանակ, բազմաթիւ արժէքաւոր հատորներ կան ԺԸ. եւ ԺԹ. դարերէն: Բաւական հարուստ է նաեւ գրադարանի հայատառ թրքերէն գիրքերու բաժինը: Իսկ վերջին տարիներուն, յատուկ ուշադրութիւն կը դարձուի ձեռք ձգելու համար օտարալեզու (յատկապէս՝ անգլերէն) հայագիտական գրականութիւն:

Հայագիտական Գրադարանի հայկական թերթերէն ու պարբերականներէն կարելոր են *Բազմալէպի* (Վենետիկ), *Հանդէս ամսօրեայի* (Վիեննա), *Արեւելեան մամուլի* (Չմիւռնիա), *Մեղուի* (Կ. Պոլիս), *Հայրենիքի* (Կ. Պոլիս), *Մուրճի* (Թիֆլիս), *Միտի* (Երուսաղէմ), *Շտեմարան պիտանի գիտելեացի* (Չմիւռնիա), *Արարատի* (Վաղարշապատ) եւ *Ազգագրական հանդէսի* (Թիֆլիս) համարեա ամբողջական ժողովածոները: Ժամանակակից թերթերու եւ պարբերականներու հաւաքածոյին մէջ զգալի է 1950ականներու վերջէն սկսեալ լիբանանահայ մամուլի օրկաններու, ինչպէս նաեւ հայաստանեան եւ արտասահմանեան հայերէն, անգլերէն ու ֆրանսերէն հայագիտական պարբերականներու շարքերու համարեա ամբողջական ներկայութիւնը: Գրադարանը 2000ին կը շարունակէր Հայաստանէն, Լիբանանէն եւ Սփիւռքի հայաշատ այլ կեդրոններէն կանոնաւորաբար ստանալ 136 անուն հայկական թերթ ու պարբերական:

Գրադարանի սեփականութիւնը կը կազմեն նաեւ 50 միլլիոնֆրիւմ (Պէյրութի Ազգակ օրաթերթի եւ թրքական միլլիոնի թերթերու որոշ տարիներու հաւաքածոներ), Հայաստանի պատմութեան ու ներկային վերաբերող տարբեր լեզուներով աւելի քան 30 քարտէսներ, հայերէնով եւ անգլերէնով հայկական գեղարուեստական ու փաստագրական աւելի քան 80 տեսաերիզներ, 25 գեղանկարներ, 50 ձայնապնակներ եւ շարք մը արխիւային նիւթեր: Վերջինիս շարքին են համալսարանին իր անունը շնորհած, Ի. դարու սկիզբի հայ աւետարանական մանկավարժ Արմենակ Հայկազեանի սեփական արխիւը, դասաւանդութեանց համար վերջինիս պատրաստած գրպանի հանրագիտարանը, նոթերն ու դասագիրքերը, որոնք ներկայիս ցուցադրուած են գրադարանի անգլերէն բաժնին յատկացուած յարկին վրայ:

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍԸ

Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսի՝ Հայկազեան Համալսարանի միակ գիտական հրատարակութեան առաջին հատորը (1970) լոյս տեսաւ 1971ի սկիզբը: Այս տարեգիրքը հաստատութեան երկարամեայ դասախօսներէն Երուանդ Քասունիի մտայղացումն էր: Ինչպէս ընդ-

զծուած էր առաջին հատորի խմբագրականին մէջ, ան ի սկզբանէ կը փափաքէր տարեգիրքը «ժամադրավայրը դարձնել հայագիտութեան տարրեր բնագաւառներով պարապող մեր մտաւորականներուն»:

Առաջին հատորի բոլոր յօդուածագիրները Լիբանանէն էին: Տպագրուած էին նաեւ միքանի գրախօսութիւններ, իսկ - քանի որ հատորի պատրաստութեան շրջանը զուգարիպած էր Վեր-Նորլոբեանի վախճանման - վերջին միքանի էջերը յատկացուած էին հանգուցեալի յիշատակին:

Վերոյիշեալ խմբագրականին մէջ նշուած էր.- «անկասկած որ նաեւ կը ցանկանք հայրենի մտաւորականներու գործակցութիւնը»: Այս փափաքն իրականացաւ առաջինին կրկնակի ծաւալը ունեցող երկրորդ հատորէն (1971) սկսեալ: Յաջորդող տարիներուն, ՀՀՀն Հայաստանէն ուղարկած իրենց աշխատակցութիւններով հարստացուցին Մուրադ Հասարթեան, Գէորգ Նորլոբեան, Արմէն Զարեան, Բագրատ Ուլուբարեան, Լեւոն Նաչիկեան, Սփիւռքահայութեան հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէի նախագահ Վարդգէս Համազասպեան եւ ուրիշներ: Ի դէպ, Կապի Կոմիտէն կարեւոր դեր կը խաղար Հայաստանէն յօդուածներու առաքումը կազմակերպելու մէջ: ՀՀՀի Ը. հատորին (1980) մէջ լոյս տեսած են հայ միջնադարեան փիլիսոփայ Դաւիթ Անյաղթի 1500ամեակին առթիւ Երեւանի մէջ կազմակերպուած միջազգային գիտաժողովի ընթացքին խորհրդային չորս մասնագէտներու կողմէ ընթերցուած գեկուցումներու շարագրանքը, որոնց ուսերէնէ հայերէն թարգմանութիւնը հաւանարար կատարուած էր դարձեալ Կապի Կոմիտէի կարգադրութեամբ:

ՀՀՀի երկրորդ հատորին մէջ աւելցուած էր մահագրականներու բաժին, որ կանոնաւորապէս շարունակուեցաւ մինչեւ 1991 եւ վերականգնուեցաւ 1999ին:

ՀՀՀի առաջին 10 հատորներուն մէջ իբրեւ միակ խմբագիր նշուած է Երուանդ Քասունիի անունը: Անկասկած, որ ան իր վրայ վերցուցած էր պահանջուող ծանր աշխատանքի մեծագոյն բաժինը³¹: Ըստ Գոլէճի նախկին տեսուչ, Վեր-Ճինպաշեանի, սակայն, Հանդէսի հրատարակութիւնն ալ տարիներուն ամբողջ Հայագիտական Ամբիոնին մտահոգութիւնն էր: Իւրաքանչիւր հատորի պատրաստութեան ընթացքին գլխաւորաբար կը հսկէին Քասունի եւ ամբիոնի յաջորդական վարիչները: Քասունիի հատորները խմբագրելու ընթացքին անուրանալի օժանդակութիւն ցուցաբերած են ժիրայր Դանիէլեան, Մովակ Ալթունեան, Յակոբ Պարսումեան եւ նոյնինքն Ճինպաշեան: Քասունի, Դանիէլեան ու Ճինպաշեան միաժամանակ սեփական յօդուածներով յաճախակի կ'աշխատակցէին Հանդէսին:

Բացի խմբագրական կազմէն, ՀՀՀնշուտով իր շուրջ կրցաւ հաւաքել խումբ մը լիբանանահայ եւ սփիւռքահայ հայագէտներ, որոնցմէ Ջաւէն Մսրրիեան, Պարոյր Աղապաշեան, Լեւոն Վարդան, Ասպետ Տօնապետեան, Պերճ Սապպաղեան, Լեւոն Մինասեան, իսկ աւելի նուազ յաճախականութեամբ՝ Արտաշէս Տէր-Պաշտուրեան, Վահէ Օշական, Ջարեհ Պտուկեան, Փառքալ Փապուճեան, Սեդա Տատոյեան ու Մինաս Գոճայեան կանոնաւորաբար յօդուածներ կը մատակարարէին Հանդէսին:

ՀՀՀի առաջին հինգ հատորները լոյս տեսան կանոնաւորաբար՝ տարեկան դրութեամբ: Զ. եւ Ժ. միացեալ հատորները, սակայն, գլխաւորաբար քաղաքացիական պատերազմի վերիվայրումներուն հետեւանքով, հրապարակ իջան համապատասխանաբար չորս եւ երեք տարի ուշացումով:

Հ. Անդրանիկ վ. Կոստեան

Հայկազեանի Արեւելեան Պէյրութ փոխադրութիւնն ու Քասունիի Հաստատութենէն հեռանալը պատճառ հանդիսացան, որ 1984էն ետք ՀՀՀի հրատարակութիւնն անգամ մը եւս ընդհատի, այս անգամ՝ եօթ տարիով: Ի վերջոյ, Խնամակալ Մարմինը 1989ին որոշեց վերսկսիլ Հանդէսի հրատարակութիւնը եւ Քասունիէն խնդրեց, որ Գոյէճի տնօրէնութեան տրամադրէ իր մօտ եղած եւ Հանդէսին վերաբերող բոլոր

նրևթերը: Վարչական տեսուչ Չորաբեան կը վկայէ, որ ՀՀՀի գոյատեւումն ապահովելու ուղղութեամբ շատ մեծ եղաւ դերը այն հաւատքին, զոր Խնամակալ Մարմնի անդամ, բժիշկ Ռորովթ Չորպաճեան ունէր տարեգիրքի առաքելութեան նկատմամբ:

ՀՀՀի նոր պատասխանատու խմբագիր նշանակուեցաւ Հ. Անդրանիկ վ. Կուսնեան, որ Գոլէճի այցելու դասախօսներէն էր եւ Հանդէսի ընդհատման տարիներուն վերջինս վերահրատարակելու հետեւողական ջատագովներէն եղած: Կուսնեան կը վկայէ թէ «օրին մէկը, ի չգոյն ուրիշին, ձեռքերուս մէջ դրուած գտայ ՀՀՀն, անտէր մնացած երախայի մը նման, որուն ծնողքը լքած էր զինք»: Ան՝ սկզբնական շրջանին, յանձն առաւ պատասխանատու խմբագրի պաշտօնը ստանձնել միայն երկու տարուան համար՝ յուսալով, որ մինչ այդ Գոլէճի ղեկավարութեան ու Քասունիի միջեւ առկայ տարակարծութիւնները կը հարթուին եւ վերջինս կը վերադառնայ իր նախկին աշխատանքին:

Մինչ այդ, Կուսնեանի գլխաւորութեամբ ստեղծուեցաւ նոր խմբագրական կազմ մը, որուն անդամակցեցան Գոլէճի հայագիտական դասախօսներէն Պարոյր Աղպաշեան, Արշալոյս Թոփալեան ու Կարօ Յովհաննէսեան: Սոյն կազմն ստիպուեցաւ աշխատանքի ձեռնարկել համարեա ոչինչէն եւ ԺԱ. հատորը լոյս ընծայեց 1991ին: Յաջորդ՝ ԺԲ. հատորը լոյս տեսաւ ընդամէնը տարի մը ետք՝ մասամբ փոփոխուած խմբագրական կազմով: Աղպաշեանն ու Յովհաննէսեանը փոխարինելու եկած էին Ժիրայր Դանիէլեանն ու Լեւոն Վարդան, որոնց 1993ին միացաւ Անդրանիկ Տազէսեան:

Կուսնեանի վերցուցած սկիզբը առժամեայ թուացող յանձնառութիւնը աստիճանաբար վերածուեցաւ մնայունի: Պատասխանատու խմբագրին շուրջ հետզհետէ ստեղծուեցաւ բաւականին կայուն կազմ մը: Թոփալեանին, Դանիէլեանին, Լեւոն Վարդանին ու Տազէսեանին եկան միանալու Արտա էքմէքճի եւ Արա Սանճեան (երկուքն ալ՝ 1998ին): Հանդէսի խմբագրումը դարձաւ հաւաքական աշխատանք: Խմբագրութեան բոլոր անդամները պարբերական ժողովներ գումարելով միատեղ կ'առնէին ստացուած յօդուածները հրատարակելու, ի պահանջել հարկին գանոնք որոշ խմբագրման ենթարկելու, ինչպէս նաեւ շատ այլ թեքնիք բնոյթի որոշումներ: 1992ին Լեւոն Վարդանի հետ կնքուեցաւ յատուկ պայմանագիր, որուն հիմամբ Հանդէսի խմբագրական, բնոյթի աշխատանքի կարեւոր մէկ մասը՝ մինչեւ 1997, կ'իյնար վերջինիս ուսերուն վրայ: այս պատասխանատուութեան փոխարէն, ան Համալսարանական Գոլէճէն ներս երկու դասանիւթ աւանդելու համարժէք վարձատրութիւն կը ստանար³²: Հատորին հրատարակչական աշխատանքները վստահուած էին Տազէսեանին, որուն քով կը կեդրոնանային Հանդէսին վերաբերող նիւթերն ու թղթակցու-

թիւները: Յատուկ վարձատրութիւն նշանակուեցաւ նաեւ խմբագրակազմի միւս անդամներուն համար եւս, եւ վերջիններս՝ Հաստատութեան տնօրէնութեան նիւթական ու բարոյական աջակցութեամբ, յաջողեցան - արդէն իսկ ամբողջ տասնամեակ մը - իւրաքանչիւր տարի ընթերցողներուն մատուցել հերթական, նոր հատոր մը: Այս ուղղութեամբ նշանակալից եղաւ նաեւ 1997էն ի վեր Գալուստ Կիւլպենկեան Հիմնարկութեան Հայագիտական Բաժանմունքի տրամադրած նիւթական օժանդակութիւնը:

Հանդէսի առաջին տաս հատորներէն իւրաքանչիւրին տպաքանակը եղած է 500, իսկ ԺԱ.-ԺԹ հատորներունը՝ 400:

ՀՀՀի յետ-պատերազմեան առաջին երկու՝ ԺԱ. եւ ԺԲ. հատորները ընդհանուր առմամբ կը պարփակէին սփիւռքահայ մասնագէտներու յօդուածներ: Իւրաքանչիւր հատորին մէջ Հայաստանէն առաքւած միակ աշխատակցութիւնը - երկու պարագային ալ - կը պատկանէր Հենրիկ Բախչինեանի: Հետզհետէ, սակայն, ընդլայնեցաւ Հանդէսի հայրենի յօդուածագիրներու շրջանակը: Վերջին տասնամեակին Հայաստանէն ՀՀՀին ամէնահետեւողական աշխատակիցները եղած են՝ Հենրիկ Բախչինեանի կողքին, Պետրոս Յովհաննիսեան, Արտակ Մովսիսեան, Բաբկէն Յարութիւնեան, Գրիգոր Յակոբեան, Սարգիս Փանոսեան, Ռաֆայէլ Մաթեոսեան, Արծուի Բախչինեան, եւլն.: Իսկ նոյն ժամանակահատուածի Հանդէսի սփիւռքահայ աշխատակիցներէն յիշատակութեան արժանի են Վեր. Վահան Թութիկեան, Զաւէն Մսրրլեան, Արթիւր Պէյլերեան, Տէր Ներսէս քահանայ (Վրէժ) Ներսէսեան, Լեւոն Մինասեան ու Վարդան Մատթէոսեան: Կարելի չէ մոռնալ նաեւ Հաստատութեան անգլերէն գրականութեան երկարամեայ դասախօս ինկրիտ Սըմանի տրամադրած հերթական յօդուածները:

Հանդէսի ԺԵ. եւ ԺԶ. հատորները թեմատիկ բնոյթ ունին, համապատասխանաբար նուիրուած ըլլալով Հայկական Յեղասպանութեան 85ամեակին եւ Հայ Աւետարանական Եկեղեցիի հիմնադրութեան 150ամեակին: 1998ին, Հանդէսի ԺԸ. հատորին հետ առանձին գրքոյկով լոյսին եկաւ Սազօ Օգնայեանի նախաձեռնութեամբ եւ աշխատասիրութեամբ պատրաստուած Հանդէսի առաջին 18 հատորներու մատենագիտութիւնը:

17 Փետրուար 1993ին՝ ՀՀՀի ԺԲ. հատորի (1992) լոյս ընծայման առթիւ, խմբագրութիւնը առաջին անգամ լիբանանահայ ընթերցասէր հասարակութեան համար կազմակերպեց հանդիպում-հիւրասիրութիւն մը: Այսպիսով սկիզբ դրուեցաւ հանդէսի իւրաքանչիւր նոր հատորը հրապարակային նոյնատիպ ձեւնարկով մը նշելու սովորոյթին, որ հետեւողականօրէն կը շարունակուէր առ այսօր: Տարեկան այս հաւաքոյթներուն որպէս կանոն կը հրաւիրուէին ու խօսք կ'առնէն լիբա-

նանարնակ կամ այդ միջոցին Լիբանան գտնուող հայրենի կամ այլ հա-
յագէտներ, ինչպէս Լիբանանի մօտ Հայաստանի դեսպան Երուանդ
Մելքոնեան, Վլադիմիր Բարխուդարեան, Հենրիկ Էդոյեան, Անդրանիկ
Ձէյթունցեան, Գերշ. Տ. Չարեհ Արք. Ազնաւորեան, Հոգշ. Տ. Շահան
Վրդ. Սարգիսեան:

ՀՀՀի մէջ լոյս տեսած գիտական յօդուածներն ու գրախօսական-
ները գերազանցապէս հայերէն են: Քիչ թիւով յօդուածներ լոյս տեսած
են անգլերէնով ու ֆրանսերէնով: Եղած են նաեւ իտալերէն եւ արաբ-
րէն եզակի աշխատակցութիւններ: Միւս կողմէ, առաջին հատորէն ի
վեր սովորութիւն եղած է հայատառ յօդուածներուն կցել անգլերէն
ամփոփում մը, իսկ օտարալեզու յօդուածներուն՝ հայերէն:

ՀԱՅ ԱՒԵՏԱՐԱՆԱԿԱՆ ՈՒՍՄԱՆՅ ՀԻՄՆԱՐԿԸ

15 Մայիս 1975ին, գոլէճի Խնամակալ Մարմինը՝ համաձայն գտնը-
ւելով Վեր-Յովհաննէս Ահարոնեանի առաջարկին, որոշեց Հայագի-
տական Ուսմանց Կեդրոնի հովանաւորութեան ներքոյ հաստատել նա-
եւ Հայ Աւետարանական Ուսմանց Հիմնարկ մը՝ ուսումնասիրելու հա-
մար Հայ Աւետարանական Եկեղեցւոյ պատմութիւնը, աստուածաբա-
նութիւնն ու եկեղեցաբանութիւնը (ecclesiology):

Այս ուղղութեամբ որպէս առաջին քայլ, 1975ի Մայիսին, Պէյրութ
հրատարակեցաւ Վեր-Յակոբ Չագմագճեան՝ Գոլէճէն ներս Հայ Աւետա-
րանական Եկեղեցւոյ ծագման ու պատմութեան մասին շարք մը դա-
սախօսութիւններ տարու համար: Այդ առթիւ, Հայագիտական Ամբիո-
նը 19 Մայիսին՝ ի պատիւ Տէր եւ Տիկին Չագմագճեաններուն, կազմա-
կերպեց ընդունելութիւն մը: Ծրագրուած էր Չագմագճեանի դասա-
խօսութիւնները հրատարակել առանձին հատորով մը՝ անմիջապէս որ
քաղաքացիական պատերազմի բռնկման հետեւանքով վատթարացած
քաղաքական պայմանները ներէին, բայց անապահով կացութեան
տարուէ տարի երկարումը արգելք հանդիսացաւ այս ծրագրի իրա-
գործման:

Այսուհանդերձ, հիմնարկը շարունակեց գործել շուրջ մէկ տաս-
նամեակ: Ան ունէր իր առանձին պիւտճէն: Հիմնարկի աշխատանքնե-
րու ծիրէն ներս, Վեր-Մանասէ Շնորհօքեան շուրջ երկուքուկէս տա-
րի՝ 1976-77ին, կազմեց Հայ աւետարանականութեան պատմութեան
յատուկ քարտարան: 1986ին՝ Հայ Աւետարանական համայնքի յառա-
ջացման 140ամեակին առթիւ, հիմնարկը՝ Քասունիի խմբագրու-
թեամբ, հրատարակեց Հայաստանեայց Աւետարանական Եկեղեցի Ժո-
ղովածուն, ուր տեղ գտան Վերապատուելիներ Ա. Պետիկեանի, Եղիա
Քասունիի, Տիգրան Խրոբեանի, Պարգեւ Տարագճեանի, Յովհաննէս
Ահարոնեանի եւ փրոֆ. Լուիֆի Լեւոնեանի կողմէ 1946-79 թուական-

ներուն գրուած, բայց քիչ շրջանառութիւն ունեցող յօդուածներ: Յորեկնական այս հատորին համար ներածական յատուկ յօդուած պատրաստած էր Վեր. Յովհաննէս Գարճեան:

Հիմնարկի գործունէութիւնը դադրեցաւ 1980ականներու կիսուն՝ քաղաքացիական պատերազմի հետեւանքով Հայկազեանի մասնաշէնքերու տեղափոխութեան եւ Քասունիի ամբիոնի վարիչի պաշտօնէն հեռանալու հետեւանքով:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՅԼ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐ

Հայկազեան Համալսարանի հայկական դիմագիծը չի սահմանափակուիր Հայագիտական Ամբիոնի, Հայագիտական Գրադարանի եւ Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսի գործունէութեամբ:

Դեռեւս 1956-57ին կազմուեցաւ Գոլէճի Հայկական Ակումբը, որ տեսականօրէն կ'ընդգրկէր հաստատութեան հայագի բոլոր ուսանողները եւ գործեց առնուազն մինչեւ 1980ականներու սկիզբը: Ակումբն իբրեւ գլխաւոր նպատակներ կը նշէր Գոլէճի գրադարանի հայագիտական բաժինը համալրելը, ուսանողութիւնը հետաքրքրող դասախօսութիւններ եւ պտոյտներ կազմակերպելը, ինչպէս նաեւ Գոլէճէն ներս հայ ազգային տօները (յատկապէս Սրբոց Վարդանանցն ու ապրիլեան Եղեռնի սգահանդէսը) կանոնաւորապէս նշելը: Ակումբը Եղեռնի սգատօներուն համար ամէն տարի իբրեւ հիւր դասախօս կը հրաւիրէր լիբանանցի, արաբ կամ հայ պատմաբաններ կամ հասարակական դէմքեր եւ յաճախ՝ անոնց առընթեր, կը կազմակերպէր օրուան ոգիին համապատասխանող գիրքերու, լուսանկարներու եւ փաստաթուղթերու փոքր ցուցահանդէսներ:

Ներկայիս, այս աւանդոյթը կը շարունակէ Հայկազեան Համալսարանի Աւանդներու Ակումբը, որուն միաժամանակ կ'անդամակցին հայ եւ արաբ ուսանողներ: 23-25 Ապրիլ 1998ին, ան կազմակերպեց այցելութիւն մը դէպի Տէր Զօր, իսկ 15-27 Ապրիլ 1999ին, այս ակումբը առաջինն էր Լիբանանի մէջ, որ Եղեռնի 84րդ տարելիցին առթիւ հիւրընկալեց Լեւոն Թաշճեանի «Բռնագրաւուած Հայաստանի եւ Կիլիկիոյ յուշարձաններու լուսանկարչական ցուցահանդէս»ը, որ յետագային մեծ յաջողութեամբ պիտի ճամբորդէր Հայաստան, Քանադա եւ այլուր:

Հայկական Ակումբի կողմէ տարիներու ընթացքին կազմակերպուած նշանակալից այլ միջոցառումներէն տեղեկութիւններ պահպանուած են Սայեաթ-Նովայի ծննդեան 250ամեակին (1964), Մխիթար Հերացիի ծննդեան 850ամեակին (Լիբանանահայ Բժշկական Միութեան հովանաւորութեամբ, 1968) նուիրուած հանդիսութիւններուն, 1977-78ին տեղի ունեցած Հայկական Շարաթին մասին, եւլն.:

Հայկական Ակումբը կարելու էր խաղացած է նաև Գոլջճի հայերէն ուսանողական հրատարակութիւններուն ուղղութեամբ: Ակզբնական տարիներուն, Գոլջճի ուսանողներն ունէին իրենց *The Clarion* (սրափող) անուամբ անգլերէն տարեգիրքը, որուն իբրև յաւելուած 1958-59ին լոյս տեսաւ նաև հայերէնով տարեգիրք մը:

1962ին հրապարկուեցաւ գոլջճի *Նաւասարդ* ուսանողական հայերէն հանդէսի առաջին թիւը, որ կ'ընդգրկէր գրական, բանասիրական եւ հաստատութենէն ներս ընկերական ու մշակութային անցուղաճը լուսաբանող տեղեկատուական նիւթեր: 1962ին եւ 1963ին լոյս տեսան *Նաւասարդի* երեք այլ թիւեր, իսկ 1964ին ան լոյս տեսաւ իբրև Հայկազեան Գոլջճի Հայկական Ակումբի տարեգիրք: 1968ին՝ երեք տարւան լուծեցէն ետք, *Նաւասարդի* հրատարակութիւնը վերսկսաւ իբրև Հայկազեան Գոլջճի Հայկական Ակումբի Հանդէս: 1968-69ին լոյս տեսան անկէ երեք թիւեր, որոնցմէ վերջինը նուիրուած էր 1915ի Հայոց Յեղասպանութեան 64րդ տարելիցին: *Նաւասարդի* 9րդ թիւը հրատարակուեցաւ միայն 1973ին: Հանդէսը վերականգնելու Հայկական Ակումբի վերջին յաջող փորձը 1982-83ին էր: *Նաւասարդի* 10րդ եւ ցարդ վերջին թիւը լոյս տեսած է 1983ի Յունիսին: Պահպանուած է տեղեկութիւն, որ *Նաւասարդի* (ի հարկէ ուսանողներէ բաղկացած) խմբագրական կազմը մինչ այդ՝ 18 Նոյեմբեր 1982ին կազմակերպած էր գրական հանդիպում մը Գոլջճի նախկին դասախօսներէն Պըլտեանի հետ՝ վերջինիս *Տեղագրութիւն քանդուող քաղաքի մը համար* (1976) բանաստեղծական հատորին շուրջ:

Հայկազեանէն ներս ուսանողական թատերական գործունէութենէն հետու չէ մնացած նաև հայալեզու թատրոնը: Պահպանուած են տեղեկութիւններ Հայկազեան Գոլջճի ուսանողական փորձառական թատրոնին կողմէ՝ Վաչէ Ատրուների բեմադրութեամբ, 1979ի Մարտին, Ուիլլիամ Սարոյեանի «Հէ՛յ, ով կայ այնտեղ» թատերախաղի, իսկ ճիշդ տարի մը ետք՝ Եւկենի Շուարցի «Վիշապը» հեքիաթ-կատակերգութեան հրապարակային ներկայացումներու մասին:

Յիշատակութեան արժանի է 1981ին Հայկազեանի 103 ուսանողներու նախաձեռնութիւնը, որոնք դասախօսներ Յակոբ Պարսումեանի եւ Լեւոն Վարդանի հետ նամակ գրեցին կրտսեր դասարանի իրենց անգլերէնով ընդհանուր պատմութեան *Արդի աշխարհի պատմութիւն մինչեւ 1815* (A History of the Modern World to 1815) դասագրքի հեղինակներուն՝ փրոֆեսորներ Ճոէլ Գոլթընին ու Ռոպըրթ Ռոզուէլ Փալմըրին՝ պահանջելով, որ իրենց դասագիրքին մէջ անդրադարձ ըլլայ 1915 թուականի Հայոց Յեղասպանութեան: Այս նամակները յետագային թարգմանաբար հրատարակուեցան նաև լիբանանահայ մամուլին մէջ:

Իսկ Գոլջեհի ղեկավարութիւնը քանիցս կազմակերպած է սկսնակներու յատուկ, ուսումնական հիմնական ծրագրէն դուրս հայերէնի երեկոյեան դասընթացքներ, որոնց ներկայ եղած են հայերէնին չափազանց անբաւարար կամ բնաւ չտիրապետող հայորդիներ կամ արար լիրանանցիներ: Այսպիսի դասընթացքները, սակայն, որպէս կանոն հետեւողականութիւն չեն ունեցած:

Վերոյիշեալ տարաբնոյթ հայագիտական գործունէութիւնը Հայկազեան Համալսարանին ապահոված են շատ կարեւոր դեր մը լիրանահայութեան եւ առհասարակ հայ սփիւռքի հասարակական կեանքէն ներս: Տարիներու ընթացքին, իրենց Լիրանան կատարած տարբեր այցելութիւններուն ընթացքին Հայկազեան Համալսարան այցելելը բարոյական պարտք համարած են հայ մտաւորականներ, արուեստագէտներ ու հասարակական գործիչներ Սիրվա Կապուտիկեան (1963), Ռուբէն Զարեան (1964), Ճորճ Մարտիկեան (1963), Ալեք Մանուկեան (1964), Վաղարշակ Նորենց ու Ստեփան Ալաճաճեան (1966), Սուրէն Քոչարեան (1966), Ալեքսանդր Սարուխան (1967), Վարազդատ Յարութիւնեան (1968), Շաքէ Վարսեան (1970), Վարդգէս Համազասպեան (1971), Էդուարդ Միրզոյեան (1971), Լուիզ Նալպանտեան (1972), Վարդան Պարսամեան (1972), Լեւոն Խաչերեան (1973), Արամ Հայկազ (1973), Անդրանիկ Անդրէասեան (1977), Զօրի Բալայեան (1978), Սերօ Խանգաղեան (1981), Զարեհ Խրախունի (1997), Գէորգ Էմին (1998), Լեւնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան վարչապետ Լէոնարդ Պետրոսեան (1998), Գերշ. Տ. Պարգեւ Եպս. Մարտիրոսեան (1998), եւլն: Անոնք սովորաբար այցելած են Հայագիտական Գրադարան եւ երբեմն հանդիպած հաստատութեան հայ ուսանողութեան հետ, ելոյթ ունեցած անոնց առջեւ:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Դժբախտաբար, 1975-90 թուականներու Լիրանանի քաղաքացիական պատերազմի ընթացքին Հայկազեան Գոլջեհի աշխատավայրի ստիպողական փոխադրութեանց հետեւանքով, այս թղթածրարներուն որոշ մասը (յատկապէս՝ այն, որ կը վերաբերի Գոլջեհի սկզբնական տարիներու դասախօսներուն) փճացած է, ինչ որ զգալիօրէն պակսեցուց այսկարգի նիւթերէն առանելագոյն օգտուելու հնարաւորութիւնը: Միւս կողմէ, առ այսօր համալսարանի նախագահի գրասենեակէն ներս ինամքով պահպանուած մնացեալ թղթապանակները դժբախտաբար պաշտօնապէս Համարակարգած չեն, ինչ որ, իր կարգին, անկարելի դարձուց ընդունուած միջազգային գիտական չափանիշերով անոնց յղումներ կատարելը:

² Հայկազեանի մէջ նիւթերը մեծաւ մասամբ կը դասաւանդուին անգլերէնով: Բացառութիւն կը կազմեն միայն հայկական եւ արաբական մշակոյթին վերաբերող սակաւաթիւ դասանիւթեր: Անգլերէն է նաեւ հաստատութեան վարչական գրագրութեան լեզուն: Այդ իսկ պատճառով, սովորաբար այս եւ յետագային ստեղծուած լսարանները պաշտօնական գրութեանց եւ ամէնօրեայ խօսակցու-

- թեանց ընթացքին կը կոչուին իրենց անգլերէն անուններով՝ «Ֆրեյմըն», «սոֆոմոր», «ճիւնիբր» եւ «սինիբր»։ Այս յօդուածին մէջ պայմանականօրէն օգտագործած ենք Վեր. Խրտրեանի տարիներուն Հայկազեանի կողմէ հրատարակուած Հայերէն գրութիւններուն մէջ տեղ գտած անոնց Հայկական հոմանիչերը։
- ³ Բիւզանդ Եղիայեան (1900-1996)», Հասկ Հայագիտական Տարեգիրք, Նոր Երջան, Է.-Ը. տարի, 1996-1998, էջ 636-37։
- ⁴ Միսակ Յակոբ Վարժապետեան, Հայերը Հիւանանի մէջ. Հանրագիտարան Հայ գաղութի, Ե. Հատոր, Պէյրութ, Համազգայինի Վահէ Աէթեան տպարան, 1983, էջ 94։
- ⁵ Վեր. Իրանճեան՝ Հայագիտական Ամբիոնէն ներս դասաւանդելէ դադրելէ ետք, Հայկազեան Գոյնճէն ներս շարունակեց պաշտօնավարել մինչեւ 1976՝ իրրու անգլերէնի դասախօս եւ վարչական պատասխանատու. ներկայիս ան կը բնակի Նիւ Եորքի շրջանին մէջ։
- ⁶ Հայաստանի Հանրապետութեան Նորագոյն Պատմութեան կենտրոնական Պետական Արխիւ (այսուհետեւ՝ ՀՀ ՆՊԿՊԱ), Արտաքին Գործերի Նախարարութիւն (ԱԳՆ), Փոնդ 328, ցուցակ 1, գործ 361, թուղթ 3։
- ⁷ Վերապատուելիին վախճանումէն ետք, Հայկազեան Գոյնճի տնօրէնութիւնը փութաց ժողովուրդին հաղորդելու, որ Խրտրեանի յիշատակը յաւերժացնելու համար պիտի հրատարակէ նկարագարող յուշամատեն մը եւ 1989ի Մարտին կազմակերպէ Հայագիտական շաբաթ մը։ Դժբախտաբար, այս խոստումները չիրականացան, բայց Գոյնճի Հայագիտական Գրադարանին մէջ տեղադրուեցան Վեր. Խրտրեանի դիմանկարն ու Համապատասխան ցուցանակ մը։
- ⁸ ՀՀ ՆՊԿՊԱ, ԱԳՆ, Փ. 328, ց. 1, գ. 457, թ. 229։
- ⁹ Նոյն, գ. 398, թ. 3։
- ¹⁰ Նոյն, գ. 434, թ. 12-13։ Խրտրեան՝ Պէյրութ գտնուած 16 ամիսներու ընթացքին, դասաւանդեց նաեւ Հիւսիսեան Հիմնարկէն ներս, 21 Հոկտեմբեր 1968ին մասնակցեցաւ նոյն հիմնարկի շրջանաւարտներու անդրանիկ սերունդի վկայականաց բաշխման հանդիսութեան։ Ան միաժամանակ բազմաթիւ դասախօսութիւններ տուաւ գաղութէն ներս՝ կազմակերպուած ՀԲԸՄի, Թէքէեան Մշակութային Միութեան, Հայ Աւետարանական Գոյնճի Երջանաւարտներու Միութեան եւ այլ կազմակերպութիւններու կողմէ, մասնակցեցաւ Երեւանի 2750ամեակի պէյրութեան այ տօնակատարութեան։ Մանկավարժական միջանի դասախօսութիւններով հանդէս եկաւ նաեւ Խրտրեանի տիկինը՝ Անահիտը։
- ¹¹ Գոյնճի նախկին նախագահ Պիլիպիկեան արդէն համաձայնած էր սովորականէն 800 ամերիկեան տոլար աւելի վճարել Գույումճեանին, բայց վերջինս աթմ նիւթապէս աւելի հրապուրիչ առաջարկ մը ստացած էր։ Հայկազեանի արխիւներուն մէջ պահպանուած է մինչ այդ վերստին Գոյնճի նախագահի պաշտօնին վերադարձած Վեր. Ժոն Մարգարեանի 7 Փետրուար 1972 թուակիր անգլերէն մէկ նամակը՝ ուղղուած ամերիկահայ բարերար Մթիվըն Փիլիպպոսեանին, ուր Մարգարեան կը նշէ թէ Գույումճեան «կատարեալ անձնաւորութիւն մըն է» եւ թէ տնօրէնութիւնն իր կարելին պէտք է ընէ գինք Գոյնճէն ներս պահելու համար։ Այդ կապակցութեամբ Մարգարեան տարեկան 10 հազար ամերիկեան տոլարի օժանդակութիւն կը խընդրէր Փիլիպպոսեանի հիմնադրած բարեսիրական հիմնարկէն եւ առ այդ պատրաստակամութիւն կը յայտնէր Հայագիտական Ամբիոնը Փիլիպպոսեանի անունով կոչելու Յաւելեալ այս նպաստը, կ'ընդգծէր Մարգարեան, հարաւոր պիտի դարձնէր պաշտօնի կոչելու Գույումճեանի նման արժանաւոր տարրեր եւ յաջողցնել բազմաթիւ մեծ իրազդրժումներ։ Մարգարեանի յոյսերը չիրականացան եւ Գույումճեան տեղափոխուեցաւ Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարան։

- ¹² Արամ Վրդ. Քէչիղեան 1975ին մեկնեցաւ Նիւ Եորք՝ աստուածաբանութեան գծով դոկտորական ատենախօսութիւն մը պատրաստելու համար: Ան Պէյրութ վերադարձաւ 1978ին՝ քաղաքացիական պատերազմի դժնդակ պայմաններու ներքոյ ստանձնելու համար լիբանանահայոց թեմի առաջնորդութիւնը: Կաթողիկոս ընտրուեցաւ 1995ին:
- ¹³ «Հայկազեան Գոլճի Հայագիտական Ուսմանց Կեդրոնը՝ Իրականութիւն եւ պատկեր», Ա/ք, 21 Յունուար 1975:
- ¹⁴ 1998-99ին, աւելի լաւ պահպանելու համար, ձայնագրուած այս վկայութիւնները վերարձանագրուեցան լազերային սկաւառակներու (CD) վրայ: Այժմ, այս վկայութիւնները պարունակող 110 ձայներիզներն ու 55 լազերային սկաւառակները կը պահուին Հայագիտական Գրադարանէն ներս:
- ¹⁵ 1979ին Ճինպաչեան եւս հեռացաւ Հայկազեանէն՝ ստանձնելով Միացեալ Աստուածաշնչական Ընկերութիւններու Մերձաւոր Արեւելքի Թարգմանական Գործերու վարիչի պաշտօնը: Յետագային, ան հաստատուեցաւ Մթրազպուրկ եւ 1989ին տեղւոյն Մարդկային Գիտութիւններու Համալսարանէն ստացաւ դոկտորի աստիճան:
- ¹⁶ Տատոյեան Հայկազեանի մէջ 1980ականներուն կը դասաւանդէր նաեւ ոչ-հայագիտական առարկաներ: Յետագային, ան Յովհաննէս Պրուզ Երզնկացիի Ի տանկաց իմաստասիրաց միջնադարեան փիլիսոփայական երկին, վերջինիս արարական սկզբնաղբիւրներուն մասին դոկտորական թեզ պաշտպանեց Երեւանի մէջ եւ ներկայիս Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանի դասախօս է, շարք մը հայագիտական գիրքերու հեղինակ:
- ¹⁷ Յովհաննէսեան հաստատութեան ներս միաժամանակ անգլերէնով կը դասաւանդէր ընդհանուր պատմութիւն:
- ¹⁸ Լիբանանեան պետական հրամանագրով, 28-12-1996ին, Հայկազեան Գոլճը վերանվանուեցաւ Հայկազեան Համալսարանական Գոլճ, իսկ կարճ ժամանակ ետք՝ Հայկազեան Համալսարան:
- ¹⁹ «Հարցազրոյց Դոկտ. Արտա Էքմէքճիի հետ», *Չարթօնք*, Հինգշաբթի, 13 Նոյեմբեր 1997, էջ 2:
- ²⁰ Սովորաբար, Հայկազեանէն ներս դասաւանդուող 45 ժամ տեւողութեամբ դասնիւթ մը յաջողութեամբ աւարտած ուսանողը այդ առարկայի փոխան կը ստանայ երեք վարկանիշ: Ներկայիս, Համալսարանն աւարտելու համար կրտսեր լսարան ընդունուած ուսանողը պէտք է հաւաքէ 124 վարկանիշ, իսկ լիբանանեան երկրորդական վարժարանն աւարտած, համապատասխան պետական «պաքալորէա» վկայականին տիրացած ու միանդամայն աւագ լսարան ընդունուած ուսանողը՝ միայն 94 վարկանիշ:
- ²¹ Այն պարագային երբ չըջանաւարտը ունէր լիբանանեան Բ. Պաքալորէա, կամ անոր համապատասխան լիբանանեան պետութեան կողմէ ճանչցուած վկայական:
- ²² Ներկայիս, Լիբանանի մէջ գործող միակ այլ Համազգայինի հարազիտական ուսումնական ծրագիրը իր դիմորդներէն «պաքալորէա» վկայական եւ անգլերէնի որոշակի իմացութիւն չի պահանջեր:
- ²³ Ներկայիս, Համալսարանի արար ուսանողներէն եւս կը պահանջուի, որ իրենց կարգին անհրաժեշտաբար հետեւին աւնուագն մէկ արաբագիտական առարկայի:
- ²⁴ ՀՀ ՆՊԿՊԱ, ԱԳՆ, Ք. 328, ց. 1, գ. 279, թ. 2:
- ²⁵ Տէր Խաչատուրեանի «Հնդկահայոց նպաստը հայ մշակոյթին» խորագիրը կրող դասախօսութեան լրիւ շարադրանքը տե՛ս՝ *Սփիւռք*, Գ. տարի, թիւ 49-52, 31 Դեկտեմբեր 1961, էջ 23-25:
- ²⁶ Արժանի է յիշատակել, որ Ֆէյտի, Հասրաթեան եւ ուրիշներ՝ այս տարիներուն Հայկազեանէն ներս կարդացած իրենց իւրաքանչիւր հրապարակային դասախօ-

սութեան փոխարէն իբրեւ պատուագին կը ստանային 100 լիբանանեան թղթոսկի: Յետագային, սակայն, պատուագին վճարելու այս գեղեցիկ սովորոյթը կանգ առաւ:

²⁷ Սոյն դասախօսութեան ամբողջական շարադրանքը տե՛ս Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս, հ. Ա. (1970), էջ 203-212:

²⁸ Այս կոմիտէին հետ Հայագիտական Գրադարանի սերտ կապերը շարունակուեցան մինչեւ Խորհրդային Միութեան փլուզումն ու հուսկ՝ Կոմիտէին դադրումը: Համալսարանէն ներս առ այսօր երախտագիտութեամբ կը լիչուի 1980ականներուն Պէյրութի խորհրդային դեսպանատունէն ներս Հայաստանի մշակութային ներկայացուցիչ Ռոմէն Կոզմոյեանի անսակարկ օժանդակութիւնը՝ գրադարանը հայրենական նորանոր հրատարակութիւններով օժտելու ուղղութեամբ:

²⁹ 1967ին՝ Արեւելեան Նրուսաղէմի իսրայէլեան զօրքին կողմէ գրաւումէն ետք, կապերը չափազանց թուլցած էին նաեւ տեղւոյն հայկական պատրիարքարանի Գալուստ Կիւլպենկեան գրադարանին հետ:

³⁰ Քաղաքացիական պատերազմի առաջին ամիսներուն՝ 1975ի Մայիսին, Դանիէլեան 15 օրով զործուղուած էր նաեւ Վիննա, աշխատած տեղւոյն Միխիթարեան Մատենադարանին մէջ, փոխանակման կարգով հաւաքած 12 մեծ սնտուկ (ընդհանրապէս ԺԹ դարու) պարբերաթերթեր եւ փոխադրած Պէյրութ: Սակայն, այս սնտուկները՝ յաջորդող շարաքննարկ ընթացքին Պէյրութի նաւահանգիստին կողպուտին ու հրկիզումին զոհ դարձան՝ առանց որեւէ կերպ իրենց նպատակին կարողանալ ծառայելու:

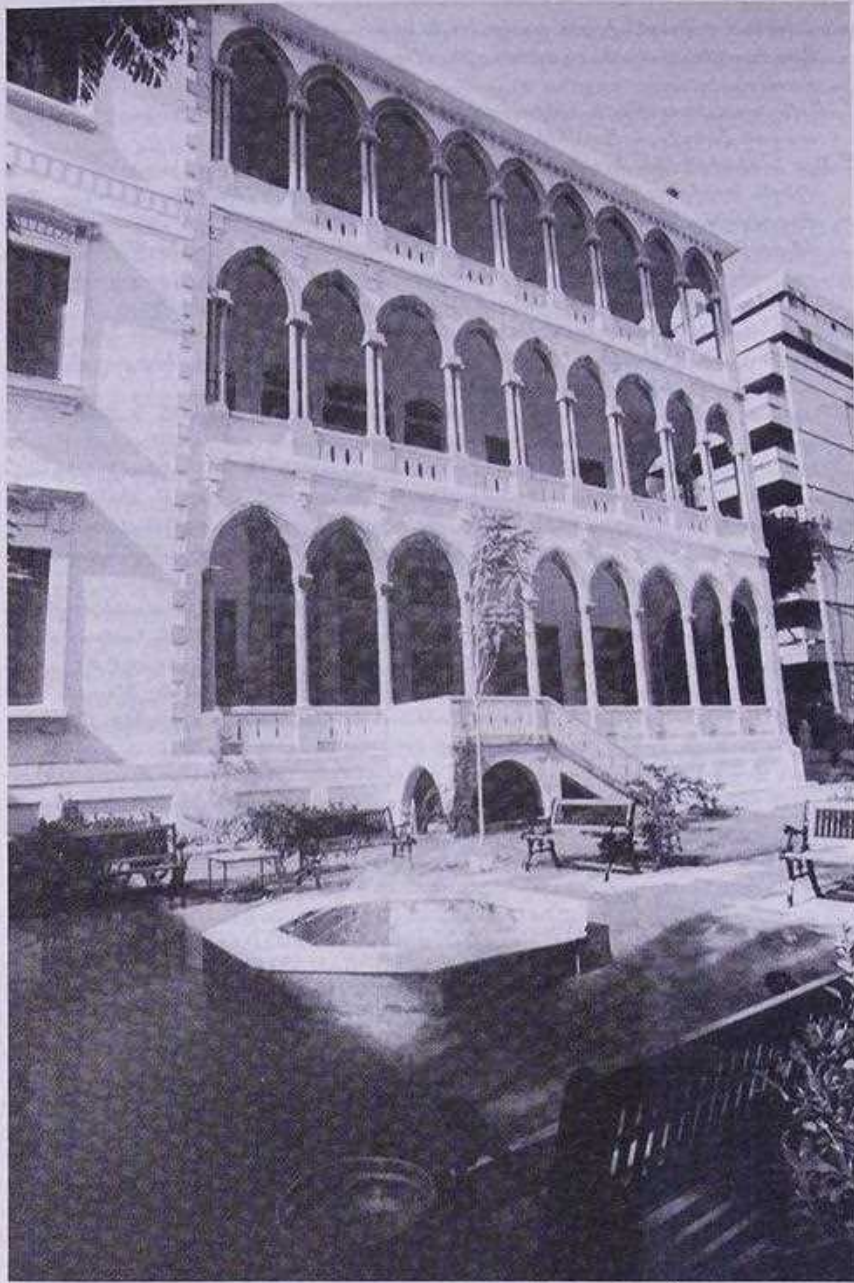
³¹ Համալսարանի արխիւներուն մէջ պահպանուած, 1975ին գրուած փաստաթուղթէ մը կ'իմանանք, որ գոյութիւն ունէր ծրագիր ստեղծելու միջազգային համբաւ վայելող հայագէտներէ բաղկացած ՀՀՀի աւելի ընդարձակ խմբագրակազմ մը, որուն պիտի անդամակցէին Ֆրեսերիկ Ֆէյտի, Ռիչըրտ Յովհաննէսեան, Տիգրան Գուլումեան, Վահէ Օշական, Աւետիս Սանճեան եւ հաւանաբար ուրիշներ: Այս ծրագիրը, սակայն, երբեք չիրականացաւ:

³² Լեւոն Վարդանի մահէն տարի մը ետք՝ 4 Դեկտեմբեր 1998ին, անոր լիչատակին յատուկ հանդիսութիւն տեղի ունեցաւ: Հայկազեան Համալսարանի հանդիսատեսներէն մէջ: Գլխաւոր բանախօսն էր Տատոյեան: Հանգուցեալի վաստակին անդրադարձաւ նաեւ Հանդէսը՝ 1997ի եւ 1998ի հատորներով:

A BRIEF OUTLINE OF THE 45-YEAR HISTORY OF
THE DEPARTMENT OF ARMENIAN STUDIES AT
HAIGAZIAN UNIVERSITY (1955-2000)
(Summary)

ARA SANJIAN

The article presents a general survey of the history of the Department of Armenian Studies at Haigazian University with emphasis on its faculty, program, graduates, the general education courses that it offers, the public lectures and events it has organised, the Armenian Library, the *Haigazian Armenological Review* that it publishes, and the Armenian Evangelical Institute. The article is based on primary sources preserved in the archives of the various administrative offices of the University and in the latter's Armenian Library, as well as on interviews conducted with various personalities closely connected with Haigazian throughout its history.

Հայկազեան Համալսարանի Մուկար շէնքը,
որուն Բ. յարկը յատկացուած է
Հայագիտական Գրադարանին

**Հայագիտական Ամբիոնի Կողմէ Աւանդուած Դասանիւթերու
Ամբողջական Ցուցակ**

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քի	Դասանիւթի խորագիր	Դասախօս	Ուս. քի	
1955-56	Ա.		Կրտսեր Արտեստից	Տ. Խրլոբեան	8	
			Կրտսեր Գիտական	Տ. Խրլոբեան	14	
			Աւագ	Տ. Խրլոբեան	5	
	Բ.		Կրտսեր Արտեստից	Տ. Խրլոբեան	9	
			Կրտսեր Գիտական	Տ. Խրլոբեան	12	
			Աւագ	Տ. Խրլոբեան	5	
1956-57	Ա.		Կրտսեր Արտեստից	Տ. Խրլոբեան	8	
			Կրտսեր Գիտական	Տ. Խրլոբեան	10	
			Աւագ	Տ. Խրլոբեան	4	
	Բ.		Կրտսեր Արտեստից	Տ. Խրլոբեան	10	
			Կրտսեր Գիտական	Տ. Խրլոբեան	9	
			Աւագ	Տ. Խրլոբեան	4	
1957-58	Ա.		Կրտսեր Արտեստից	Տ. Խրլոբեան	9	
			Կրտսեր Գիտական	Տ. Խրլոբեան	10	
			Աւագ	Տ. Խրլոբեան	7	
	Բ.		Կրտսեր Արտեստից	Տ. Խրլոբեան	9	
			Կրտսեր Գիտական	Տ. Խրլոբեան	9	
			Աւագ	Տ. Խրլոբեան	7	
1958-59	Ա.		Կրտսեր Արտեստից	Տ. Խրլոբեան	9	
			Կրտսեր Գիտական	Տ. Խրլոբեան	9	
			Աւագ	Տ. Խրլոբեան	6	
	Բ.		Կրտսեր Արտեստից	Տ. Խրլոբեան	7	
			Կրտսեր Գիտական	Տ. Խրլոբեան	9	
			Աւագ	Տ. Խրլոբեան	6	
	Գ.	21		Նրէց	Տ. Խրլոբեան	2
				Հայ Եկեղեցոյ պատմութիւն	Տ. Խրլոբեան	10
1959-60	Ա.	3	Արդի հայ գրականութիւն (կրտսեր արտեստից)	Նոյիսյան	24	
			Արդի հայ գրականութիւն (կրտսեր գիտական)	Նոյիսյան	17	
		3	Արդի հայ գրականութիւն (կրտսեր գիտական-լատաբազած)	Նոյիսյան	5	
			4	Գրաբար լեզուի դասընթացք (կրտսեր գիտական)	Տ. Խրլոբեան	17
	Բ.	4	Գրաբար լեզուի դասընթացք (կրտսեր արտեստից)	Տ. Խրլոբեան	24	
			5	Հայ ինքն գրականութեան պատմութիւն - Ա.	Տ. Խրլոբեան	2
		25	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Տ. Խրլոբեան	4	
			3	Արդի հայ գրականութիւն (կրտսեր արտեստից)	Նոյիսյան	21

Արթ.	Կիս.	Դաս. քի.	Դասանիսի խորագիր	Գասախօս	Ուս. քի.
		3	Արդի հայ գրականություն (կրտսեր գիտական)	Եղիայեան	11
		4	Գրարար լեզուի դասընթացը (կրտսեր աղտեստից)	Տ. Խրլորեան	28
		4	Գրարար լեզուի դասընթացը (կրտսեր գիտական)	Տ. Խրլորեան	7
		6	Հայ հին գրականության պատմություն - Բ.	Տ. Խրլորեան	4
		26	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Տ. Խրլորեան	5
1960-61	Ա.	101	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	19
		102A	Գրարար լեզուի դասընթացը	Տ. Խրլորեան	16
		102B	Գրարար լեզուի դասընթացը	Տ. Խրլորեան	18
		201	Հայ հին գրականություն - Ա.	Տ. Խրլորեան	15
		215	Հայերենի շարահյուսության պատմություն	Տ. Խրլորեան	5
		225	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Տ. Խրլորեան	6
	Բ.	101A	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	16
		101B	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	14
		102A	Գրարար լեզուի դասընթացը	Տ. Խրլորեան	12
		102B	Գրարար լեզուի դասընթացը	Տ. Խրլորեան	14
		202	Հայ հին գրականություն - Բ.	Տ. Խրլորեան	10
		226	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Տ. Խրլորեան	4
	Գ.	265	Հայ ժողովուրդի պատմություն (428-1045)	Տ. Խրլորեան	5
1961-62	Ա.	101A	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	21
		101B	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	14
		102A	Գրարար լեզուի դասընթացը	Տ. Խրլորեան	21
		102B	Գրարար լեզուի դասընթացը	Տ. Խրլորեան	14
		201	Հայ հին գրականություն - Ա.	Տ. Խրլորեան	13
		266	Հայ ժողովուրդի պատմություն (1080-1375)	Տ. Խրլորեան	6
	Բ.	101	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	17
		102A	Գրարար լեզուի դասընթացը	Գրանեան	21
		102B	Գրարար լեզուի դասընթացը	Գրանեան	9
		202	Հայ հին գրականություն - Բ.	Տ. Խրլորեան	12
		268	Հայ ժողովուրդի պատմություն (ժամանակակից շրջան)	Տ. Խրլորեան	9
		273	Պատմություն հայ մանկավարժության	Տ. Խրլորեան	5
1962-63	Ա.	101	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	13
		102A	Գրարար լեզուի դասընթացը	Տ. Խրլորեան	14
		102B	Գրարար լեզուի դասընթացը	Տ. Խրլորեան	9
		201	Հայ հին գրականություն - Ա.	Տ. Խրլորեան	14
		261	Հայ ժողովուրդի պատմություն (սկիզբն մինչև 325 թ.ա.)	Տ. Խրլորեան	5
	Բ.	101	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	24
		102	Գրարար լեզուի դասընթացը	Տ. Խրլորեան	13

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քի	Դասանիքի խորագիր	Դասախօս	Ուս. քի
			Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	4
			Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	8
		202	Հայ եին գրականություն - Բ.	Տ. Նրյուրեան	15
		266	Հայ ժողովուրդի պատմություն (ժամանակակից շրջան)	Տ. Նրյուրեան	13
1963-64	Ա.	101	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	22
		105	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	4
		107	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	8
		109	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	12
		202	Հայ եին գրականություն - Բ.	Տ. Նրյուրեան	18
		208	Հայ լեզուի պատմություն	Տ. Նրյուրեան	3
		263	Հայ ժողովուրդի պատմություն (428-1045)	Տ. Նրյուրեան	9
	Բ.	101	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	11
		102	Գրաբար լեզուի դասընթացը	Իլանճեան	18
		106	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	3
		108	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	8
		110	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	10
		202	Հայ եին գրականություն - Բ.	Տ. Նրյուրեան	16
		207	Արեւմտահայերեն լեզուի բնական սերտողություն - Ա.	Տ. Նրյուրեան	3
		262	Հայ ժողովուրդի պատմություն (325 Ք.ա - 428 Ք.հ.)	Տ. Նրյուրեան	9
		273	Պատմություն հայ մանկավարժության	Տ. Նրյուրեան	3
1964-65	Ա.	101	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	31
		102A	Գրաբար լեզուի դասընթացը	Իլանճեան	28
		102B	Գրաբար լեզուի դասընթացը	Իլանճեան	27
		105	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	3
		107	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	5
		109	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	6
		277	Երաժշտության ուսուցում	Պատմագրեան	5
		281	Երաժշտական նորաշարի ընթերցում	Պատմագրեան	3
	Բ.	101A	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	22
		101B	Արդի հայ գրականություն	Իլանճեան	24
		102	Գրաբար լեզուի դասընթացը	Իլանճեան	32
		106	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	3

Կրթ.	Կիս.	Գաս. քի.	Դասանիքի խորագիր	Դասախօս	Ու. քի.
		108	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	5
		110	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	3
		201	Հայ հին գրականություն - Ա.	Տ. Խրլորեան	16
		202	Հայ հին գրականություն - Բ.	Տ. Խրլորեան	14
		203	Լիակատար ուսումնասիրություն Գրաբար լեզուի - Ա.	Տ. Խրլորեան	3
		261	Հայ ժողովուրդի պատմություն (սկիզբէն մինչև 325 Ք.ա.)	Տ. Խրլորեան	10
		262	Հայ ժողովուրդի պատմություն (325 Ք.ա. - 428 Ք.հ.)	Հասրաբեան	12
		271	Հայ եկեղեցույ պատմություն - Ա.	Տ. Խրլորեան	16
		273	Պատմություն հայ մանկավարժութեան	Տ. Խրլորեան	8
		274	Հայ արուեստի պատմություն	Հասրաբեան	8
		278	Հայ մտքի պատմություն	Պատմագրեան	8
		282	Երաժշտական նորաշարի ընթերցում	Պատմագրեան	2
1965-66	Ա.	101A	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	21
		101B	Արդի հայ գրականություն	Իլանճեան	17
		102	Գրաբար լեզուի դասընթաց	Իլանճեան	16
		103	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	10
		105	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	4
		201	Հայ հին գրականություն - Ա.	Տ. Խրլորեան	32
		204	Լիակատար ուսումնասիրություն Գրաբար լեզուի - Բ.	Տ. Խրլորեան	4
		263	Հայ ժողովուրդի պատմություն (428-1045)	Հասրաբեան	3
		272	Հայ եկեղեցույ պատմություն - Բ.	Տ. Խրլորեան	15
		273	Հայ մտքի պատմություն	Տ. Խրլորեան	5
		275	Հայ երաժշտութեան պատմություն	Պատմագրեան	11
	Բ.	101	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	17
		102A	Գրաբար լեզուի դասընթաց	Իլանճեան	31
		102B	Գրաբար լեզուի դասընթաց	Իլանճեան	10
		104	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	5
		106	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	4
		202	Հայ հին գրականություն - Բ.	Տ. Խրլորեան	31
		208	Հայ լեզուի պատմություն	Տ. Խրլորեան	7
		242	Հայ բանաստեղծությունը	Շահինեան	4
		264	Հայ ժողովուրդի պատմություն (1045-1375)	Տ. Խրլորեան	5
		278	Հայ մտքի պատմություն	Պատմագրեան	8
1966-67	Ա.	101	Արդի հայ գրականություն	Եղիայեան	24

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քի	Դասանիւթի խորագիր	Դասախօս	Ուս. քի
		102	Գրարար լեզուի դասընթացը	Իլանճեան	13
		105	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	4
		107	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	4
		201	Հայ հին գրականութիւն - Ա.	Տ. Խրոթեան	31
		241	Հայ վէպը	Շահինեան	4
		261	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն (սկիզբէն մինչեւ 325 Ք. ա.)	Տ. Խրոթեան	14
		271	Հայ եկեղեցույ պատմութիւն - Ա.	Տ. Խրոթեան	10
	Բ.	101	Արդի հայ գրականութիւն	Նդիայեան	10
		102	Գրարար լեզուի դասընթացը	Իլանճեան	14
		106	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	4
		108	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	4
		203	Լիակատար ուսումնասիրութիւն Գրարար լեզուի - Ա.	Տ. Խրոթեան	28
		240	Հայ քաւորոնը	Շահինեան	6
		262	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն (325 Ձ.ա. - 428 Ք.հ.)	Տ. Խրոթեան	14
		274	Հայ մտքի պատմութիւն	Պատմագրեան	24
1967-68	Ա.	101A	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականութեան, Ե.-ԺՁ. դարեր	Լ. Վարդան	10
		101B	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականութեան, Ե.-ԺՁ. դարեր	Լ. Վարդան	19
		101C	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականութեան, Ե.-ԺՁ. դարեր	Լ. Վարդան	19
		102	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականութեան, ԺԷ.-Ի. դարեր	Նդիայեան	9
		105	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	9
		107	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	6
		201	Հայերէն լեզու	Իլանճեան	18
		203	Լիակատար ուսումնասիրութիւն Գրարար լեզուի - Ա.	Իլանճեան	1
		241	Հայ վէպը	Շահինեան	4
		271	Հայ եկեղեցույ պատմութիւն - Ա.	Տ. Խրոթեան	14
		274	Հայ երաժշտութեան պատմութիւն	Պատմագրեան	12
	Բ.	101	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականութեան, Ե.-ԺՁ. դարեր	Լ. Վարդան	7
		102A	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականութեան, ԺԷ.-Ի. դարեր	Լ. Վարդան	13
		102B	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականութեան, ԺԷ.-Ի. դարեր	Լ. Վարդան	11
		102C	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականութեան, ԺԷ.-Ի. դարեր	Նդիայեան	19
		106	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	16

Կրթ.	Կիս.	Դաս. րի	Դասանիքի խորագիր	Դասախօս	Ուս. րի
		108	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	5
		204	Լիակատար ուսումնասիրություն Գրաբար լեզուի - Բ.	Իլանճեան	1
		233	Հայ էին գրականություն (Նախամետրական շրջան. հայ գրի գիտք. Ոսկեդարու գրականությունը)	Գ. Խրլորեան	20
		242	Հայ քանաստեղծությունը	Շահինեան	9
		260E	Հայ ժողովուրդի պատմություն	Լ. Վարդան	18
		272	Հայ եկեղեցույ պատմություն - Բ.	Տ. Խրլորեան	15
		273	Պատմություն հայ մանկավարժության	Տ. Խրլորեան	7
		274	Հայ երաժշտության պատմություն	Գ. Խրլորեան	11
	Գ.	275	Հայ մտքի պատմություն	Պատմագրեան	16
1968-69	Ա.	101	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականության, Ե.-Ժ.Ձ. դարեր	Գ. Խրլորեան	14
		101A	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականության, Ե.-Ժ.Ձ. դարեր	Լ. Վարդան	27
		101B	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականության, Ե.-Ժ.Ձ. դարեր	Լ. Վարդան	20
		101C	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականության, Ե.-Ժ.Ձ. դարեր	Գ. Խրլորեան	25
		102	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականության, ԺԷ.-Ի. դարեր	Իլանճեան	7
		105A	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	20
		105B	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	9
		240	Հայ քաղաքներ	Շահինեան	1
		261	Հայ ժողովուրդի պատմություն (սկիզբն մինչև 325 Ք.ա.)	Գ. Խրլորեան	9
		271	Հայ եկեղեցույ պատմություն - Ա.	Գ. Խրլորեան	27
		276	Հայ երաժշտության պատմություն	Պատմագրեան	6
		277	Հայ մտքի պատմություն	Գ. Խրլորեան	8
	Բ.	101	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականության, Ե.-Ժ.Ձ. դարեր	Գ. Խրլորեան	10
		102A	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականության, ԺԷ.-Ի. դարեր	Շահինեան	16
		102B	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականության, ԺԷ.-Ի. դարեր	Լ. Վարդան	7
		102C	Քննական ակնարկ ընդհանուր հայ գրականության, ԺԷ.-Ի. դարեր	Իլանճեան	30
		103	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Իլանճեան	6
		106A	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	13
		106B	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	5
		260E	Հայ ժողովուրդի պատմություն	Լ. Վարդան	15
		262	Հայ ժողովուրդի պատմություն (325 Ք.ա. - 428 Ք.հ.)	Գ. Խրլորեան	28

Կրթ.	Կիս.	Դաս. թիվ	Դասանիքի խորագիր	Դասախօս	Ուս. թիվ
		273	Պատմություն հայ մանկավարժության և հոգեբանության	Գ. Խրյոբեան	20
		274	Հայ մտքի պատմություն	Պատմագրեան	33
		294	Աւարտական քննական ուսումնասիրություն	Գ. Խրյոբեան	1
	Գ.	111	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	11
1969-70	Ա.	103	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքեան	6
		105A	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	15
		105B	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	10
		111	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	8
		111A	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	27
		111B	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	29
		111C	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	17
		202	Հայ գրականության պատմություն - Բ.	Շահինեան	12
		243	Արդի հայ գրականության հարցերը	Շահինեան	9
		255	Հայեր Օսմանեան կայսրության ճշջ	Լ. Վարդան	17
		271	Հայ եկեղեցույ պատմություն - Ա.	Ծինպաշեան	26
		279E	Հայ ժողովուրդի և հայ մշակույթի պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	20
	Բ.	104	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքեան	4
		106A	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	11
		106B	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	10
		111	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	23
		112	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	4
		112A	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	26
		112B	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	19
		112C	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Լ. Վարդան	21
		240	Հայ քաղաքներ	Շահինեան	26
		241	Հայ վկայ	Շահինեան	20
		272	Հայ եկեղեցույ պատմություն - Բ.	Ծինպաշեան	19
		280E	Հայ ժողովուրդի և հայ մշակույթի պատմություն - Բ.	Լ. Վարդան	14
		293/294	Աւարտական քննական ուսումնասիրություն	Ծինպաշեան	1
1970-71	Ա.	103	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքեան	7
		105A	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	8
		105B	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	3
		111	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	14
		201A	Հայ գրականության պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	22

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քի	Դասանիքի խորագիր	Դասախօս	Ու. քի
		201B	Հայ գրականության պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	25
		242	Հայ բանաստեղծությունը	Շահինեան	7
		253	Հայաստան արարական տիրապետության շրջանին	Ջատուհի	12
		279E	Հայ ժողովուրդի և հայ մշակույթի պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	19
		292	Քննական ուսումնասիրություն մասնատր նիւթերու	Շահինեան	3
		293	Աարտական քննական ուսումնասիրություն	Ջատուհի	1
	Բ.	104	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքեան	5
		106A	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Ջատուհի	8
		106B	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Ջատուհի	3
		111	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Ջատուհի	6
		112	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Ջատուհի	12
		201	Հայ գրականության պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	6
		202	Հայ գրականության պատմություն - Բ.	Շահինեան	21
		243	Արդի հայ գրականության հարցերը	Շահինեան	14
		254	Հայկական վերածնունդ (Ժ.-ԺԵ. դարեր). Բազրատունաց և Կիլիկիոյ բազաւորութիւնները	Ջատուհի	6
		255	Հայեր Օսմանեան կայսրութեան մէջ	Լ. Վարդան	12
		280E	Հայ ժողովուրդի և հայ մշակույթի պատմություն - Բ.	Լ. Վարդան	11
		294	Աարտական քննական ուսումնասիրություն	Ջատուհի	2
1971-72	Ա.	103	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքեան	5
		105	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Ջատուհի	8
		111A	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Ջատուհի	15
		111B	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	8
		201	Հայ գրականության պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	6
		203	Լիակատար ուսումնասիրություն Գրաբար լեզուի - Ա.	Գանտահարեան	5
		240	Հայ քաւորոնը	Շահինեան	3
		251	Հայաստանը Արտաշէսեան հարստութեան շրջանին և Մեծն Տիգրանի կայսրութիւնը (Ք.ա. Բ. դար-Ք.հ. Ա. դար)	Ջատուհի	8
		279E	Հայ ժողովուրդի և հայ մշակույթի պատմություն - Ա.	Գոլյունեան	5
		292	Քննական ուսումնասիրություն մասնատր նիւթերու	Շահինեան	3
		293	Աարտական քննական ուսումնասիրություն	Ջատուհի	2
	Բ.	104	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքեան	4
		106	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Ջատուհի	9

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քի.	Դասանիքի խորագիր	Դասախոս	Ուս. քի.
		112A	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Լ. Վարդան	17
		112B	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	24
		204	Լիակատար ուսումնասիրություն Գրաբար լեզուի - Բ.	Գանտահարյան	5
		241	Հայ վեպը	Շահինյան	11
		252	Հայաստանը Արշակունեաց հարստության եւ մարզաբանական շրջանին	Քասունի	8
		280E	Հայ ժողովուրդի եւ հայ մշակույթի պատմություն - Բ.	Գույումճյան	12
		292	Քննական ուսումնասիրություն մասնատր միջերու	Գույումճյան	7
		294	Աարտական քննական ուսումնասիրություն	Քասունի	2
1972-73	Ա.	103	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքճյան	8
		105	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	9
		201A	Հայ գրականության պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	10
		201B	Հայ գրականության պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	12
		211	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	42
		211E	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Լ. Վարդան	21
		250	Հայ ժողովուրդի կազմաւորումը	Քասունի	4
		258	Հայ ժողովուրդի պատմություն, Համաշխարհային Առաջին պատերազմէն մինչեւ մեր օրերը	Քասունի	1
		274	Հայ մանրանկարչության պատմություն	Պղտեան	5
		293	Աարտական քննական ուսումնասիրություն	Քասունի	1
	Բ.	104	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքճյան	6
		106	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	8
		212	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	38
		212E	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Լ. Վարդան	31
		259	Հայկական սփիւռքի պատմություն	Լ. Վարդան	14
		292	Քննական ուսումնասիրություն մասնատր միջերու	Պղտեան	13
		294	Աարտական քննական ուսումնասիրություն	Քասունի	1
1973-74	Ա.	103	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքճյան	19
		105	Հիմնական գիտելիքներ հայերեն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքճյան	9
		203	Լիակատար ուսումնասիրություն Գրաբար լեզուի - Ա.	Քէշիշեան	5
		211A	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	18
		211B	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	18
		211E	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Ծինպաշեան	27
		232E	Հայ լուսատւության շրջանի գրականություն, ԺԸ.- ԺԹ. դարեր	Օշական	7
		255	Հայեր Օսմանեան կայսրության մէջ	Լ. Վարդան	16

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քիւ	Դասանիւթի խորագիր	Դասախօս	Ուս. քիւ
		257	Կիլիկիոյ հայոց պատմութիւն, ԺԱ-ԺԴ. դարեր	Քասունի	4
		271E	Հայ եկեղեցոյ պատմութիւն - Ա.	Ծինպաշեան	7
		292	Քննական ուսումնասիրութիւն մասնատր նիւթերու	Օշական	7
		295	Աւարտական քննական ուսումնասիրութիւն	Քասունի	2
	Բ.	104	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքեան	16
		106	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքեան	7
		204	Լիակատար ուսումնասիրութիւն Գրարար լեզուի - Բ.	Քէշիշեան	5
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Լ. Վարդան	30
		212E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Ծինպաշեան	18
		233E	Օտար ազդեցութիւնները արեւմտահայ գրականութեան վրայ	Օշական	9
		242	Հայ բանաստեղծութիւնը	Օշական	8
		253E	Հայաստան արարական տիրապետութեան շրջանին	Ծինպաշեան	8
		256	Հայկական հարցը Արեւելեան հարցի եւ հայ յեղափոխական շարժումներու լոյսին տակ	Լ. Վարդան	25
		272E	Հայ եկեղեցոյ պատմութիւն - Բ.	Ծինպաշեան	9
1974-75	Ա.	105	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քիրքեան	16
		201	Հայ գրականութեան պատմութիւն - Ա.	Լ. Վարդան	6
		203	Լիակատար ուսումնասիրութիւն Գրարար լեզուի - Ա.	Քէշիշեան	6
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	23
		211E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Ծինպաշեան	11
		241	Հայ վէպը	Օշական	14
		243	Արդի հայ գրականութեան հարցերը	Լ. Վարդան	7
		250	Հայ ժողովուրդի կազմաւորումը	Քասունի	6
		271E	Հայ եկեղեցոյ պատմութիւն - Ա.	Ծինպաշեան	11
		292E	Քննական ուսումնասիրութիւն մասնատր նիւթերու	Օշական	6
	Բ.	104	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Սիմոնեան	9
		106	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Սիմոնեան	10
		202	Հայ գրականութեան պատմութիւն - Բ.	Լ. Վարդան	8
		204	Լիակատար ուսումնասիրութիւն Գրարար լեզուի - Բ.	Քէշիշեան	6
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Քասունի	16
		212E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Ծինպաշեան	19
		230	Հայկական ժողովրդական բանասիրութիւն	Քասունի	11
		241	Հայ վէպը	Օշական	16

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քիւ	Դասանիքի խորագիր	Դասախօս	Ուս. քիւ
		251	Հայաստանը Արտաշեսեան հարստութեան շրջանին եւ Մեծն Տիգրանի կայսրութիւնը (Ք.ա. Բ. դար-Ք.հ. Ա. դար)	Քասունի	4
		259	Հայկական սփիւղի պատմութիւն	Լ. Վարդան	10
		272E	Հայ եկեղեցոյ պատմութիւն - Բ.	Ճինպաշեան	6
		292E	Քննական ուսումնասիրութիւն մասնաւոր միջերու	Օշական	6
1975-76	Ա.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	15
		211E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Ճինպաշեան	9
		252	Հայաստանը Արշակունեաց հարստութեան եւ մարզպանական շրջանին	Քասունի	6
		255	Հայեր Օսմանեան կայսրութեան մէջ	Լ. Վարդան	15
		295	Աւարտական քննական ուսումնասիրութիւն	Քասունի	1
	Բ.	243	Արդի հայ գրականութեան հարցերը	Քասունի	2
		253	Հայաստան արարական տիրապետութեան շրջանին	Քասունի	1
		256	Հայկական հարցը Արեւելեան հարցի եւ հայ յեղափոխական շարժումներու լոյսին տակ	Քասունի	1
		292	Քննական ուսումնասիրութիւն մասնաւոր միջերու	Քասունի	1
1976-77	Ա.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	8
		256	Հայկական հարցը Արեւելեան հարցի եւ հայ յեղափոխական շարժումներու լոյսին տակ	Քասունի	1
	Բ.	201	Հայ գրականութեան պատմութիւն - Ա.	Քասունի	1
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	16
		252	Հայաստանը Արշակունեաց հարստութեան եւ մարզպանական շրջանին	Քասունի	7
		255	Հայեր Օսմանեան կայսրութեան մէջ	Լ. Վարդան	15
	Գ.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	5
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Քասունի	13
		230	Հայկական ժողովրդական քանակաւորութիւն	Քասունի	6
		243	Արդի հայ գրականութեան հարցերը	Լ. Վարդան	8
		295	Աւարտական քննական ուսումնասիրութիւն	Լ. Վարդան	1
1977-78	Ա.	103	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	10
		211A	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	23
		211B	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	35
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Քասունի	12
		256	Հայկական հարցը Արեւելեան հարցի եւ հայ յեղափոխական շարժումներու լոյսին տակ	Լ. Վարդան	35
		271E	Հայ եկեղեցոյ պատմութիւն - Ա.	Ճինպաշեան	13
		294	Աւարտական քննական ուսումնասիրութիւն	Քասունի	1
	Բ.	104	Հիմնական գիտելիքներ հայերէն լեզուի - սկսնակներու համար	Քասունի	11
		212A	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Քասունի	34

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քի	Դասանիքի խորագիր	Դասախօս	Ու. քի
		212B	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	22
		230	Հայկական ժողովրդական բանահյուսություն	Քասունի	17
		242	Հայ բանաստեղծությունը	Լ. Վարդան	23
		272E	Հայ եկեղեցու պատմություն - Բ.	Ծինգաշեան	11
1978-79	Ա.	201/203	Նախապատրաստական հայերեն - Ա.	Քասունի	6
		205	Գրաբար լեզուի դասընթաց - Ա.	Կոանեան	9
		211	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	16
		226	Հայ քաղաքներ ու քաղաքացիները 1850-1970թթ.	Ասրունի	16
		227	Ժամանակակից սփյուռքահայ գրականությունը 1920-1970թթ.	Լ. Վարդան	4
		252	Հայաստանը Արշակունիաց հարստության և մարզպանական շրջանին	Քասունի	8
	Բ.	202/203/204	Նախապատրաստական հայերեն - Բ.	Քասունի	9
		206	Գրաբար լեզուի դասընթաց - Բ.	Կոանեան	7
		212	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	10
		227	Ժամանակակից սփյուռքահայ գրականությունը 1920-1970թթ.	Լ. Վարդան	15
		230	Հայկական ժողովրդական բանահյուսություն	Քասունի	11
		256	Հայկական հարցը Արևելյան հարցի և հայ յեղափոխական շարժումներու յուսին տակ	Լ. Վարդան	8
1979-80	Ա.	211	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	33
		211E	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Պարսումեան	5
		221	Հայ հին գրականության պատմություն, մախամանությունը շրջանին մինչև 10րդ դար	Կոանեան	6
		224	Հայ բանաստեղծությունը 1850-1920թթ.	Լ. Վարդան	6
		250	Հայ ժողովուրդի կազմադրումը	Քասունի	10
		274	Հայ նկարչության պատմություն	Թորոսեան	12
		281	Հայ նոր դպրոցի կազմադրումը և արդի հայ դաստիարակությունը Հայաստանի և Սփյուռքի մեջ	Քասունի	12
	Բ.	211	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	25
		212	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	30
		212E	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Պարսումեան	6
		225	Հայ արձակը 1850-1920թթ.	Լ. Վարդան	12
		251	Հայաստանը Արտաշեսեան հարստության շրջանին և Մեծ Տիգրանի կայսրությունը (Ք.ա. Բ. դար-Ք.հ. Ա. դար)	Քասունի	10
		275	Հայ երաժշտության պատմություն	Կոանեան	15
	Գ.	212	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	9
		292	Քննական ուսումնասիրություն մասնատր միջոցով	Քասունի	12
1980-81	Ա.	201/203	Նախապատրաստական հայերեն - Ա.	Փայապեղեան	10
		205	Գրաբար լեզուի դասընթաց - Ա.	Կոանեան	7

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քի	Դասանիթի խորագիր	Դասախօս	Ու. քի
		207	Արեւմտահայերէն լեզուի քննական սերտորոյին - Ա.	Քասունի	13
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	45
		222	Հայ գրականութեան պատմութիւն, ժԱ.-ժԵ. դարեր	Լ. Վարդան	6
		252	Հայաստանը Արշակունեաց հարստութեան եւ մարզպանական շրջանին	Քասունի	9
		255	Հայեր Օսմանեան կայսրութեան մէջ	Պարսումեան	19
		295	Աւարտական քննական ուսումնասիրութիւն	Քասունի	2
	Բ.	202/204	Նախապատրաստական հայերէն - Բ.	Փաշայեղեան	14
		206	Գրաբար լեզուի դասընթացք - Բ.	Կոսեան	5
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	29
		212A	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Քասունի	23
		212B	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Պարսումեան	27
		227	Ժամանակակից սփիւռքահայ գրականութիւնը 1920-1970թթ.	Լ. Վարդան	9
		230	Հայկական ժողովրդական բանահիւտութիւն	Քասունի	21
		292	Քննական ուսումնասիրութիւն մասնաւոր նիւթերու	Քասունի	8
	Գ.	282	Հայ վաճառականութեան պատմութիւնը սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը	Քասունի	6
1981-82	Ա.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	23
		211E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Պարսումեան	10
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Քասունի	21
		221	Հայ հին գրականութեան պատմութիւն, մախանաւորական շրջանէն մինչեւ 10րդ դար	Կոսեան	6
		228	Մովսէսեան գրականութիւն, 1920-1970թթ.	Հայկեղեան	4
		280	Հայ դպրոցի եւ մանկավարժութեան պատմութիւն	Քասունի	17
		295	Աւարտական քննական ուսումնասիրութիւն	Քասունի	1
	Բ.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	22
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Քասունի	18
		212E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Պարսումեան	14
		230	Հայկական ժողովրդական բանահիւտութիւն	Քասունի	21
		256	Հայկական հարցը Արեւելեան հարցի եւ հայ լեղափոխական շարժումներու լոյսին տակ	Լ. Վարդան	17
		275	Հայ երաժշտութեան պատմութիւն	Կոսեան	18
1982-83	Ա.	205	Գրաբար լեզուի դասընթացք - Ա.	Կոսեան	9
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	23
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Քասունի	19
		225	Հայ արձակը 1850-1920թթ.	Լ. Վարդան	24
		265	Հայ քաղաքական մտքի պատմութիւն	Քասունի	14
	Բ.	206	Գրաբար լեզուի դասընթացք - Բ.	Կոսեան	7
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	19

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քի.	Դասանիքի խորագիր	Դասախօս	Ու. քի.
		212	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	26
		230	Հայկական ժողովրդական բանահյուսություն	Քասունի	24
		256	Հայկական հարցը Արևելյան հարցի եւ հայ լեզվափոխական շարժումներու յուսին տակ	Լ. Վարդան	19
		292	Քննական ուսումնասիրություն մասնատր նիսերու	Տատոյեան, Փապունեան, Դանիելեան	12
		295	Աւարտական քննական ուսումնասիրություն	Քասունի	1
1983-84	Ա.	207	Արեւմտահայերէն լեզուի քննական սերտողություն - Ա.	Աղպաշեան	13
		211	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	23
		211E	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Պարսունեան	9
		212	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	7
		227	Ժամանակակից սփիւրբահայ գրականությունը 1920-1970թթ.	Լ. Վարդան	10
		280	Հայ դպրոցի եւ մանկավարժութեան պատմություն	Քասունի	24
	Ա. քառ.	212	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	8
		221	Հայ էին գրականութեան պատմություն, մախամարդպեան շրջանէն մինչեւ 10րդ դար	Քասունի	17
		265	Հայ քաղաքական մտքի պատմություն	Քասունի	12
		271	Հայ եկեղեցոյ պատմություն - Ա.	Քասունի	1
		295	Աւարտական քննական ուսումնասիրություն	Քասունի	1
	Բ. քառ.	278	Հայ մտքի պատմություն	Տատոյեան	1
		230	Հայկական ժողովրդական բանահյուսություն	Քասունի	20
	Գ.	282	Հայ վաճառականութեան պատմությունը սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը	Քասունի	17
1984-85	Ա.	203	Նախապատրաստական հայերէն - Ա.	Քասունի	6
		211	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Ա.	Քասունի	14
		212	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	7
		225	Հայ արձակը 1850-1920թթ.	Լ. Վարդան	13
	Բ.	204	Նախապատրաստական հայերէն - Բ.	Քասունի	5
		212	Հայ ժողովուրդի պատմություն - Բ.	Քասունի	14
		227	Ժամանակակից սփիւրբահայ գրականությունը 1920-1970թթ.	Լ. Վարդան	11
		265	Հայ քաղաքական մտքի պատմություն	Քասունի	23
	Գ.	282	Հայ վաճառականութեան պատմությունը սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը	Քասունի	10
1985-86	Ա. (Աղ.)	207A	Արեւմտահայերէն լեզուի քննական սերտողություն - Ա.	Շահինեան	40
		207B	Արեւմտահայերէն լեզուի քննական սերտողություն - Ա.	Շահինեան	34
		207C	Արեւմտահայերէն լեզուի քննական սերտողություն - Ա.	Շահինեան	13
		275	Հայ երաժշտութեան պատմություն	Կումեան	25
	Ա. (Արմ.)	205	Գրաբար լեզուի դասընթացը - Ա.	Աղպաշեան	5

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քի	Դասանիքի խորագիր	Դասախօս	Ուս. քի
		207	Արեւմտահայերէն լեզուի քննական սերտողութիւն - Ա.	Քասունի	1
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	6
		230	Հայկական ժողովրդական քանակաւորութիւն	Քասունի	8
	Բ. (Արմ.)	208	Արեւմտահայերէն լեզուի քննական սերտողութիւն - Բ.	Առաքելեան	22
		225	Հայ արձակը 1850-1920թթ.	Շահինեան	33
		271	Հայ եկեղեցույ պատմութիւն - Ա.	Կոսմեան	14
	Բ. (Արմ.)	206	Գրաբար լեզուի դասընթացք - Բ.	Աղպաշեան	3
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Քասունի	5
		271	Հայ եկեղեցույ պատմութիւն - Ա.	Քասունի	1
		280	Հայ դպրոցի եւ մանկավարժութեան պատմութիւն	Քասունի	5
		282	Հայ վաճառականութեան պատմութիւնը սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը	Քասունի	6
1986-87	Ա. (Արմ.)	205	Գրաբար լեզուի դասընթացք - Ա.	Կոսմեան	5
		211A	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Յովհաննէսեան	32
		211B	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովալեան	34
		227	Ժամանակակից սփիւռքահայ գրականութիւնը 1920-1970թթ.	Շահինեան	11
	Ա. (Արմ.)	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Քասունի	1
		271	Հայ եկեղեցույ պատմութիւն - Ա.	Քասունի	3
	Բ. (Արմ.)	206	Գրաբար լեզուի դասընթացք - Բ.	Կոսմեան	3
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովալեան	27
		212A	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Յովհաննէսեան	21
		212B	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովալեան	33
		255	Հայեր Օսմանեան կայսրութեան մէջ	Թովալեան	20
		295	Աւարտական քննական ուսումնասիրութիւն	Կոսմեան	1
	Բ. (Արմ.)	212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Քասունի	3
		272	Հայ եկեղեցույ պատմութիւն - Բ.	Քասունի	4
1987-88	Ա.	207	Արեւմտահայերէն լեզուի քննական սերտողութիւն - Ա.	Սալխանեան	17
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովալեան	27
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Յովհաննէսեան	17
		224	Հայ քանակաւորութիւնը 1850-1920թթ.	Տասնապետեան	11
	Բ.	205	Գրաբար լեզուի դասընթացք - Ա.	Կոսմեան	8
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Յովհաննէսեան	18
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովալեան	21
		257	Կիլիկիոյ ծայր պատմութիւն, ԺԱ.-ԺԴ. դարեր	Թովալեան	32
		279	Հայ տպագրութեան եւ պարբերական մամուլի պատմութիւն	Դանիլեան	16

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քիս	Դասանիքի խորագիր	Դասախոս	Ուս. քիս
1988-89	Ա.	206	Գրաբար լեզուի դասընթացը - Բ.	Կոսմեան	2
		207	Արեւմտահայերէն լեզուի քննական սերտողութիւն - Ա.	Աղպաշեան	25
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	29
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Յովհաննէսեան	16
		223	Հայ գրականութեան պատմութիւն, ԺԸ.-ԺԹ. դարեր	Աղպաշեան	11
		230	Հայ ժողովրդական բանահիւտութիւն	Լ. Վարդան	17
	Բ.	208	Հայ լեզուի պատմութիւն	Աղպաշեան	16
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Յովհաննէսեան	14
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	19
		228	Սովետահայ գրականութիւն, 1920-1970թթ.	Աղպաշեան	12
		295	Աարտական քննական ուսումնասիրութիւն	Լ. Վարդան	1
1989-90	Ա.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	11
		212E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Յովհաննէսեան	13
		221	Հայ հին գրականութեան պատմութիւն, նախամեսրոպեան շրջանէն մինչեւ Ժ. դար	Կոսմեան	11
		253	Հայաստան արարական տիրապետութեան շրջանին	Թովայեան	30
	Ամառ Ա.	295	Աարտական քննական ուսումնասիրութիւն	Կոսմեան	1
	Ամառ Բ.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	7
		292	Քննական ուսումնասիրութիւն մասնաւոր միջերու	Թովայեան	10
1990-91	Ա.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	15
		212E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Յովհաննէսեան	19
		271	Հայ եկեղեցւոյ պատմութիւն - Ա.	Կոսմեան	9
	Բ.	206	Գրաբար լեզուի դասընթացը - Բ.	Կոսմեան	1
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	20
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	19
		256	Հայկական հարցը Արեւելեան հարցի եւ հայ լեզուափոխական շարժումներու յոյսին տակ	Յովհաննէսեան	17
		272	Հայ եկեղեցւոյ պատմութիւն - Բ.	Կոսմեան	19
1991-92	Ա.	203	Նախապատրաստական հայերէն - Ա.	Առաքելեան	9
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	15
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	18
		255	Հայեր Օսմանեան կայսրութեան մէջ	Յովհաննէսեան	14
	Բ.	204	Նախապատրաստական հայերէն - Բ.	Առաքելեան	18
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Յովհաննէսեան	25
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	10
		275	Հայ երաժշտութեան պատմութիւն	Կոսմեան	10
		295	Աարտական քննական ուսումնասիրութիւն	Լ. Վարդան	1

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քի	Դասանիքի խորագիր	Դասախօս	Ուս. քի
1992-93	Ա.	205	Գրաբար լեզուի դասընթացը - Ա.	Կոանեան	7
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	18
		226	Հայ բարոնն ու բարոնրգութիւնը 1850-1970թթ.	Մուղայեան	11
	Բ.	206	Գրաբար լեզուի դասընթացը - Բ.	Կոանեան	6
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	22
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	19
1993-94	Ա.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	27
		211E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն	Տազեան	14
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	14
	Բ.	221	Հայ եին գրականութեան պատմութիւն, մախանարայեան շրջանէն մինչեւ 18րդ դար	Կոանեան	6
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	18
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	24
		212E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Տազեան	9
1994-95	Ա.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	22
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	17
		271	Հայ եկեղեցույ պատմութիւն - Ա.	Կոանեան	6
	Բ.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	15
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	13
		272	Հայ եկեղեցույ պատմութիւն - Բ.	Կոանեան	5
1995-96	Ա.	203	Նախապատրաստական հայերէն - Ա.	Տազեան	6
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	19
		211E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Սանեան	12
	Բ.	212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	14
		204	Նախապատրաստական հայերէն - Բ.	Տազեան	3
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	13
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	19
		212E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Սանեան	11
		224	Հայ բանաստեղծութիւնը 1850-1920թթ.	Էդայեան	6
1996-97	Ա.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	12
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	16
	Բ.	211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	24
		212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	9
1997-98	Ա.	212	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	26
		227	Ժամանակակից սփիւրբահայ գրականութիւնը 1920-1970թթ.	Իւրնէշեան	13
		258E	Հայաստանը Ի. դարում	Սանեան	15
		259	Հայ գաղթականութեան եւ հայկական գաղութներու պատմութիւն մինչեւ 1914 թ.	Թովայեան	10

Կրթ.	Կիս.	Դաս. քի	Դասանիւթի խորագիր	Դասախօս	Ուս. քի
	Բ.	259	Հայ գաղթականության և հայկական գաղութներու պատմութիւն մինչև 1914 թ.	Թովայեան	23
		266E	Ժամանակակից Հայաստանի պետական-քաղաքական կառուցումը	Սանճեան	7
		282.	Հայ պատմագրութեան պատմութիւն	Թովայեան	18
		292	Քննական ուսումնասիրութիւն մասնատր նիւթերու	Տէրտերեան	5
1998-99	Ա.	211E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Սանճեան	15
		212.	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	20
		282	Հայ պատմագրութեան պատմութիւն	Թովայեան	7
	Բ.	203	Գրական արեւմտահայերէն - Ա.	Առաքելեան	10
		258E	Հայաստանը Ի. դարուն	Սանճեան	12
		259	Հայ գաղթականութեան և հայկական գաղութներու պատմութիւն մինչև 1914 թ.	Թովայեան	18
1999-2000	Ա.	204	Գրական արեւմտահայերէն - Բ.	Առաքելեան	12
		253	Հայաստանը արաբական տիրապետութեան ներքոյ և Բագրատունիներու վերելքը, Է.-Թ. դարեր	Թովայեան	16
		258E	Հայաստանը Ի. դարուն	Սանճեան	14
	Բ.	256	Հայկական հարցի հղովնոյթը ԺԹ. դարու կէտն մինչև Լոզան	Թովայեան	20
		266E	Ժամանակակից Հայաստանի պետական-քաղաքական կառուցումը	Սանճեան	17
		271	Հայ կրօնի պատմութիւն	Կումեան	12
2000-2001	Ա.	203	Գրական արեւմտահայերէն - Ա.	Առաքելեան	16
		211E	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Սանճեան	9
		212.	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Բ.	Թովայեան	18
	Բ.	204	Գրական արեւմտահայերէն - Բ.	Առաքելեան	16
		211	Հայ ժողովուրդի պատմութիւն - Ա.	Թովայեան	17
		258E	Հայաստանը Ի. դարուն	Սանճեան	5

ՀԱՄԱՈՍՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա., Բ., Գ.	կիսամեակներ: Գ. կիսամեակը - քացի 1976-77 շրջանէն - կը համապատասխանէ ամրան:
Արլ/Արմ.	Արեւելեան/Արեւմտեան Պէյրութ: 1985-87 շրջանին դասաւանդութիւն տեղի ունեցաւ զուգահեռաբար արեւելեան և արեւմտեան Պէյրութի մէջ:
Ա./Բ. քառ.	1983-84ի Բ. կիսամեակը կիսուած է երկուքի:
Դաս. քի	դասանիւթի քի:
Կրթ.	կրթաշրջան:
Կիս.	կիսամեակ:
Ուս. քի	դասանիւթին հետեւող ուսանողներու քի:
A., B., C.	նոյն դասանիւթի զուգահեռ լսարաններ:
E.	դասանիւթը ասանդուած է անգլերէն: